

estudo da
microtoponimia
nas Mariñas lucenses e Ortegal

■ Equipo realizador

■ Redacción

☐ Introducción

Rosario Álvarez Cao (S.A. para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia).

☐ Presentación xeral do territorio

Concepción Otero García (técnica da área de Planificación e Estudos, S.A. para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia).

Juan Loureiro Grandal (técnico do SITGA, S.A. para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia).

Alba Arias López (técnica do SITGA, S.A. para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia).

☐ Normativa en materia de toponimia

Xermán García Cancela (director do Proxecto Toponimia de Galicia e secretario da Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia).

☐ Proxecto Toponimia de Galicia, Estudo Lingüístico e toponímico

Vicente Feijoo Ares (coordinador dos traballos de campo do Proxecto Toponimia de Galicia no SITGA- S.A. para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia).

Oscar Castro Castedo (coordinador dos traballos de campo do Proxecto Toponimia de Galicia no SITGA- S.A. para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia).

☐ Estudio Etimolóxico

Gonzalo Navaza Blanco (profesor da Universidade de Vigo e membro da Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia).

■ Maquetación e coordinación editorial

Jorge García Bello (deseñador da S.A. para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia).

■ Edita

Sociedade para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia

■ Imprime

■ ISBN

- 1. Introducción: o Proxecto COASTATLANTIC e o patrimonio cultural**
- 2. As Mariñas lucenses e Ortegal. Presentación xeral dun territorio costeiro**
- 3. Normativa en materia de toponimia. Proceso de fixación da toponimia oficial**

- 3.1. Base legal**

- 3.2. O proceso de fixación da toponimia**

- 3.2.1. A elaboración dos ditames por parte da Comisión de Toponimia
 - 3.2.2. Punto de partida: o Nomenclátor do Instituto Nacional de Estatística (INE)
 - 3.2.3. Traballo de campo
 - 3.2.4. Ditame da Ponencia de Estudos
 - 3.2.5. Ditame do Pleno da Comisión de Toponimia
 - 3.2.6. Normas de promulgación: decretos e ordes
 - 3.2.7. O Nomenclátor de Galicia
 - 3.2.8. Os criterios aplicados pola Comisión de Toponimia

- 3.3. A Comisión de Toponimia**

- 4. Proxecto Toponimia de Galicia**

- 4.1. Metodoloxía de traballo do PTG**

- 4.1.1. O traballo de campo**

- 4.1.1.1. Coñecemento previo do territorio partindo da documentación cartográfica e bibliográfica existente
 - 4.1.1.2. A enquisa de campo
 - 4.1.1.3. Contraste da información

- 4.1.2. A introdución dos nomes nunha base de datos: O Programa PTG**

- 4.2. Control e revisión dos traballos de campo**

- 4.3. Supervisión da Comisión de Toponimia**

- 4.4. Dixitalización dos topónimos na ortofoto**

- 4.5. Exposición pública dos resultados**

- 5. A recollida da toponimia nas comarcas das Mariñas lucenses e Ortegal. Problemática dos traballos de campo**

6. Análise da toponimia obtida no territorio enquisado desde o punto de vista da tipoloxía xeográfica

- 6.1. A Mariña Occidental**
- 6.2. A Mariña Central**
- 6.3. A Mariña Oriental**
- 6.4. Ortegal**

7. Características lingüísticas da toponimia das catro comarcas

- 7.1. Fenómenos máis comúns que afectan ao VOCALISMO**
- 7.2. Fenómenos máis comúns que afectan ao CONSONANTISMO**
- 7.3. Fenómenos máis comúns que afectan á MORFOSINTAXE**
- 7.4. LÉXICO**

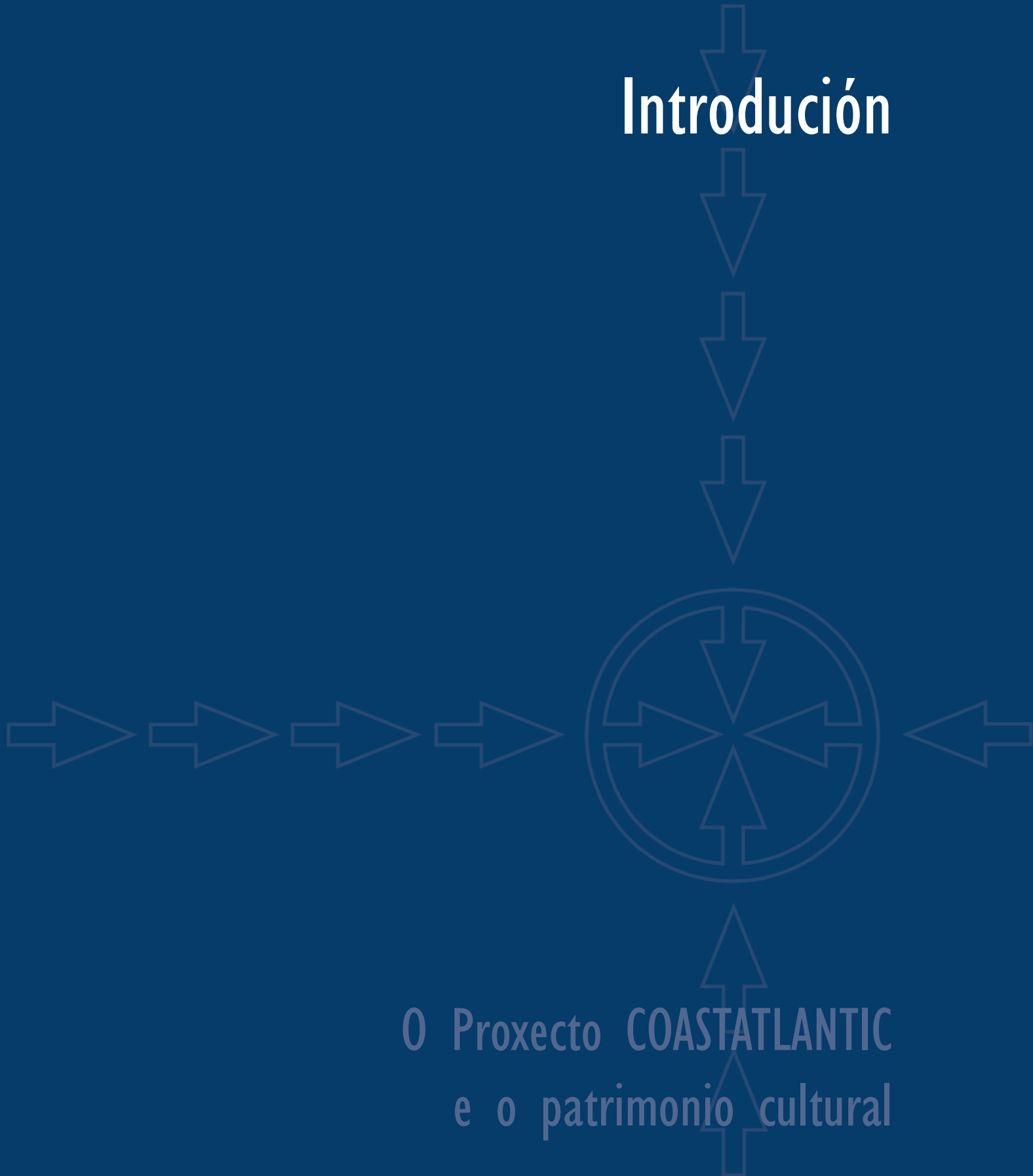
8. Clasificación semántica da toponimia das catro comarcas

- 8.1. Orónimos**
- 8.2. Nomes relativos aos accidentes costeiros e embarcacións**
- 8.3. Constitución ou morfoloxía da terra**
- 8.4. Litotopónimos**
- 8.5. Hidrotopónimos**
- 8.6. Fitotopónimos**
- 8.7. Zootopónimos**
- 8.8. Ergo e cromotopónimos**
- 8.9. Nomes que indican situación**
- 8.10. Haxiotopónimos**
- 8.11. Enotopónimos**
- 8.12. Antropotopónimos**
- 8.13. Ecotopónimos**
- 8.14. Sociotopónimos**
- 8.15. Nomes relativos ás vías de comunicación**
- 8.16. Asentamentos humanos, edificacións ou establecementos**
- 8.17. Nomes motivados por lendas fantásticas ou históricas**
- 8.18. Curiosidades**

9. Orixe dalgúns topónimos das Mariñas lucenses e Ortegal

10. Bibliografía

Introducción

O Proxecto **COASTATLANTIC**, cofinanciado pola Iniciativa Comunitaria **INTERREG III B ESPAZO ATLÁNTICO**, está liderado polo Principado de Asturias en calidade de xefe de fila, e nel participan os seguintes organismos: Direcção Regional do Ambiente e do Ordenamento do Territorio- Alentejo (Portugal); Conséil Regional de Aquitania (Francia); County Council de Cornwall (Gran Bretaña); Xunta de Galicia (España); Conséil General de La Gironde (Francia); Mancomunidad de Augas de Huelva (España); County Council de Highland, Escocia (Gran Bretaña); Área Metropolitana de Lisboa (Portugal); Condado de Mayo en colaboración con NASC (Irlanda); Severn Estuary Partnership, Wales (Gran Bretaña).

Este partenariado formulou a definición dun modelo de xestión integrada de zonas costeiras desde unha visión atlántica. Para artellar dito modelo establecéronse diversas liñas temáticas: Acceso Costeiro, Patrimonio Cultural, Patrimonio Natural, Interdependencias Urbano-Rurais-, ademais de liñas transversais: Sistemas de Información Xeográfica, implicación dos interesados, gobernanza e difusión... que afectan a todos os ámbitos de actuación.

A liña temática de Patrimonio Cultural liderada por Galicia, desenvolveuse, ao longo destes anos de implementación do proxecto baixo un prisma práctico, preguntándose cal debe ser o papel que debe xogar o patrimonio cultural dun territorio na planificación e na xestión integrada das zonas costeiras. Desde esta visión e con criterios de sostibilidade, considérase imprescindible a participación da poboación local, das asociacións sociais e culturais, do empresariado e das administracións, tanto na definición de estratexias como na xestión mesmo das actuacións que se acometan.

Os mecanismos e estruturas que permitan e favorezan esta participación poden ser múltiples e variados, pero sempre deberán ser axeitados ao propio territorio.

Ao achegarse ao patrimonio cultural podemos diferenciar entre o Patrimonio Cultural Material e Inmaterial. Ambos os dous constitúen a memoria histórica de cada territorio e, son parte, polo tanto, da propia identidade.

Neste ámbito, en Galicia, unha das actuacións considerada no marco do Proxecto **COASTATLANTIC** foi a recollida e análise da microtoponimia, é dicir, dos nomes dos lugares menores que son gardiáns da vida dos mesmos ao longo da historia e que, por moi variados motivos, corren o risco de perder a súa existencia. Mal se pode planificar un territorio se non se coñece a súa toponimia, e a esencia deste coñecemento pasa polo entendemento dos seus nomes.

Con esta publicación, **COASTATLANTIC** quere deixar constancia da importancia do patrimonio cultural toponímico das comarcas nas que se desenvolveu o proxecto, reflectindo a metodoloxía de traballo seguida coa implicación de distintos organismos e cunha mirada cara ao futuro: manter e non deixar morrer a identidade dun territorio que a través dos seus nomes recorda o seu pasado para proxectarse no tempo.

Nela, tras unha presentación xeral do territorio das comarcas da Mariña Occidental, da Mariña Central, da Mariña Oriental e de Ortegal, exponse a normativa en materia de toponimia e o proceso de fixación da toponimia oficial; abórdase a problemática atopada na recollida da toponimia no traballo de campo; realízase a análise dos resultados obtidos dende o punto de vista da súa tipoloxía; estúdanse as características lingüísticas e faise unha clasificación semántica dos termos toponímicos segundo o seu significado e coméntanse curiosidades da toponimia comarcal.

Xunto coa implicación da poboación, neste caso dun xeito especial das persoas maiores, ademais da necesaria colaboración interadministrativa, o traballo dos técnicos especializados resulta básico á hora de acometer actuacións no ámbito do patrimonio cultural.

Toda actuación no ámbito do patrimonio cultural debe ser contemplada nun marco global de planificación e xestión integrada do territorio. Neste caso, a toponimia, xunto cos valores propios de identidade e de cultura dun pobo, é fundamental á hora da planificación e da xestión xa que é utilizada polos distintos organismos que traballan con información do territorio (investigación, planificación do medio, estatística, turismo, catastro, rexistros da propiedade, parcelaria, etc.).

As Mariñas Lucenses e Ortegal

O territorio galego no que se desenvolveu o proxecto **COASTATLANTIC**, cofinanciado pola Iniciativa Comunitaria **INTERREG III-B ESPAZO ATLÁNTICO**, correspóndese con toda a franxa setentrional galega. Forma, polo tanto, un territorio que se enmarca entre o Mar Cantábrico, a costa ártabra coruñesa e as es-
tribacións norteñas das aliñacións montañosas das serras orientais e setentrionais galegas. Pertencen a este territorio as comarcas da Mariña Oriental, A Mariña Central, A Mariña Occidental e Ortegal.

Ocupan toda a franxa litoral cantábrica galega e o comezo da vertente atlántica ata o límite coa comarca de Ferrol. Os cabos de Estaca de Bares e Ortegal son os accidentes xeográficos litorais máis importantes deste territorio, xunto coas rías de Ortigueira, O Barqueiro, Viveiro e Ribadeo. Limita este territorio, polo tanto, co Mar Cantábrico e o Océano Atlántico ao norte, e á súa vez este mesmo océano tamén serve de extremo noroccidental. Mentres a Ría de Ribadeo e parte do val do propio Río Eo, constitúen o límite leste, separando Galicia da Comunidade Autónoma de Asturias.

Ao sur localízanse diversas serras coma as da Cadeira, Pousadoiro, Carracedo, Lourenzá, A Toxiza, O Xistral, Montalén e a terminación meridional da Faladoira. Todas elas separan as comarcas das Mariñas e Ortegal das veciñas comarcas da Fonsagrada, Meira, Terra Chá e Eume.

A súa extensión é de 1.787,² km² e a 1 de xaneiro de 2005 reunía un total de 90.997 habitantes, cunha densidade de 50,9 hab/km².

O medio natural das catro comarcas galegas incluídas no proxecto, caracterízase pola súa diversidade a todos os niveis, tanto dende o punto de vista abiótico como dende o biótico e/ou paisaxístico, o que se traduce nunha ampla rede de espazos protexidos. Así, encontramos representación de ZEPA (Zonas de Especial Protección para as Aves), de humedais acollidos ao Convenio de Ramsar, de monumentos naturais e de zonas integradas na Rede Natura 2000, entre outros. Desta forma, na área podemos disfrutar de diferentes ambientes litorais que alternan interesantes formacións rochosas con bos areais, fluviais e de interior, que inclúen restos de

formacións boscosas autóctonas ben conservadas, turbeiras, matorrais.... Todos eles acompañados de fauna na que todos os grupos animais están amplamente representados.

Dende o punto de vista xeolóxico as catro comarcas posúen unha variedade de materiais rochosos moi interesantes e diversos. Así na comarca de Ortegal aparecen algunhas das rochas máis singulares que existen, como son rochas básicas e ultrabásicas, rochas de procedencia oceánica, que en poucos lugares do

mundo afloran coma no caso de Ortegal, de forma que centos de investigadores de todos os continentes veñen a facer estudos destas rochas. Así mesmo, obsérvase ao longo das catro comarcas, de oeste a leste, a evolución dunha antiga cordilleira, dende as zonas máis profundas desta ata as máis superficiais. Este feito fai que a propia UNESCO a través do Proxecto Geosite, considere a área de estudo como punto xeolóxico de interese internacional.

Basicamente as principais alturas das serras están formadas por duras cuarcitas, dando lugar a resaltes sobre o resto do territorio, estando os vales constituídos por rochas máis alterables como xistos, lousas ou granitos.

Xeomorfolóxica e paisaxisticamente existen tamén interesantes lugares nas catro comarcas, como son os cantís máis altos da Europa atlántica, localizados en Cabo Ortegal, cos seus 612 m de caída; ou rías coma as de Ortigueira, O Barqueiro, Viveiro, Foz e Ribadeo, todas elas con interesantes marismas.

Tamén as praias son unha constante na paisaxe, areais como os de Cabalar e Morouzos, ambos os dous en Ortigueira. Na Mariña Occidental citar algunhas praias do Vicedo, como Area Longa, Fomento, Xilloi, Toxido e Area Grande; en Viveiro están as praias de Covas e Area; en Xove, as de Esteiro, Canelas-Portocelo, ou as calas do Portiño de Morás e a Praia de Lago; en Cervo, as praias de Paraños, Limosa e San Cibrao.

Máis ao leste, na Mariña destacar en Burela as praias da Marosa, Portelo e

Cabaliño. En Foz, Areoura, Area Brava, Xuncos e Area Longa. Na desembocadura do Río Ouro encóntrase a Praia da Pampillosa, e máis ao oriente as praias do Sarrido, Peizás, Llas e A Rapadoira.

Xa na Mariña Oriental, en Barreiros citar os areais de Altar, Remior, Coto e Lóngara, e no límite con Ribadeo a Praia das Catedrais, símbolo da costa norte galega polas extraordinarias formas que se foron labranddo nas rochas dos cantís co paso do tempo.

Moitas destas praias teñen, ademais, interesantes complexos dunares asociados como nas praias de Cabalar, Sarrido, Llás ou Coto, por citar algúns.

Pódense sumar ao anterior outros lugares moi concretos de gran atractivo natural, como son as numerosos fervenzas que existen por todo o territorio, fervenzas coma a de Auga Caída en Mañón, Onza no Valadouro, Coro e A Fervenza en Mondoñedo, ou a de Santo Estevo en Barreiros. Tamén as Covas do Rei Cintolo, en Mondoñedo, conforman outro punto de interese xeomorfolóxico de indubidable beleza.

A área estudada caracterízase polo tanto por unha gran beleza natural acompañada dunha grande riqueza patrimonial que posibilita uns elevados recursos turísticos potenciais, soamente amenazados polo “boom” urbanístico que nalgúns casos non respecta a integración no contorno, como exemplo pódese citar a desaparición recente de complexos dunares.

Desde o punto de vista económico, a produción agropecuaria, de grande importancia en décadas pasadas, concéntrase nas zonas máis interiores e ocupa ao 14% da poboación. Na actualidade é un sector orientado maioritariamente cara á gandería e ao subsector forestal, que producen os maiores ingresos, quedando a agricultura como unha actividade supeditada á produción para a alimentación gandeira e ao autoconsumo da propia familia. Como exemplo da especialización gandeira cabe destacar a creación, nos anos 70, da Cooperativa Os Irmandiños, que axudou á modernización e innovación das explotacións e a unha mellora do nivel de vida destes empresarios.

A industria derivada dos recursos endóxeos como é a forestal, a do caolín e a conserveira é tamén parte do motor económico destas comarcas; aínda así, non consegue frear o despoboamento do que está sendo obxecto, ao igual que ocorre na maior parte do territorio galego.

A pesca e a industria do aluminio, cunha das maiores plantas deste sector en España, pertencente á multinacional Alcoa e asentada neste territorio, completan a distribución económica destas comarcas. Tampouco se pode esquecer a empresa máis emblemática deste territorio, a Fábrica de Sargadelos, que lle deu nome, coa súa calidade e antigüidade, tanto a este territorio lucense como a Galicia en xeral, como máxima identidade da cerámica galega.

Finalmente están os servizos, nos que se emprega a maior parte da poboación ocupada (o 48%) e centrados no comercio e nos negocios de hostalaría. Dentro destes últimos, unha grande parte son os adicados á actividade turística, que experimentou unha continua expansión duns anos a esta parte, aínda que sempre condicionada polo turismo estival, predominante nestas comarcas. Na actualidade, o reto está en acadar unha

desestacionalización do turismo e conquistar unha distribución territorial máis homoxénea deste, promocionando as zonas interiores. Estas están marcadas por acusados problemas de despoboamento, pero posúen un enorme potencial turístico que, ata agora, quedou á marxe do interese dos visitantes por descoñecemento.

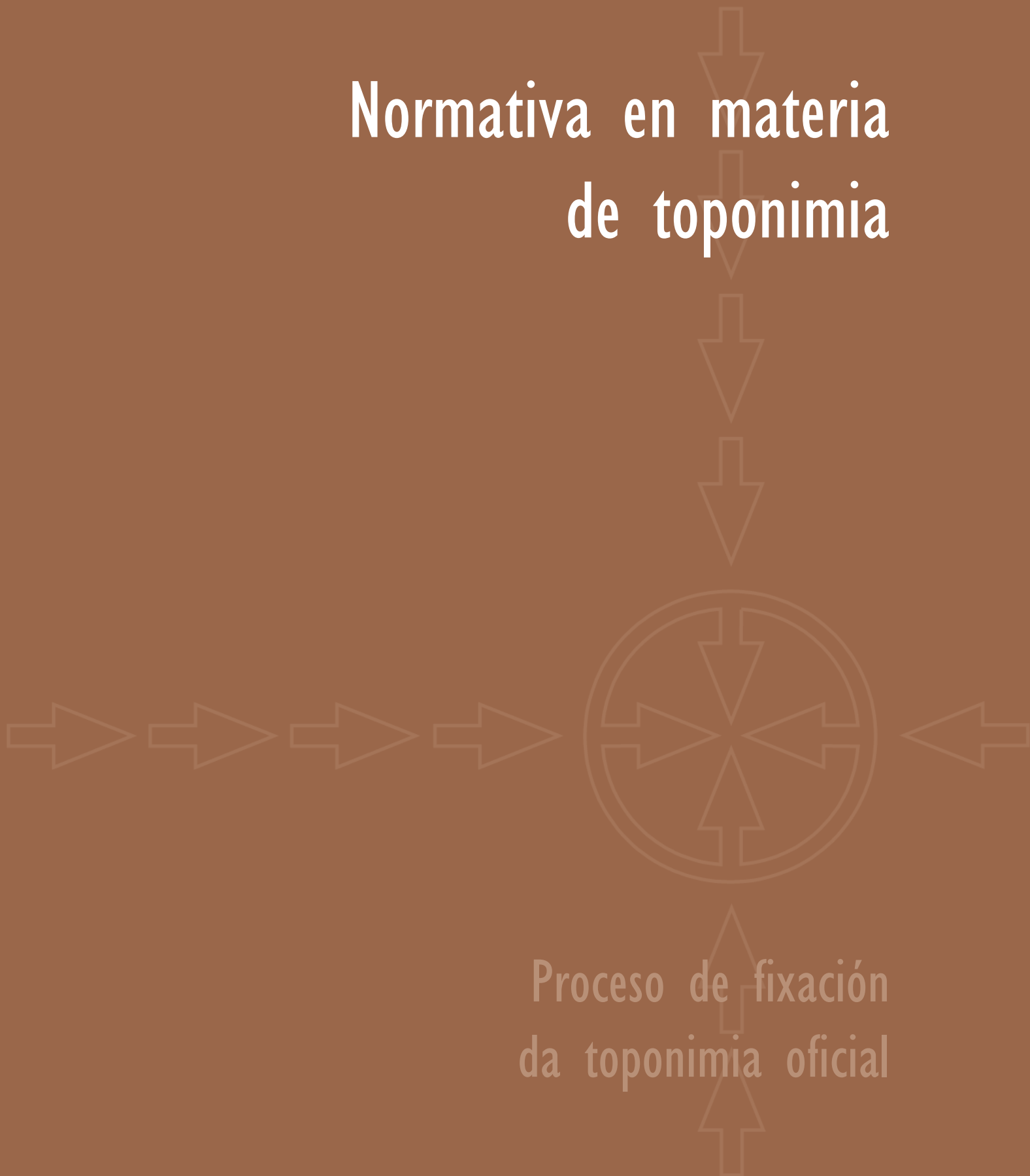
O turismo verde, cunha aceptación crecente nos últimos anos, é o maior recurso destas áreas interiores, que contan cun gran potencial xa presente como se mostra na *Vía Verde*, unha ruta de máis de 50 km que permite percorrer os concellos da Pontenova, San Tirso de Abres (Asturias), Trabada e Ribadeo seguindo a antiga ruta do tren mineiro que levaba o mineral desde A Pontenova ata o Porto de Ribadeo.

Múltiples rutas de sendeirismo permítenlle ao visitante gozar da fermosa natureza dos concellos desta face atlántica galega.

Unha axeitada xestión do territorio, baixo criterios de integración e sostibilidade contribuirá, non só a conservar e revalorizar o patrimonio cultural, material e inmaterial, senón tamén a fixar poboación, freando así o proceso de envellecemento e despoboamento que acusan estas áreas e creando novas oportunidades.

**Normativa en materia
de toponimia**

3.1. Base legal

A **Lei 3/1983, do 15 de xuño, de normalización lingüística**, contén a base legal para a recuperación e fixación da toponimia galega. O seu artigo 10 establece:

- 1.-** Os topónimos de Galicia terán como única forma oficial a galega.
- 2.-** Corresponde á Xunta de Galicia a determinación dos nomes oficiais dos municipios, dos territorios, dos núcleos de poboación, das vías de comunicación interurbanas e dos topónimos de Galicia. O nome das vías urbanas será determinado polo Concello correspondente.
- 3.-** Estas denominacións son as legais a todos os efectos e a rotulación terá que concordar con elas. A Xunta de Galicia regulamentará a normalización da rotulación pública respectando en tódolos casos as normas internacionais que subscriba o Estado.”

3.2. O proceso de fixación da toponimia

En desenvolvemento do art. 10 da Lei de normalización lingüística promulgouse o Decreto 132/1984, do 6 de setembro, polo que se establece o procedemento para a fixación ou recuperación da toponimia de Galicia (DOG do 21.09.1984).

Este decreto é o soporte normativo da actividade desenvolvida ata a data pola Comisión de Toponimia. Dos aspectos normativos que recolle, cómpre salientar:

- a)** trátase dun procedemento encamiñado á recuperación, fixación e conservación da toponimia galega, non aos cambios de denominación que prevé a lexislación de réxime local. Por tanto, a competencia que a este nivel ten a Xunta de Galicia non interfere nas competencias municipais.
- b)** para a determinación dos nomes oficiais dos concellos e das parroquias cómpre decreto do Consello da Xunta.
- c)** para o resto dos topónimos abonda cunha orde da Consellería da Presidencia.
- d)** é preciso ditame da Comisión de Toponimia.

3.2.1. A elaboración dos ditames por parte da Comisión de Toponimia:

3.2.1.1 Punto de partida: o Nomenclátor do Instituto Nacional de Estatística (INE)

O punto de partida dos traballos de revisión constitúe o *Nomenclátor* por provincias publicado polo INE con motivo da elaboración do *censo de poboación*. Este nomenclátor actualízase cada cinco anos e en cada nova edición recóllense, ademais dos cambios no padrón de habitantes, as variacións producidas nas denominacións das entidades de poboación, así como as altas e baixas destas. En función do momento en que a Comisión de Toponimia abordou a fixación da toponimia, as edicións que tivo en conta foron as de 1971, 1976, 1981, 1986, 1991 e 1996.

Partindo da información contida nas distintas edicións do *Nomenclátor* do INE, aplicáronse os seguintes criterios:

- a)** Mantívose a estrutura en canto á distribución administrativa en concello, parroquia (concepto que en Galicia se adapta ao que o INE denomina xenericamente *entidade colectiva de poboación*) e lugar ou aldea (que en Galicia vén materializando o concepto de *entidade singular de poboación*).
- b)** No caso das parroquias, revisouse a inclusión ou non inclusión en casos en que datos doutras fontes (guías diocesanas, consultas coas autoridades cívicas ou eclesiásticas) ofrecían a certeza de poder efectuar o cambio.

c) Respecto das aldeas ou lugares, incorporáronse todos aqueles nomes que aparecen reflectidos nalgunha das edicións do nomenclátor, aínda que non o estean na última delas, baseándose, sobre todo, nas informacións recollidas en campo que daban conta da existencia de topónimos, vivos na fala, que aludían a entidades que os veciños percibían como diferenciadas. En moitos casos, estas denominacións aluden ao que o INE engloba no concepto de *diseminado* (edificacións ou vivendas dunha entidade singular de poboación que non poden ser incluídas no concepto de núcleo).

d) Ademais, e en relación co punto anterior, tivéronse en conta as variacións, por veces sorprendentes, producidas nas distintas edicións consultadas respecto da inclusión de determinadas entidades de poboación. Xa que logo, seguiuuse o criterio de incluír aquelas denominacións que seguen vivas e identifican núcleos habitados, por riba do criterio restritivo aplicado con frecuencia no nomenclátor do INE, que recolle modificacións de núcleos, comunicadas polos concellos, que consisten na agrupación de varios núcleos baixo unha única denominación.

3.2.1.2. Traballo de campo

Como paso previo ao ditame por parte da Comisión de Toponimia, realizouse un traballo de campo para verificar os datos contidos no Nomenclátor do INE. Como se dixo no punto anterior, sobre esta base procedeuse á inclusión de máis topónimos, cando a información fornecida non ofrecía dúbidas respecto da súa identificación por parte dos seus habitantes. O obxectivo básico do traballo de campo foi, ademais de verificar o dato anterior, o de recoller información fiable sobre a forma que o topónimo rexistra na fala, así como toda aquela información escrita (rótulos, libros parroquiais, monografías sobre a fala de determinadas zonas...) que resultase útil para o ditame da Comisión de Toponimia.

O traballo de campo avalou o criterio seguido pola Comisión (véxase o punto 3.1.7.) de respectar os topónimos nas súas variantes locais, por riba de calquera harmonización.

3.2.1.3. Ditame da Ponencia de Estudos

Con base no traballo de campo e co complemento de distintas fontes documentais, a Ponencia de Estudos elaborou as propostas de ditame para elevar ao Pleno da Comisión.

Entre as fontes documentais manexadas con máis frecuencia cómpre destas distintas coleccións diplomáticas (Oseira, Celanova, ...), para os séculos medievais, as *Memorias del Arzobispado de Santiago* (1607) do Cardeal Jerónimo del Hoyo, para o século XVII; o *Catastro do Marqués de la Ensenada* (1753) e outra documentación depositada no Arquivo do Reino de Galicia, para o século XVIII; o *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar* de Pascual Madoz (1845), para o século XIX; e para o século XX, a *Geografía General del Reino de Galicia*, dirixida por Carreras y Candi, para século do ano 1845; os nomenclátors diocesanos, editados polos correspondentes bispados e arcebispados; a cartografía 1:25.000 do Instituto Xeográfico Nacional, e as distintas edicións do Nomenclátor do Instituto Nacional de Estadística.

3.2.1.4. Ditame do Pleno da Comisión de Toponimia

Con base no ditame previamente preparado pola Ponencia de Estudos, o Pleno da Comisión elabora o ditame definitivo para elevar ao Consello da Xunta de Galicia, no caso dos concellos e das parroquias, ou á Consellería de Presidencia, no caso dos lugares, base, pola súa vez, para a norma de fixación correspondente.

3.2.1.5. Normas de promulgación: decretos e ordes

Conforme á normativa de aplicación, o nome dos concellos e das parroquias fixouse en todo caso mediante decreto, mentres que o dos lugares foi fixado por orde da Consellería de Presidencia.

Este sistema seguiuuse de forma continuada durante varios anos con todos os concellos que ían sendo obxecto de ditame por parte da Comisión de Toponimia. Finalmente, unha vez rematada cada provincia, para unha mellor sistematización, publicáronse agrupados en cadanseu decreto:

Decreto 332/1996, do 26 de xullo, polo que se aproba o nomenclátor correspondente ás entidades de poboación da provincia de Ourense (DOG do 29.08.1996)

Decreto 219/1998, do 2 de xullo, polo que se aproba o nomenclátor correspondente ás entidades de poboación da provincia de Pontevedra (DOG do 28.07.1998)

Decreto 6/2000, do 7 de xaneiro, polo que se aproba o nomenclátor correspondente ás entidades de poboación da provincia de Lugo (DOG do 25.01.2000)

Decreto 189/2003, do 6 de febreiro, polo que se aproba o nomenclátor correspondente á entidades de poboación da provincia da Coruña (DOG do 25.03.2003)

3.2.1.6. O Nomenclátor de Galicia

Constitúe a publicación final, en forma de libro e de CD-rom, que recolle os datos de toda Galicia. Pode tamén consultarse na internet, no enderezo www.toponimia.xunta.es.

3.2.1.7. Os criterios aplicados pola Comisión de Toponimia

A Comisión atívose, en xeral, aos criterios enunciados a seguir:

1. Como criterio xeral, respectouse o uso vivo actual na variante dialectal de cada lugar. Isto quere dicir que non se regularizaron os nomes para adaptalos ás escollos da normativa ortográfica e morfolóxica. Así, poden aparecer segundo as áreas, *Laxe* ou *Laxa*; *As Meáns* ou *As Meás*; *Gándara*, *Gandra* ou *Granda*; *A Gandariña* ou *A Grandiña*; *Brea* ou *Verea*; *Os Nabás* ou *Os Nabais*; *Vilameán* ou *Vilameá*; *Sabarís* ou *Sabariz*, *Baldarís* ou *Baldariz*, *A Cal* ou *O Cal*; *Chan*, *Chao* ou *Chá*; *Ramirás* ou *Ramirás*; *O Pacio* ou *O Pazo*; *Corredoira* ou *Corredoura*; *Catadoiro* ou *Catadiuro*; *Agua Levada*, *Agualevada*, *Augalevada*; *Aqualada*, *Augalada*, *Agolada*, etc.

2. Cando para un mesmo lugar conviven na fala dous nomes que son variantes fonéticas, optouse, de modo case sistemático, pola forma máis etimolóxica e, se é un termo do vocabulario común, pola coincidente co galego estándar. Así, entre *Covelo/Cuvelo*, *Covela/Cuvela*; *A Peroxa/A Proxa*, *Pereira/Pireira/Preira* ou *Abelleira/Abilleira* preferiuse a primeira forma para a escrita, que, en todo caso, non elimina a posibilidade de varias realizacións fonéticas.

Aínda así, o peso da tradición escrita puido determinar a variante escollida, como ocorre en casos como *A Rigueira*, *Avieira* ou *Cotros*, documentados historicamente con esas formas (fronte a outros topónimos idénticos ditaminados como *A Regueira*, *Aveira* ou *Cótaros*...). A aplicación desta restrición do criterio pode levar, no futuro, á revisión dalgunhas formas que foron fixadas conforme á regra xeral.

3. Non se reproduce na grafía dos topónimos a gheada. En canto ao seseo, reprodúcese cando está consolidado na tradición escrita (*Romarís*, *Sabarís*, *Arousa*), a menos que se trate de formas coincidentes co léxico común, como *A Cruz* e *A Foz*.

4. Nos casos, moi pouco frecuentes, en que a forma viva se recolle só baixo a forma deturpada por castelanismo, a Comisión atívose ás documentacións antigas para recuperar a forma histórica (*Pobra*), ou, se non achou documentación histórica sobre a variante lexítima, propuxo a regaleguización conforme á forma correspondente do galego estándar. Así, para a forma **Iglesia*, cando non se documentou a forma galega esperada (*Eirexa*, *Eirexe*, *Airexe*, *Irexe*, ...) propúxose a forma galega común *Igrexa*. Tamén se regaleguizaron outros castelanismos cando aínda conservan o seu valor apelativo: *Carretera* en *Estrada*; *Castillo* en *Castelo*; *Capilla* en *Capela*, etc.

Con todo, tamén neste caso, futuras revisións poden levar a documentar as formas tradicionais, que serían daquela as preferidas sobre a forma do galego común.

5. Desde o punto de vista ortográfico, o criterio da Comisión é a congruencia coas grafías históricas (etimolóxicas) do galego común: *Aciveiro*, *Covas*, *Erbedeiro*, *Ermida*, *Nabal*, *Ribeira*, *Val*, *Vesada* ...

Nos casos en que a grafía dun topónimo, tal como se vén usando, adoptou unha forma arbitraria non coincidente coa etimolóxica, respectouse se non ocorreu por castelanismo. Así, mantense *Trives* < TIBURIS; *Brea* < VEREA; *O Grove* < OCOBRE, malia estas grafías non corresponderen ás etimolóxicas, como se ve polos étimos. Ao seren palabras opacas, non pareceu aconsellable nin prudente facer que os usuarios muden o hábito gráfico xa secular de escribiren *Trives*, *Brea* ou *O Grove*.

Pola mesma razón, mantéñense os hábitos locais para casos como *Cima de Vila/Cimadevila*, *Sa/Saa*, ...

Se a etimoloxía é escura, dubidosa ou controvertida, optouse, en xeral, pola grafía habitual na tradición escrita ou máis arraigada no uso actual. É o caso de *Cerponzóns*, *Darbo*, *Herbón*, *Hervés*, *Triabá* ou *Xuvia*, entre outros.

6. A Comisión atense ao principio de que os artigos son parte integrante do topónimo, polo que se tivo especial coidado en verificar o seu uso na fala e oficializalo nos casos en que efectivamente se rexistrou e se documentou: *A Coruña*, *A Laracha*, *A Lavacolla*, *A Pastoriza*, *As Somozas*, *O Carballiño*, *O Carril*, *O Porriño*, ...

7. Os topónimos compostos que teñen un segundo elemento precedido de preposición oficializáronse con el, malia que -sobre todo na súa zona de influencia- se use na fala só o primeiro -así, *O Barco de Valdeorras*, *Malpica de Bergantiños*, *Monforte de Lemos*, *A Pobra do Caramiñal*, *A Proba de Burón*, *Santiago de Compostela*, *Viana do Bolo*, *Vilagarcía de Arousa*, *Xinzo de Limia*, etc - ou, nalgúns casos, só o segundo -como *Baños de Molgas*, *Porto do Son*.

Nos topónimos compostos sen preposición, e sempre que non sexa unha deturpación castelanizante, mantívose a forma tradicional dos documentos escritos ou a forma oficial, o que non implica que a Comisión considerase que as formas tradicionais na lingua falada fosen incorrectas. Así, mantivéronse *Castro Caldelas*, *Campobecerras* e *Vila de Cruces* a pesar de que as formas vivas nas zonas correspondentes son *O Castro*, *Campas* e *As Cruces*.

Nalgúns casos, a Comisión decidiu manter dúas solucións alternativas cando as características administrativas do topónimo permitían o dobrete. Así por exemplo, o concello é oficialmente *Vila de Cruces*, mentres que a parroquia correspondente mantén o nome popular: *As Cruces*. O mesmo ocorre co dobrete *Guntín* para o concello e *Guntín de Pallares* para a parroquia, ou co concello valdeorrés que ten por nome *A Rúa*, onde a parroquia foi oficializada como *A Rúa de Valdeorras*, coa vantaxe engadida de que esta forma axuda a evitar o erro, moi común, de denominar esta entidade de poboación co nome de *A Rúa de Petín*, inducido polo rótulo da estación de ferrocarril, que reza *Rúa-Petín*.

8. Nos casos en que se produciu a deglutinación do elemento inicial dun topónimo (A-, O-, AS-, OS-) interpretado como artigo, os criterios aplicados foron, xeralmente, os seguintes:

a) Respectar a deglutinación se está consolidada na fala e na tradición escrita e o termo toponímico non contén un termo do léxico común. Así: *As Anzas* < ALESANTIAS, *O Grove* < OCOBRE, *A Baña* < ABANIA e *O Incio* < ONICIO.

b) Cando a forma deglutinada non está consolidada, optouse por fixar o topónimo acomodado á forma etimolóxica: *Astrés*, *Oxén*,...

c) Noutros casos, puideron aplicarse criterios diverxentes para formas iguais, en función do peso da tradición escrita, coma no caso de *Agrela/A Grela* (<AGRELLA, de AGRA).

d) Hai algúns casos en que non foi posible recoñecer as aglutinacións ou deglutinacións, polo que a Comisión se ativo á tradición escrita, o que dá lugar a que aparezan aparentes dobretes como *Lugar da Riba/Lugar de Arriba*.

9. A segunda forma do artigo representouse segundo os criterios ortográficos e morfolóxicos do galego estándar: así, *Trala Pena*, *Tralasbouzas*, *Tralaveiga*, etc., pero *Betanzos* o *Vello* (a pesar de que na fala só se recolle /betán_lobello/).

10. Os topónimos que levan unha preposición inicial ditamináronse con ela xunta ou separada, segundo a tradición escrita de cada un: *Sobre a Igrexa*, *Sobrecarreira*, *Sobreosmuíños*, *Sobrepiñeiro*, *Sobrerriba*, *Sobrerribas*, *Tras da Feira*, *Trascastro*, *Tras do Monte/Trasdomonte/Trasmonte*.

A preposición so-/su-, optouse por escribila sempre unida, co que se evitan moitos casos de falsa análise como un posesivo: *Socampelo*, *Socampo*, *Socastro*, *Socortes*, *Sorribas*, *Suagra*, *Suaermida*, *Suagrega*, *Sualomba*, *Suapena*, *Suaschousas*, *Suasviñas*, *Sucamiño*, *Sucarreira*, etc. Só en casos excepcionais se escribiu separada (*Su a Agra*), o que se decidiu para manter o topónimo como cuadrisílabo, tal como se recolleu na fala.

11. Foi criterio da Comisión, nos topónimos referidos a parroquia, manter a información referida ás advocacións. Estas son tamén formas históricas, que precisaron dunha fixación na súa forma galega auténtica, e non poucas veces cumpren a función de distinguir parroquias con igual denominación. Outras veces, a advocación, ao se incorporar ao topónimo para diferenciar de parroquias contiguas co mesmo nome, debe considerarse xa topónimo (haxiotopónimo) e adoita utilizarse, localmente, sen a forma á que inicialmente acompaña (*San Mamede [de Ribadulla]*; *Santa Comba [de Carnota]*; *Santa Cristina [de Fecha]*; *Santalla [de Agrón]*;...).

Con todo, agás nos casos descritos arriba, no uso civil as parroquias non teñen por que denominarse precedidas da advocación correspondente.

3.3. A Comisión de Toponimia

Xa en **fase preautonómica**, o Decreto 42/1979, do 21 de setembro, crea a Comisión de Toponimia na Consellería de Educación e Cultura da Xunta de Galicia.

Atendendo á exposición dos motivos, a creación desta Comisión deriva nese momento da facultade que o Real decreto lei 14/1978, do 13 de febreiro, lle transfire á Xunta de Galicia de alterar os nomes e capitalidades dos municipios; e da que o Real decreto 1710/1979, do 16 de xuño, lles atribúe aos concellos para modificaren os nomes das rúas, prazas e parques de conxuntos urbanos.

En ambos os casos se esixe o informe preceptivo favorable “dun Organismo Lingüístico Rexional de carácter oficial ou, no seu defecto, de recoñecido prestixio, para os cambios de denominación ás linguas vernáculos.”

O artigo primeiro crea a Comisión de Toponimia, como órgano da Xunta de Galicia, adscrita organicamente á Consellería de Educación e Cultura, para a normalización da toponimia en Galicia.

Os artigos segundo e terceiro establecen como competencias desta comisión, entre outras:

- Emitir os ditames que soliciten as corporacións locais para os cambios de denominación á lingua galega ou correccións ortográficas de nomes nos municipios, así como de rúas, prazas e parques de conxuntos urbanos.
- Emitir ditame oficial sobre as denominacións en lingua galega que teñen que figurar no material cartográfico referente a Galicia.

O artigo cuarto establece que a Comisión de Toponimia estará integrada por especialistas en filoloxía, xeografía, historia, paleografía e cartografía, aplicadas á lingua e cultura galegas.

En desenvolvemento deste artigo, ditouse a Orde 17/1979, do 21 de setembro, pola que se nomean os membros da Comisión de Toponimia da Consellería de Educación e Cultura.

Froito do traballo da Comisión de Toponimia editáronse, entre xullo de 1980 e o verán de 1982, sete cadernos que recollen a revisión da toponimia de 72 concellos.

Moitos destes ditames mantivéronse como válidos na revisión que se fixo a partir de 1984, mentres que outros foron revisados.

Na fase autonómica (a partir de 1984), o precepto legal sentado na Lei de normalización lingüística ten como primeira norma de desenvolvemento, no ano 1984, o Decreto 43/1984, do 23 de marzo, polo que se regulan as funcións e a composición da Comisión de Toponimia (DOG do 31.03.1984).

No preámbulo do decreto alúdese ao funcionamento da Comisión na fase preautonómica e establécese que “novas circunstancias, que teñen a súa orixe no propio Estatuto de Autonomía de Galicia, aconsellan regulamentar novamente tal comisión, adaptándoa ás esixencias culturais e mesmo legais de hoxe. Efectivamente, a Lei 3/1983, do 15 de xuño, de Normalización Lingüística, establece no seu artigo 10 que «os topónimos de Galicia terán como única forma oficial a galega». O mesmo artigo dispón que lle «corresponde á Xunta de Galicia a determinación dos nomes oficiais dos municipios, dos territorios, dos núcleos de poboación, das vías de comunicación interurbana e dos topónimos de Galicia». Estes mandatos e estas previsións legais aconsellan, pois, unha remodelación da Comisión, tanto no que se refire á súa adscrición orgánica como no que lle cómpre na súa composición e no funcionamento e métodos de traballo.

Previamente, o Decreto 249/1983, do 24 de novembro, adscribira a Comisión de Toponimia á Secretaría Xeral Técnica da Consellería da Presidencia e prevía que a súa composición e as súas funcións se determinarían regulamentariamente.

Tamén establece o preámbulo que a Comisión se crea para afrontar “a urxente tarefa de volver á súa forma enxebre a riqueza toponímica de Galicia, liberándoa de deturpacións ou desaxeitadas grafías impostas polo olvido, ou pola ignorancia, ou polo descoñecemento do noso patrimonio cultural e lingüístico”.

O decreto foi modificado en 1998 para adaptar a composición da Comisión aos cambios producidos na estrutura orgánica da Xunta de Galicia.

Como datos máis salientables verbo da composición da Comisión de Toponimia podemos citar:

a) A Comisión funciona en Pleno e en Ponencia de Estudos. Esta última elabora as propostas de ditame para o Pleno. Nela intégranse os seis vogais de libre designación que nomee o conselleiro de Presidencia entre expertos en toponimia e lingua galega.

b) O Pleno está presidido polo conselleiro de Presidencia e intégrano:

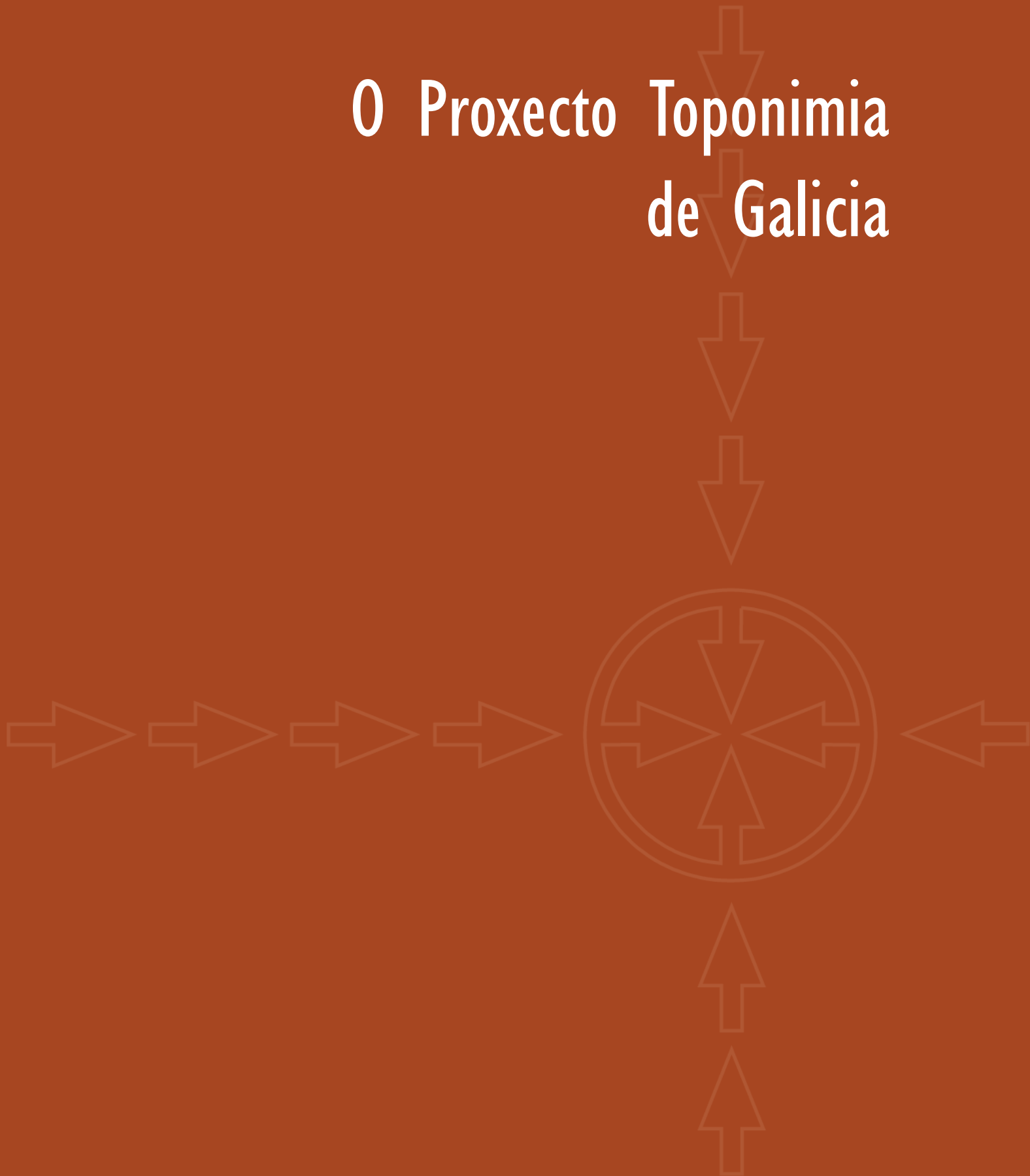
b.1. Representantes de distintos departamentos da Xunta de Galicia (Presidencia, Política Lingüística, Administración Local, Urbanismo, Estatística e Desenvolvemento Comarcal).

b.2. Representantes de institucións científicas (actualmente, Consello da Cultura Galega, Real Academia Galega, Instituto da Lingua Galega, Instituto Padre Sarmiento e Facultade de Xeografía e Historia).

b.3. Os vogais de libre designación que compoñen a Ponencia de Estudos.

b.4 Un funcionario da Consellería de Presidencia, con voz e sen voto, que exerce a secretaría da Comisión.

0 Proxecto Toponimia de Galicia

Presentación

Vivimos nun país que ten máis nomes de lugar que toda España enteira, posiblemente ben arriba do millón, moitos dos cales son fósiles lingüísticos cuxa orixe e significado falan das xentes que foron poboadando, singularizando e recoñecendo as particularidades dunha terra na cal viviron e pola cal se moveron ao longo de séculos.

Sobre a riqueza de nomes de lugar do noso país téñense feito moitos cálculos, que van desde os “cien mil nombres geográficos, separados, aunque no distintos” que dicía o padre Sarmiento, aos “treinta millones de fincas, cada una con su nombre” que calculaba Filgueira Valverde, aínda que seguro que non hai tan poucos -que a el lle parecían moitos- como dicía Sarmiento, nin tantos como dicía Filgueira.

En pleno século XXI, a transformación demográfica e a progresiva desaparición dos modos de vida tradicionais ameazan gravemente a conservación deste riquísimo patrimonio. Boa parte dos topónimos menores só teñen vida na fala ou na memoria de persoas de idade, e non é esaxerado dicir que con cada vello que morre ou abandona o campo desaparecen tamén ducias de topónimos, moitos deles de alto interese científico e todos eles de enorme valor como patrimonio cultural de Galicia.

Por este motivo, a Comisión de Toponimia, unha vez rematada a fase de fixación da toponimia de entidades de poboación, promoveu a posta en marcha dun proxecto de recollida e catalogación da toponimia menor.

Este proxecto denomínase **Proxecto Toponimia de Galicia** e constitúe un plan orientado a recoller de forma exhaustiva toda a microtoponimia viva, a través dun método de enquisa oral, para a posterior introdución nunha base de datos, a fixación dunha forma normalizada e a súa implantación nun soporte cartográfico.

Obxectivos

O proxecto persegue os seguintes obxectivos:

- a)** Recoller toda a microtoponimia, para contribuír á conservación dun patrimonio cultural de grande interese científico.
- b)** Confeccionar unha base de datos de toponimia útil e de referencia, para os distintos eidos da investigación e da xestión do territorio.
- c)** Elaborar unha nova cartografía coa actualización e revisión da información toponímica existente mediante o emprego de técnicas cartográficas innovadoras.

A toponimia, unha vez normativizada, seralles facilitada a todos os organismos implicados (concellos, INE, IXN, Castastro, servizos de concentración parcelaria...)

Organismos implicados

Promoven o proxecto a Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia, órgano de asesoramento que depende da Consellería da Presidencia, Relacións Institucionais e Administración Pública, que é a competente en materia de toponimia, e a S.A. para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia, desde o centro de cartografía do SITGA (Sistema de Información Territorial de Galicia), dependente da Consellería do Medio Rural.

Tamén colaboran de distintos xeitos:

- **A Consellería de Presidencia**, a través da Secretaría Xeral de Política Lingüística, que achega parte do financiamento.

- **A Consellería de Asuntos Sociais**, Emprego e Relacións Laborais que, a través do Plan Labora, facilitou ata este ano 2006 persoal aos concellos para os traballos de recollida en campo.

- **Os concellos**, que, a través dun convenio, facilitaron durante estes anos apoio humano e material no seu respectivo ámbito territorial.

- **As Fundacións Comarcais** que, a través dos seus xerentes, informaron aos concellos sobre o proxecto.

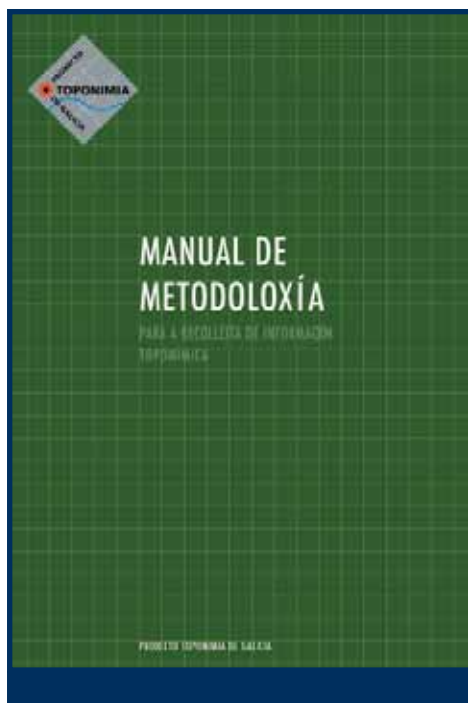
- Ademais destes organismos, ocasionalmente, apoiaron o proxecto distintas **asociacións** como a *Mancomunidade de Montes do Val Miñor*, asociacións de veciños en concellos como Santiago de Compostela ou Vigo, e asociacións culturais como *Xermolos* no concello de Guitiriz, *Airoá* no concello de Sarreaus ou o *Obradoiro de Estudos Locais Fernando Morroi* no concello de Redondela.

- **Colaboradores** que por interese persoal ou profesional (profesores de lingua galega de ensino secundario) decidiron recoller os nomes da súa parroquia coa metodoloxía empregada polo proxecto. Sirva de exemplo unha profesora da parroquia de Goián no concello de Tomiño e unha psicóloga da parroquia de San Lourenzo de Nogueira en Meis.

Cómpre salientar o pulo que debe supor para ampliación dos obxectivos do proxecto as medidas recollidas no **Plan xeral de normalización lingüística**, deseñado pola Xunta de Galicia e aprobado, por unanimidade, polo Parlamento de Galicia, o 22 de setembro de 2004. Nel, entre as medidas adoptadas, figura literalmente: “Establecer que todos os traballos topográficos e cartográficos que fagan ou encarguen as administracións (maioritariamente, deputacións e concellos, os servizos de concentración parcelaria e o catastro) teñen que levar incorporada a recollida da microtoponimia, consonte o sistema deseñado pola Comisión de Toponimia e que o material toponímico recollido deberá ser remitido ao SITGA, para a súa organización e posta á disposición da sociedade na Rede” (medida 1.2.6. Sector 1. Administración. Área 2. Administración local).

4.1. Metodoloxía de traballo do PTG

Para a execución do proxecto, a Consellería da Presidencia, Relacións Institucionais e Administración Pública e a S.A. de Desenvolvemento Comarcal asinaron un convenio que determina que o SITGA será o centro para a execución dos traballos, baixo a dirección técnica do responsable deste departamento e mais do secretario da

Comisión de Toponimia. Deste xeito, aúnanse os esforzos de dous órganos que teñen, respectivamente, competencias en fixación toponímica e en cartografía.

Para pór en marcha os traballos de campo, un equipo de técnicos do SITGA (especialistas en lingüística, informática e xeografía) encárganse da formación metodolóxica dos técnicos de campo e do seguimento, coordinación e revisión dos traballos de campo para garantir a calidade destes. Ademais, entréganse os materiais básicos necesarios para tal fin (fotografías aéreas, mapas do IXN, manuais de metodoloxía, información catastral e información do *Nomenclátor*).

A metodoloxía de traballo asenta nos seguintes principios xerais:

- **O concello e a parroquia** constitúen a unidade territorial para a execución do proxecto.
- **Os topónimos** deben rexistrarse coas súas características lingüísticas e xeográficas.
- **Os nomes** localízanse nunha **fotografía aérea**.
- Formárase unha **base de datos** única e de referencia para tódolos eidos da investigación.
- A **información toponímica** recollida será dixitalizada en **ortofotos** para o seu uso cartográfico.

4.1.1. O traballo de campo

O traballo de campo baséase na enquisa oral, pois trátase de recoller en cada caso a información toponímica máis fiable a través das persoas que residen en cada núcleo de poboación. É fundamental rexistrar as características lingüísticas (fonética) e xeográficas (localización e tipoloxía) do topónimo. Paralelamente, utilízase a cartografía (IXN, municipal, catastro) ou o Nomenclátor de Galicia como apoio, ao tempo que se contrasta a información destes documentos.

Para levar a cabo este traballo, establécense os seguintes procesos:

4.1.1.1. Coñecemento previo do territorio partindo da documentación cartográfica e bibliográfica existente

Antes de comezar os traballos de campo utilízase toda a información documental que se poida consultar con información toponímica da zona co obxectivo de:

- Servir como unha primeira referencia do territorio que se vai estudar.
- Contrastar e verificar a posteriori a información obtida nas enquisas orais de campo.

A documentación que se adoita empregar é a seguinte:

- Cartografía municipal

Moitos concellos posúen unha cartografía propia derivada dos seus plans de ordenación urbana. A información toponímica destes documentos, habitualmente escasa, contrástase coa obtida no traballo de campo e, como resultado desta verificación, proporciónase a información pertinente para a súa corrección.

- Catastro de rústica

É unha fonte de información moi importante. A súa planimetría, xunto co rexistro de propiedades, permítenos coñecer os nomes asignados a cada parcela, ou a un conxunto delas, polos seus propietarios.

Os planos coas parcelas identificadas polos correspondentes nomes son moi útiles para quen vai realizar a enquisa porque permiten unha aproximación á densidade de toponimia existente na zona; permiten coñecer a superficie que abrangue o topónimo; ofrecen unha mostra dos nomes xenéricos que se poden atopar na zona e supoñen unha referencia sobre o grao de coñecemento e fiabilidade do informante.

Para algúns informantes son documentos máis fáciles de interpretar que as fotos aéreas, de xeito que se oriantan mellor neles e identifican mellor a área que abrangue cada topónimo.

O inconveniente desta información é a gran cantidade de erros existentes sobre todo na grafía dos

INSTITUTO DO QUINARARI
DE MARSELOUS

76

CATÁLOGO DE CRUZEIROS DA TERRA CHÃ

CRUZEIROS DE CASTRO DE REI
E OUTEIRO DE REI

Fernando Antão Aires
José Manuel Branco Prado

- Documentación toponímica específica da zona de traballo

Poden ser publicacións recentes de estudos de toponimia local, inventarios históricos como os amillamentos ou o Castastro do Marqués de la Ensenada, do século XVIII. Esta documentación é utilizada, sobre todo, como consulta e verificación de certas informacións dubidasas.

4.1.1.2. A enquisa de campo

Tras a consulta da documentación citada prepárase a saída ao campo. Trátase de seleccionar os informantes adecuados para obter unha información de calidade, que se plasma nunhas fichas onde se recollen as características máis relevantes de cada topónimo, e de establecer a súa situación nas fotos aéreas ou nos planos de catastro, delimitando o espazo que abrangue cada un.

Selección e busca de informantes

A selección e busca das persoas que mellor coñecen o territorio resulta moitas veces difícil. Neste proceso faise imprescindible a colaboración dos concellos e mais das asociacións veciñais e culturais.

As particularidades do tipo de informante varían dunhas zonas a outras. Nas zonas costeiras a colaboración de mariñeiros e mariscadores dános unha percepción da identificación do litoral diferente e enriquecedora. Nas zonas de montaña a despoboación reduce considerablemente o número de informantes, chegando a certas zonas onde só unha persoa é a única fonte de información, con todas as restricións que pode ter esta exclusividade. Nas proximidades ás urbes, a complicación reside no desarraigo dos habitantes respecto do seu medio, profundamente transformado, e no esquecemento dos nomes, de maneira que atopar bos informantes resulta difícil.

De todos os xeitos, a colaboración e a sensibilidade das veciñas e dos veciños facilita que se salven con éxito moitas destas barreiras.

A cada informante ou grupo de informantes fáiselle unha ficha cos datos máis relevantes para ter un perfil da persoa que achegou a información e facer unha valoración dela. Cada topónimo ten asociado un informante, polo que se poden facer consultas sobre a información segundo o informante, así como valorar o total de topónimos que achegou na enquisa.

A fotografía aérea

É o documento sobre o que se recolle a información de campo, pois permite unha visualización do terreo de traballo e unha clara identificación da realidade xeográfica.

Permítenos localizar xeograficamente cada un dos topónimos, e delimitar o seu ámbito territorial. Facilitará, ademais, a dixitalización da información recollida para súa incorporación na cartografía.

Estas fotos son facilitadas polo SITGA, que dispón dun voo dos anos 1999-2000 e de ortofoto do ano

2003 para a realización dos traballos do proxecto.

A fotografía de traballo ten unha escala entre 1:3.000 e 1:5.000, variando segundo as necesidades da zona. Para facilitar a localización do topónimo débúxase unha trama de cuadrículas sobre a foto, e cada unha é identificada por un número e unha letra.

Esta retícula serve a modo de coordenadas para a localización puntual do topónimo, identificado na foto cun número.

Na fotografía sinálanse cunha simboloxía os elementos de interese cultural, o curso dos ríos e os lindes de parroquias e concellos, o que supón un incremento da información.

O caderno de campo

Caderno onde se recolle o nome reproducindo fidedignamente os trazos fonéticos dos informantes, asociado a un número de topónimo que figura na foto aérea. Anótanse as características principais do nome e as lendas asociadas a el, que posteriormente será completado co contraste documental ao introducirlo na ficha correspondente da base de datos, como veremos máis adiante.

4.1.1.3. Contraste da información

Os nomes obtidos na enquisa oral deben ser contrastados con outros informantes e coa documentación consultada antes de introducilos na base de datos.

a) Contraste oral

Se a enquisa é cun só individuo faise necesario verificar os nomes dados por este con outros informantes.

b) Contraste documental

Trátase de verificar a toponimia recollida en campo coa existente na documentación tanto cartográfica (IXN, Castatro...) como escrita: publicacións locais, monografías, apeos, libros de amillamento... indicando os resultados deste contraste no apartado correspondente da *Ficha de topónimo* que veremos a continuación.

4.1.2. A introdución dos nomes nunha base de datos: O Programa PTG

Deseñouse unha base de datos que, vinculada cun sistema

4.3. Supervisión da Comisión de Toponimia

Os casos dubidosos déixanse para unha investigación máis profunda, que inclúe unha repetición da enquisa sobre eles e a procura de documentación escrita.

Para facilitar a análise da información toponímica deseñouse un programa informático que permite visualizar dun xeito fácil as particularidades de cada topónimo e os comentarios feitos para a resolución destas. Así mesmo, permite consultar formas xa fixadas que poidan servir de criterio para tomar unha decisión na solución dunha problemática.

Finalmente, os topónimos son dixitalizados na ortofoto, o que permite a súa completa

xeorreferenciación. Está información será unha capa máis das existentes na cartografía e unha vez integrada nun sistema de información xeográfica (SIX) posibilitará a realización de consultas interactivas coa base de datos. Desta forma é fácil unha visualización da información xeral do topónimo, dos documentos en que foi verificado e dos datos do informante.

As buscas de topónimos concretos polo seu nome ou parte deste ou pola súa tipoloxía xeográfica serán doadas de facer e visualizar sobre o mesmo mapa.

A vinculación da toponimia existente na cartografía coa base de datos permite realizar mapas temáticos partindo dunha selección da toponimia en función duns criterios determinados como poden ser a fonética, a tipoloxía xeográfica ou certas particularidades determinadas na codificación lingüística realizada pola Comisión de Toponimia.

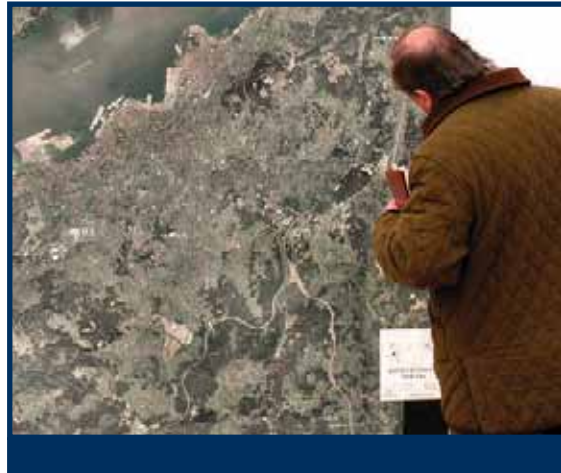
4.5. Exposición pública dos resultados

Unha vez revisada a toponimia dun determinado concello polo persoal técnico SITGA, supervisada pola Comisión de Toponimia e dixitalizada, faise unha exposición pública no concello e nas parroquias, co apoio das asociacións veciñais.

Sobre a ortofoto de cada parroquia preténdese:

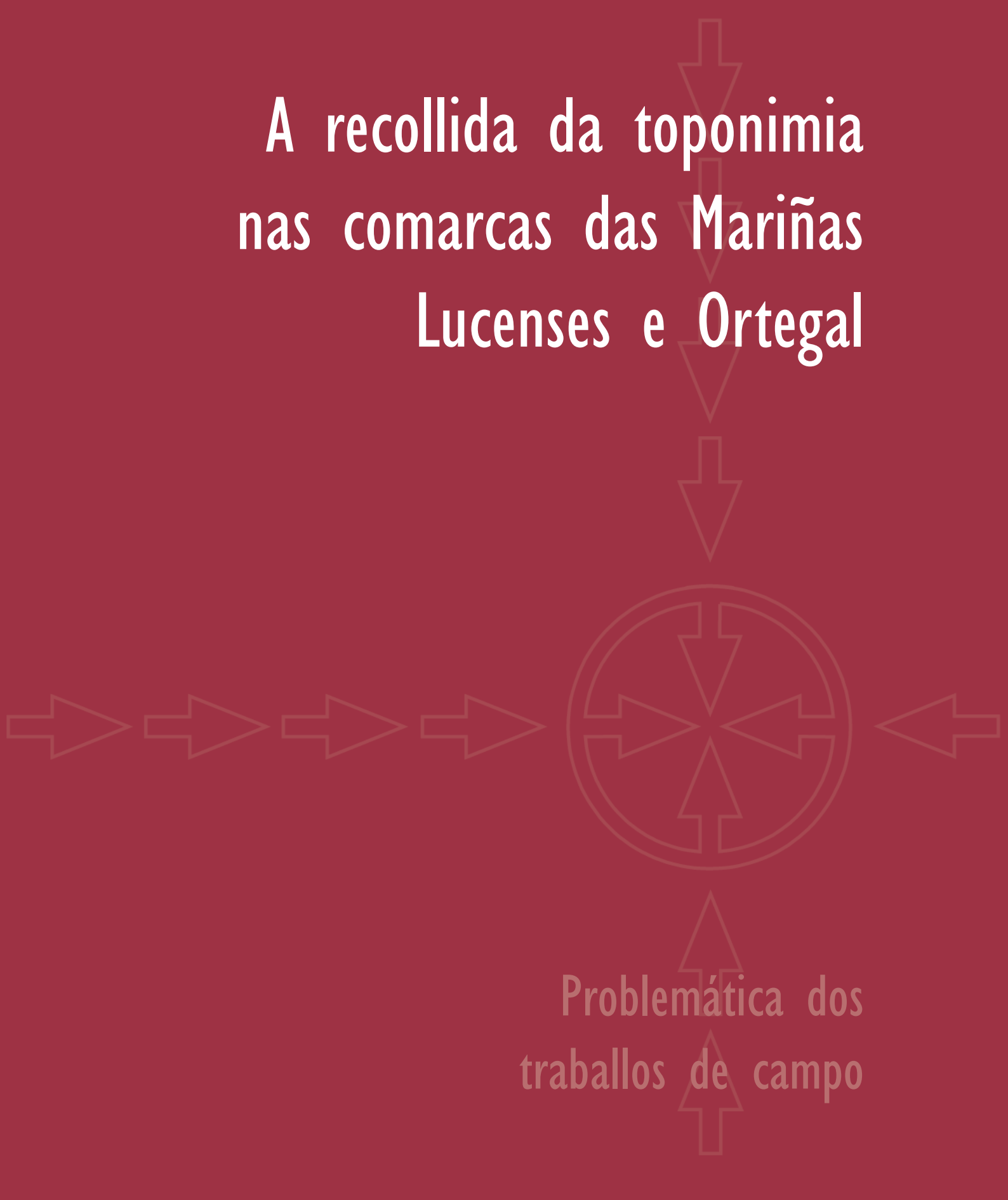
- **Detectar**, por parte dos veciños, posibles erros.
- **Achegar** nova información para enriquecer zonas con certas carencias.
- **Solucionar** as dúbidas xurdidas, tanto na fase de revisión polo persoal do SITGA como por parte da Comisión de Toponimia.

Na realización deste traballo débense ter en conta unha serie de circunstancias que amosan as dificultades ás que hai que enfrontarse nas

A recollida da toponimia nas comarcas das Mariñas Lucenses e Ortegal

Problemática dos
traballos de campo

A photograph of a small, rustic stone building with a steep, gabled roof. The walls are constructed from irregular, light-colored stones. There are two small, dark, arched openings in the front wall, one near the top and one near the bottom. The building is situated in a grassy area, with a larger stone building visible to the left and a wooden structure to the right. The sky is blue with some clouds.

[illegible]

tradicionais como *Liñares* ou *Painzás*, situados na parte alta da parroquia de San Tomé de Lourenzá, que se encontran practicamente deshabitados. Pola contra, no amplo Val de Lourenzá localízanse un grande número de novas entidades como *O Rego* ou *A Valiña*, na parroquia de San Xurxo de Lourenzá, que son de recente creación e, polo tanto, nin sequera aparecen rexistradas como lugares no Nomenclátor de Galicia.

- **A transformación dos usos do solo**, que afectan á toponimia dende dous puntos de vista: a perda de topónimos ou a súa transformación. A concentración parcelaria, que ás veces é un simple troco de parcelas entre os veciños, provoca a desaparición de microtoponimia polo feito de que onde antes había sete ou oito pequenas parcelas con cadanseu nome, agora trala concentración queda unha soa parcela cun único nome perdéndose por desgraza o resto, posto que xa non existe a realidade que ese nome identificaba. A dificultade para recuperar esta toponimia vese incrementada naquelas zonas onde a concentración leva feita moitos anos.

Como exemplo pódese citar o concello de Lourenzá. Cunha extensión de case 63 Km² e 89 entidades de poboación obtivéronse menos de 780 topónimos no traballo de campo, porque cada topónimo abrangía un espazo enorme de terreo. Mentres que na banda oposta estaría o concello de Cerdido, na comarca de Ortegal, que con 10 Km² menos que o anterior e 93 entidades, recompiláronse case 1600 topónimos, debido a que este territorio apenas sufriu modificacións na partición do territorio.

Ás veces, a toponimia reflicte non só a modificación dos usos do solo senón tamén o cambio no seu aproveitamento. Isto vai en consonancia co cambio nos modos de vida tradicionais e co citado abandono das tarefas agrícolas no medio rural. É dicir, hai cincuenta anos as terras estaban todas cultivadas, mais hoxe en día moitas delas están a monte ou plantadas de especies non autóctonas como o piñeiro ou o eucalipto, tal como acontece nestas comarcas das que estamos a falar. Así por exemplo, no concello de Foz, na Mariña Central, recolleuse un topónimo como *O Prado de Mon* que actualmente non é un prado senón unha zona de **arboredo**. Pola contra, no concello da Pontenova, na Mariña Oriental, rexistrouse entre outros un topónimo como *A Carballeira de Castrillón* que actualmente son **prados** e non quedan restos de ningunha carballeira.

- **O crecemento das zonas urbanas**, polo incremento de poboación foránea que abandona as aldeas en busca de traballo e dunha vida mellor. Este factor é unha peza clave na perda da toponimia local, debido ao descoñecemento dos nomes orixinais por parte destes novos habitantes. Eles xa non son transmisores do coñecemento da toponimia que queda soterrada baixo modernos edificios, urbanizacións ou rúas que non só, non respetan o nome tradicional, senón que son bautizados con denominacións totalmente alleas á propia idiosincrasia galega.

Nas comarcas da Mariña lucense, en vilas como Foz ou Burela en constante expansión, intensifícase a urbanización do territorio converténdose nun atractivo para o asentamento de poboación. As razóns son diversas: a consolidación do sector turístico na costa, a mellora das comunicacións ou o desenvolvemento das actividades pesqueiras que crea unha importante industrialización na zona.

Por exemplo, no concello de Xove hai unha urbanización actualmente coñecida polo topónimo de *Palmeiro*, que era o nome do procurador que comprou o lugar. Non obstante, o topónimo antigo (xa perdido na zona) era *Fonte Rodos*. O antigo núcleo de Burela constaba de tres aldeas: *Burela de Cabo*, *Vilar* e *Vila do Medio*. Os dous primeiros núcleos manteñen a súa forma orixinal, pero *Vila do Medio* xa forma parte do núcleo urbano da actual Burela e, polo tanto, este topónimo está a perder a súa propia identidade.

Aínda así, rexistráronse exemplos de coexistencia dun topónimo antigo e un actual. Antigamente existía un núcleo de poboación no concello de Foz, na parroquia de Vilaronte, que se denominaba *Pinal*. Na actualidade esta aldea tamén é coñecida polo nome da *Casa dos Alemáns*, pois neste lugar viviu xente desta nacionalidade.

- **A falta de informantes**. A xente é reticente a dar información do territorio onde vive, pois tende a relacionar aos técnicos de campo con axentes catastrais e que se falan vailles traer problemas con Facenda, que van pagar máis pola terras, etc. Noutros casos, incluso teñen medo a falar por represalias dos propios veciños. Unha vez que os técnicos lles explican que o obxectivo deste proxecto non é coñecer

os propietarios das terras senón situar nunha foto aérea os nomes que as identifican, a colaboración por parte dos informantes é outra.

Superado este primeiro atranco, hai que loitar con outros dous problemas: por un lado, se os informantes son moi maiores (que serían os informantes ideais) o máis probable é que non interpreten as fotos aéreas e, polo tanto, que non sexan capaces de situar nelas os moitos nomes que saben. Deste xeito, os técnicos vense obrigados a contar coa axuda de xente adulta adicada a traballos agrícola ou mariñeiros que adoitan seren capaces de recoñecer o territorio nas fotos. Neste caso, hai que contar sempre coa dispoñibilidade horaria destes informantes para realizar as enquisas de campo. Moitas veces é necesario contactar con eles nas fins de semana ou a horas intempestivas.

Na zona de costa, os mellores informantes son os mariñeiros de baixura, polo coñecemento que teñen de todos os topónimos que hai no mar (cons, furnas...). É increíble descubrir que unha vez baixada a marea existen “leiras do mar” con cadanseu nome ao igual que as de terra. O tempo dedicado ao seu labor supón un atranco na elaboración das enquisas orais. O mesmo sucede nas zonas non costeiras cos agricultores ou cos gandeiros, sobre todo nas épocas de sementeira ou da recollida de determinados cultivos, nas que a xente do campo apenas dispón de tempo para dar este tipo de información.

Volvendo ao tema das persoas de maior idade, ás veces o impedimento non é laboral senón físico. As dificultades de mobilidade das persoas maiores resulta un atranco engadido á falta de vista e de orientación das fotos aéreas. Por outra banda, outras carencias como a inexistencia de dentadura complica o rexistro oral dos nomes, xa que a pronuncia destes pode chegar a resultar inintelixible. Tamén hai que mencionar que os informantes poden ter un gran coñecemento do territorio e dos topónimos pero non sempre son quen de transmitilo ao enquisador.

Análise da toponimia
obtida no territorio enquisado

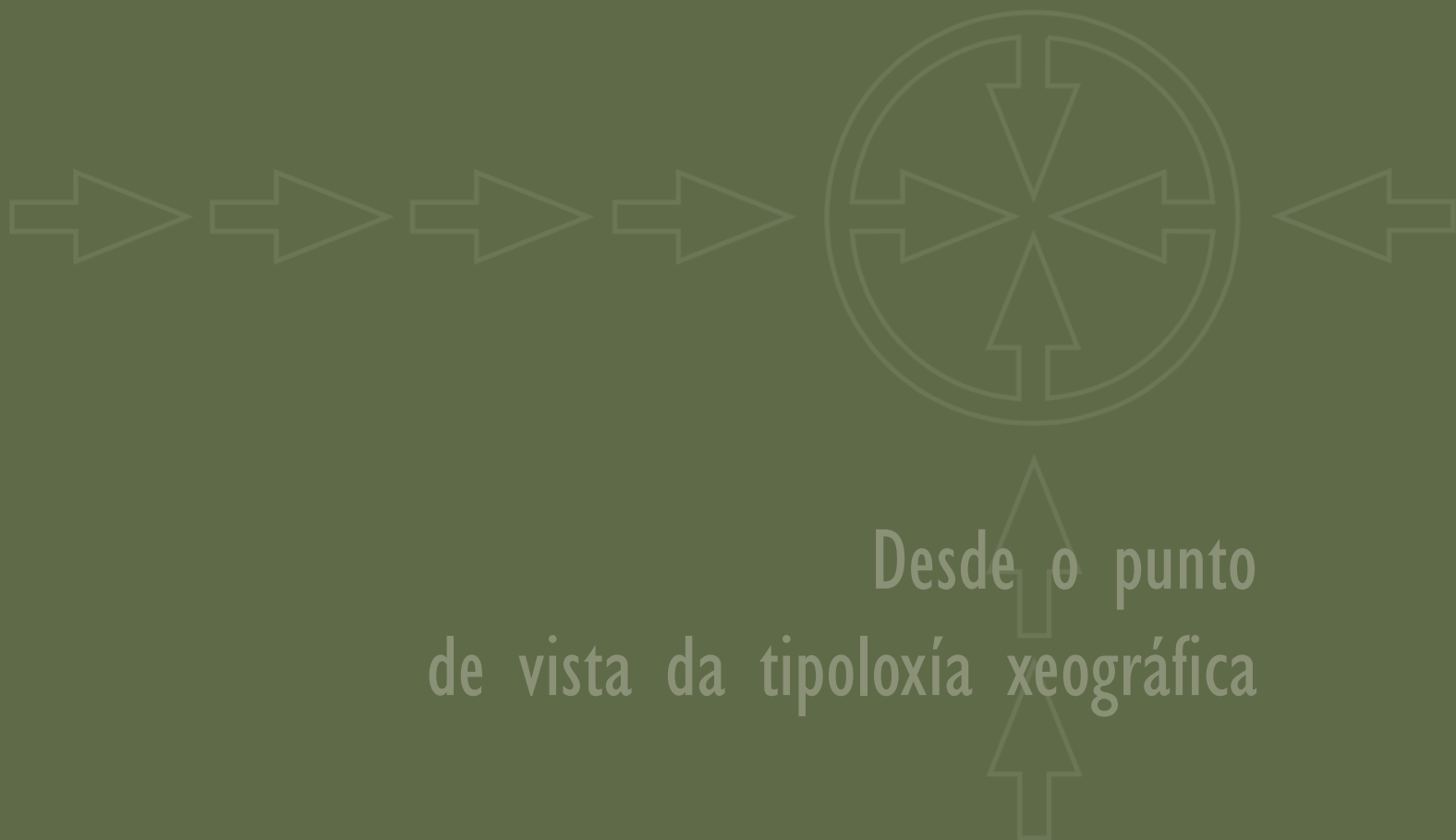
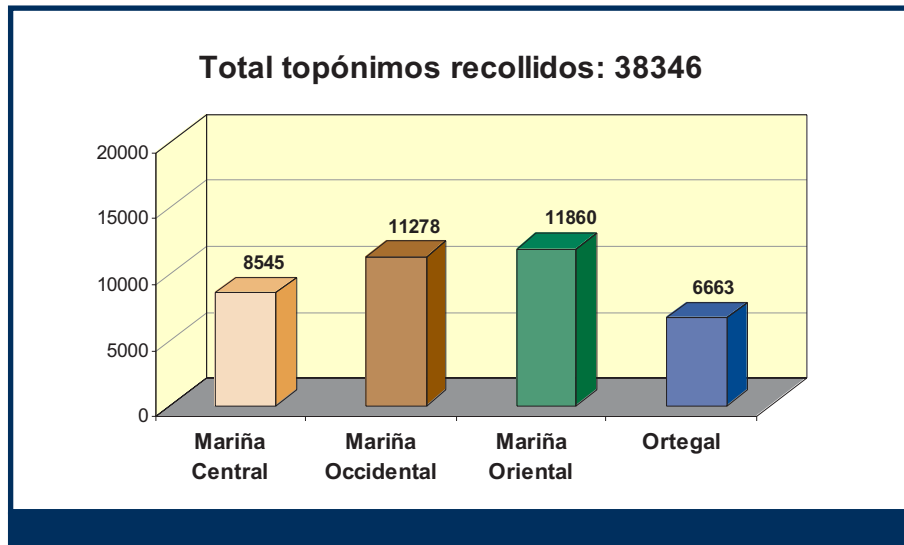

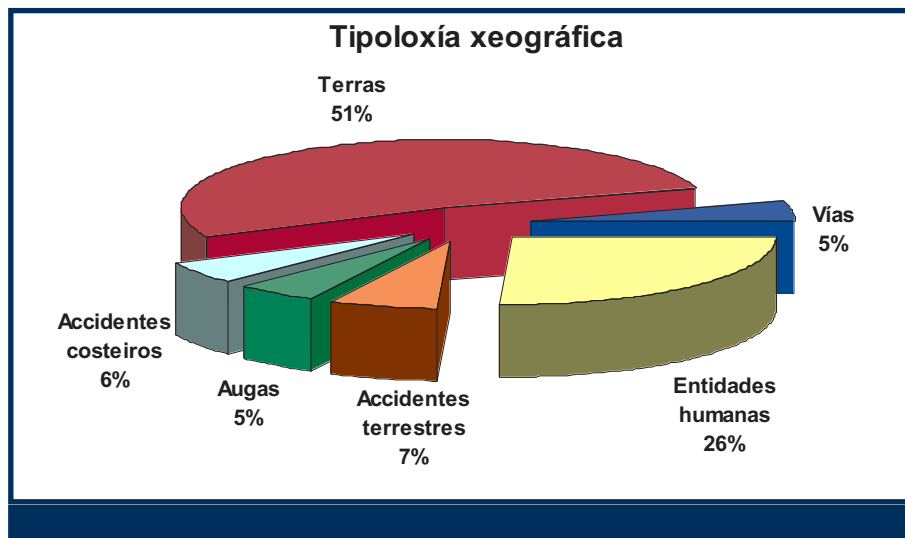
Gráfico xeral de datos

No estudo dos datos finais do Proxecto Toponimia de Galicia na Mariña lucense e en Ortegal pódese observar que existen dous ámbitos territoriais claramente definidos en canto á cantidade de microtoponimia reunida.

Por unha parte, na Mariña Occidental e na Mariña Oriental acadouse un número de topónimos semellante (máis de 11.000), malia o ámbito da actuación da Mariña Occidental con 494 km² é sensiblemente superior ao Oriental, con case 100 km² menos.

Porcentaxes xerais das grandes tipoloxías xeográficas

Nas outras dúas comarcas, a cantidade de toponimia acadada descendeu considerablemente. Así na Mariña Central chama a atención que, sendo a comarca que conta cunha maior superficie (uns 500 km²), acade uns números tan baixos. A causa débese ás características físicas e socioeconómicas presentes en dous dos seis concellos que conforman esta comarca: Burela e Lourenzá.

Burela é un concello que ten preto de 8 km² e conta cunha única entidade de poboación, que se converteu nun importante núcleo urbano centrado na industria pesqueira manufactureira.

Pola súa parte, o concello de Lourenzá, como xa se citou no punto anterior, sufriu unha considerable transformación da súa realidade xeográfica cando se levou a cabo a concentración parcelaria do seu territorio. Estes factores inciden na perda relevante de toponimia na zona.

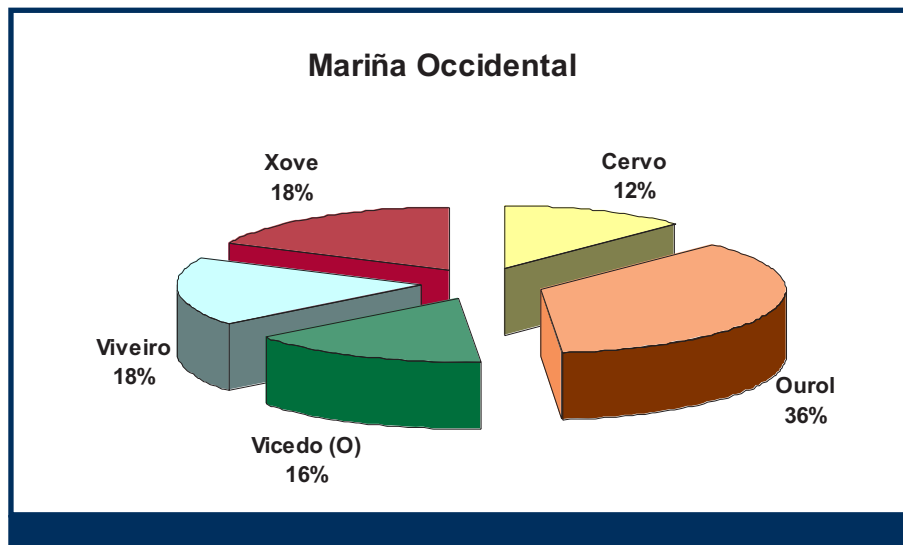
As particularidades orográficas da comarca de Ortegal son a principal causa do baixo número de topónimos acadados. Estamos a falar dunha zona montañosa, caracterizada pola existencia de enormes extensións de monte de difícil acceso, circundadas por terras de labor e pasteiros arredor dunha aldea, separada das outras da contorna. A vinculación do home con este medio hostil que o rodea é menor e, por iso, descendeu a cantidade de topónimos rexistados na comarca.

6.1. A Mariña Occidental

Case todos os concellos da Mariña Occidental iniciaron o traballo de campo no ano 2003, desenvolvéndose entre os anos 2004-2006. Os técnicos que realizaron as enquisas orais foron 15 en toda a comarca. Podemos considerar que o número é excesivo, pero hai que ter en conta que algúns destes traballadores estiveron empregados a tempo parcial.

Porcentaxe da toponimia acadada na Mariña Occidental

Nos datos obtidos en Cervo e Xove hai que salientar a abundancia de topónimos integrados dentro do grupo dos **accidentes costeiros**, superando aos outros dous concellos que posúen costa na Mariña Occidental (O Vicedo e Viveiro). A costa de Xove presenta un perfil accidentado rexistrándose, polo tanto, un gran número de cantís, como *A Testa do Cocho* ou *A Cova dos Cans*; puntas como *A Punta do Roncadoiro* ou *A Punta da Cabria* e pequenas praias como *A Praia da Cova* ou *A Praia do Portiño*. Na toponimia costeira de Cervo destaca a presenza de pequenos illotes con topónimos curiosos como *Cabeza de Can* ou *Os Collós do Carreiro*.

A Mariña Occidental está situada arredor do val do Río Landro cuns claros límites topográficos nas serras que a circundan. A súa peculiar orografía implica a existencia de numerosos topónimos que foron clasificados como **accidentes terrestres** nos cinco concellos da comarca, sobre todo no concello de Ourelo. Aquí recolléronse nomes de penedos como *A Pena da Loba* na parroquia de Ambosores, *A Pena dos Golpes* en Xerdiz ou *O Penedo do Corvo* en Miñotos; serras como *A Serra de Sebrán* ou *O Serrón de Ferraxosa* ou montes como *A Recosta da Curuxeira* na parroquia de Xerdiz ou *O Coto do Curro* en Miñotos.

Ademais este concello presenta a porcentaxe máis alta de microtopónimos de toda a comarca. Este resultado entra dentro dos parámetros normais, xa que se trata dun concello de 142 km², o que supón case o dobre dalgún dos concellos veciños. É o único concello de interior, polo que o número de topónimos clasificados dentro do tipo xeográfico que no Proxecto Toponimia de Galicia se denomina como **terras** achégase aos 3400 topónimos, unha cifra superior á cantidade máxima rexistrada nos concellos da costa (no concello do Vicedo hai uns 1352 topónimos).

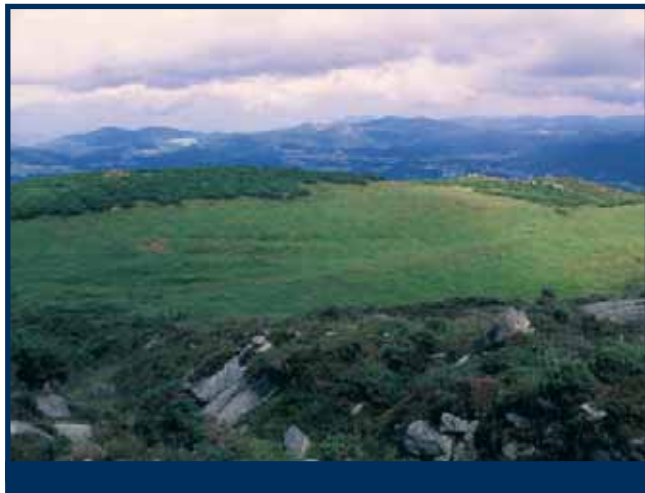

O asentamento da poboación da Mariña Occidental caracterízase pola presenza de aldeas pequenas e unha estrutura polinuclear, é dicir, con varios grupos de vivendas moi próximos entre si. Nas zonas de montaña, as aldeas están concentradas en moi poucas casas con escasa poboación. Nesta mariña recompiláronse moitos topónimos referidos a **entidades de poboación** (máis de 1000 entidades), superando amplamente ao resto das comarcas analizadas. O Nomenclátor de Galicia só menciona 735 entidades de poboación na Mariña Occidental, o que fai supoñer que os topónimos restantes serían lugares de nova creación.

En Viveiro rexistráronse máis entidades de poboación que nos demais concellos da comarca (uns 490 topónimos). Un destes lugares é coñecido en toda Galicia pola súa sonada romaría, é o caso do *Naseiro* en San Pedro de Viveiro. Neste concello recolleuse un número importante de nomes referidos a **elementos de patrimonio**, sobre todo na vila de Viveiro, coa presenza de elementos únicos como as distintas portas da cidade: a *Porta de Carlos V*, a *Porta da Vila* e a *Porta do Valado*. Tamén se rexistraron un número considerable de topónimos referidos a edificios relixiosos como o *Convento de Valdeflores*, a *Igrexa de San Francisco* ou a *Capela do Naseiro* en San Pedro de Viveiro; nomes de cruceiros como o *Cruceiro de Montalbán* en Viveiro ou a *Cruz do Rollo* en Viveiro e, sobre todo, rexistrouse unha grande cantidade de nomes de muíños (uns 100), como o *Muíño de Catarou* na parroquia de Galdo, o *Muíño de Cambeiro* en Chavín ou o *Muíño da Galea* en Valcarría.

Dentro dos topónimos asignados á tipoloxía xeográfica das **augas**, esta comarca está bañada por múltiples ríos, entre os que destaca pola súa importancia o *Río Landro*, e regueiros, sobre todo no concello de Ourelo. Por citar algún exemplo, pola parroquia de Miñotos pasa *O Rego do Paxariño*, por Sisto *O Rego do Pozo Mouro* ou por Ambosores *O Rego da Fraga Chá*.

Tamén se rexistraron na comarca máis de 400 topónimos clasificados

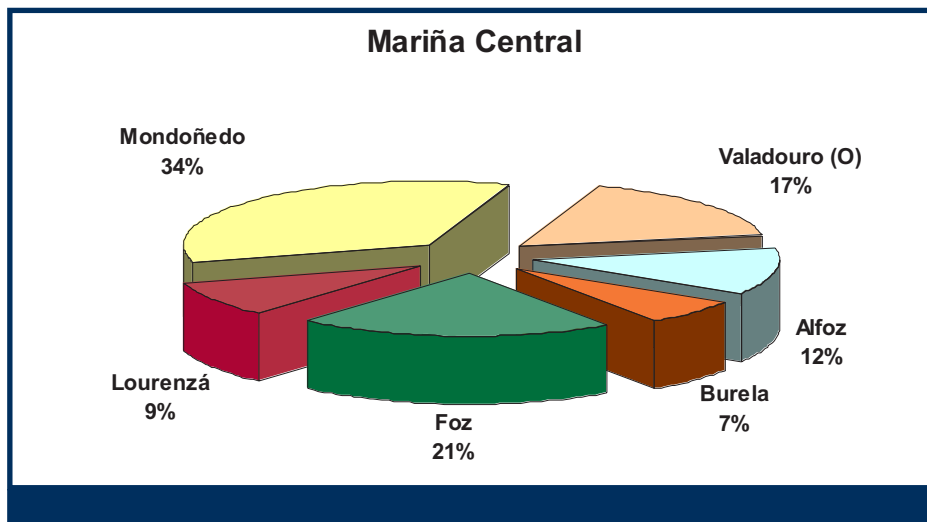

dentro do tipo **vías**, dos cales boa parte son camiños. No concellos de Ourel e Xove aínda sobreviviron topónimos que fan referencia a existencia de antigas congostras nesta zona, fronte a excasa mención destes mesmos topónimos nos restantes concellos. Así, en Ourel temos *A Congostra da Cernada* ou *A Congostra Moura* e en Xove *A Congostra dos Pasos* ou *A Congostra da Viña*.

6.2. A Mariña Central

O traballo de campo comezou na Mariña Central no ano 2004, desenvolvéndose nos anos posteriores. Foron 11 os traballadores implicados na realización do proxecto, a meirande parte deles a través do Plan Labora, polo que tiveron que compatibilizar este labor con outras tarefas do concello.

Porcentaxe da toponimia acadada na Mariña Central

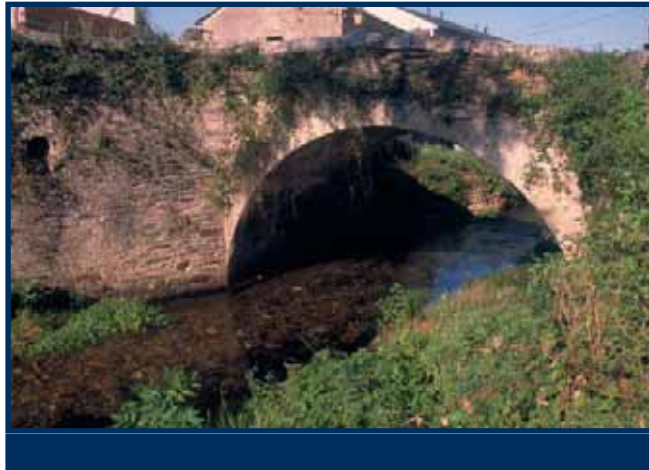
Burela e Foz son o eixe económico e social da comarca da Mariña Central, ademais de ser os concellos costeiros desta. A súa toponimia reflicte unha costa accidentada, cunha importante cantidade de entrantes de terra e puntas. Como exemplo, en Burela existen topónimos como *Punta do Carboeiro* ou *Corno do Cervo*; en Foz localizáronse nomes como *Punta dos Castros* ou *Punta Pampillosa*. Outro **accidente costeiro** que destaca na costa de Foz son as furadas (ou furnas) como, por exemplo, *A Furada de Llas*, *A Furada das Grallas* ou *A Furada das Anduriñas*.

A Mariña Central está formada por un conxunto central con dous vales paralelos (o do Ouro e o do Masma) bordeados por unha contorna montañosa que actúa de peche natural. Esta singularidade orográfica deixa a súa pegada na toponimia coa existencia de nomes referidos a montes, picos, ladeiras, chairas, etc. Así, por exemplo, no concello de Alfoz rexistráronse formas como *Os Montes da Pena Abaladoira*, *A Costa da Roza* ou *O Coto das Cabras*; en Foz estarían *O Pico da Lebre* ou *O Chao da Senra*; no Valadouro *A Costa do Forcón*, *O Castelo* ou *A Recosta da Pena que Fala*.

Os penedos tamén son un **accidente terrestre** moi presente nesta zona. No Valadouro reuníronse uns 30 nomes de penas e penedos como *As Penas dos Golpes* na parroquia do Cadramón, *A Pena Escachelada* na Laxe ou *O Penedo da Esculca* en Vilacampa, pedra que debeu ser un punto de vixilancia noutros tempos polo significado do nome.

O concello máis grande desta comarca é Mondoñedo, polo que a porcentaxe de microtoponimia reunida tamén supera ao resto de concellos, sobre todo en canto aos nomes de **terras**. Na toponimia desta zona acháronse terreos con nomes singulares como *Os Comariños* na parroquia de Santa María Maior e *As Garvinas* en Vilamor.

A estrutura do poboamento costeiro da Mariña Central caracterízase polo predominio de aldeas grandes cunha extensión máis difusa, moi relacionadas co paso da estrada da costa. Pola contra, a distribución das aldeas situadas nos vales e no interior vén representada por pequenas aldeas, con gran presenza de construcións tradicionais e menor relevancia das residencias secundarias. Nos territorios elevados de Mondoñedo e O Valadouro, as aldeas abranguen poucas casas e estas están pouco poboadas debido a dificultosa habitabilidade nun medio tan agreste.

A dispersión dos núcleos de poboación afecta a toda a comarca. Mentres os concellos costeiros experimentaron un moderado crecemento poboacional, coa conseguinte creación de novos lugares e polo tanto nova toponimia, os de interior sufriron un avellentamento da sociedade, cunha perda de habitantes nos núcleos de poboación, que conleva a desaparición dalgún deles e a perda do uso dos nomes das terras.

No primeiro tipo encontraríase o concello de Foz, que incrementou o seu número de habitantes co auxe do sector turístico, expandindo o núcleo urbano da vila. Este aumento da xeografía humana tamén deixou a súa pegada nas parroquias rurais do concello cun espallamento de núcleos habitados en pequenos lugares de recente construción, moitos dos cales non son citados polo Nomenclátor de Galicia. Por exemplo, na parroquia de Vilaronte hai unha **entidade de poboación** maior que se chama *Mañente*, da cal hoxe forman parte varios lugares: *As Forxas*, *Carballo*, *Corredoira*, *Torrellón*, *Vail* e *Vilabor*.

Pola contra, no concello do Valadouro produciuse un incremento na perda poboacional que fixo que se mantivesen os núcleos tradicionais sen crear novos lugares na zona. Aínda así, recolleuse unha gran cantidade de topónimos referidos a entidades de poboación (máis 220), número semellante ao que aparece no Nomenclátor de Galicia,

Dentro dos topónimos clasificados como **elementos de patrimonio**, Mondoñedo ten unha especial relevancia, pola súa condición de vila histórica. Tamén no concello de Lourenzá sobresaen os topónimos referidos a edificios relixiosos como, por exemplo, o *Mosteiro de San Salvador* ou a *Ermida de San Pedro*.

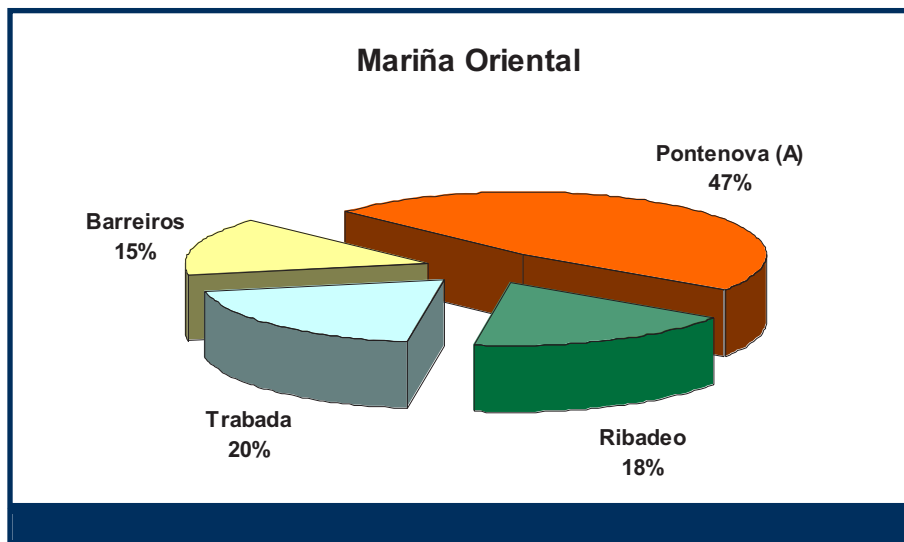
En toda a comarca existen topónimos relacionados con restos arqueolóxicos. En Foz rexistráronse nomes como *O Castro de Fazouro*, no Valadouro *O Dolmén de Santo Tomé*, e en Mondoñedo *As Covas do Rei Cintolo* ou *O Castro de Zoñán*. No concello do Valadouro hai que salientar a presenza de abundantes muíños, como *O Muíño de Maciñeira* na parroquia de Frexulfe ou *O Muíño de Porto de Vaca* no Cadramón.

Foz e O Valadouro son os concellos que achegan a máis destacada información toponímica relacionada cos tipos xeográficos do mundo da **auga** e das **vías** de comunicación. A continuación menciónanse algúns topónimos a modo de exemplo nos dous concellos. No Valadouro, existen regueiros con nomes tan curiosos como *O Rego dos Mil Anos* ou pontes como *A Ponte da Comenencia* na parroquia de Ferreira. Pola súa parte, no concello de Foz, na parroquia de Fazouro, atópanse nomes de camiños como *A Pasada das Barcias*; ou encrucilladas como *O Fuciño de Can* en San Martiño de Mondoñedo. Pola parroquia de Córdido pasa un regueiro chamado *O Rego do Gato* e existe unha ferverza co poético nome do *Paraíso*.

6.3. A Mariña Oriental

O proxecto concluíu nesta comarca a finais do ano 2005, sendo a primeira da zona en dar por finalizado o traballo de campo. A elaboración das enquisas orais foi realizada por 4 traballadores, un por cada concello.

Porcentaxe da toponimia acadada na Mariña Oriental

A Mariña Oriental está integrada por dous concellos de costa (Barreiros e Ribadeo) que funcionan como motor comercial e de servizos dos concellos do interior (Trabada e A Pontenova). Con todo, A Pontenova mantén unha relación maior con Meira e Lugo.

Nos dous concellos **costeiros** rexistrouse un número importante de nomes clasificados como cons, como por exemplo *A Pena do Aguillón* ou *A Pena do Altar* en Barreiros e *A Pedra dos Corvos* ou *O Centolar* en Ribadeo. Tamén na costa de Barreiros existen numerosas praias como *A Praia da Balea*, *A Praia de Angueira* ou *Arealonga*. En Ribadeo o accidente costeiro máis importante son as furnas, con nomes como *O Olló das Caveiras* ou *O Olló Cheirón*.

Os **accidentes terrestres** xogan un papel relevante na toponimia desta comarca. Os dous concellos do interior (Trabada e A Pontenova) están situados entre varias serras, mentres que no interior de Barreiros e Ribadeo hai un relevo máis accidentado con pequenos vales e elevacións de altura moderada. Nos topónimos recollidos existen nomes de serras como *A Serra do Pousadoiro* ou *A Serra de Vilameá* na Pontenova; de picos como *O Picato* na Pontenova ou *O Pico dos Cornos* en Barreiros e de montes como *O Lodeiro* en Barreiros ou *O Monte de Ferreira* en Ribadeo.

A Pontenova sobresaí polas denominacións referidas ás penas; así por exemplo, na parroquia de Vilaboa rexistráronse *A Pena das Dez* e *A Pena das Doce*; en Conforto menciónase *A Pena Escrita* e en Xudán existe *O Seixo Branco* que fai de división dos concellos de Riotorto e A Pontenova. Pola contra, no concello de Barreiros hai bastantes nomes que fan referencia á existencia dunha chaira, como se pode comprobar no topónimo *Chao da Forza* na parroquia de Cabarcos ou *Chao do Santo* en San Miguel de Reinante.

A toponimia recollida no concello da Pontenova supón case a metade do total acadado en toda a comarca. Boa parte destes nomes inclúense dentro do grupo das **terras**, sobre todo de terreos dedicados á explotación madeireira, principalmente de piñeiros e eucaliptos. Este aproveitamento forestal non autóctono influíu na toponimia local. Así, recolléronse nomes que fan referencia ao novo tipo de arboredo como *O Pinar*, que aparece na parroquia de Conforto ou *O Pino* na parroquia de Vilaboa.

O sistema de asentamento pobocional da Mariña Oriental coincide coa Central. Os concellos costeiros de Barreiros e Ribadeo expándense en grandes núcleos á beira da estrada que vai a Asturias. No interior e zonas altas destes dous concellos, xuntamente con Trabada e A Pontenova, consérvanse os pequenos lugares. Para poñer un exemplo, na parroquia de San Miguel de Reinante (Barreiros) hai unha aldea tradicional (que os veciños denominan **barrio**) que se chama *A Ferreiría* e que aparece no Nomenclátor de Galicia e no do INE. Xunto a este núcleo, creouse un novo lugar que os veciños chaman *A Comporta*, non presente en ningún nomenclátor.

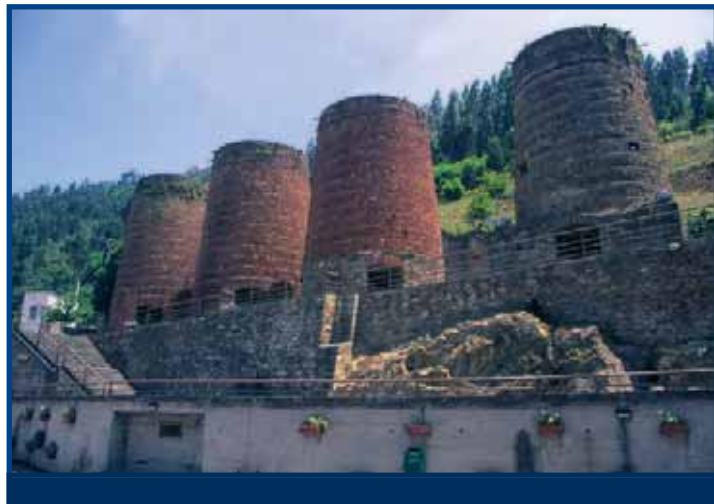

Unha parte importante dos **elementos de interese cultural** desta comarca son edificios relixiosos e muíños, algo habitual en toda a Mariña lucense. Pero en Barreiros destaca a presenza de nomes que fan referencia ás casas de indianos como, por exemplo, *A Casa de Balseiro* en San Miguel de Reinante ou *A Casa de Reboredo* en Celeiro de Mariñaos.

Na Pontenova reuniuse un número importante de restos arqueolóxicos como *O Castro das Croas* en Xudán, *A Modorna da Arqueta* en Bogo ou *A Pedra da Arca* en Conforto. Ademais neste concello tamén se recolleu un elemento singular, que non foi inventariado nos outros concellos da área atlántica, que son os fornos de mineral. Estes empregáronse para separar as impurezas do mineral de ferro do material extraído das minas próximas. Así por exemplo, menciónanse *Os Fornos da Pontenova* e *O Forno do Boulloso*, este último na parroquia de Conforto.

Con relación aos nomes que se refiren ao mundo da **auga** hai que salientar a presenza de topónimos referidos a mananciais, nos concellos de Trabada e da Pontenova, e a ríos e regueiros en toda a comarca. Por exemplo, en Trabada existe *A Fonte Bendita* e *A Fonte Sagrada*; na Pontenova menciónanse, entre outras, *A Fonte das Bestas* e *A Fontaiña*. Os ríos máis importantes na zona son *O Río Eo* na Pontenova, Trabada e Ribadeo e *O Río Masma* en Barreiros. Recolléronse nomes de regueiros como *O Rego do Preguntoiro* na Pontenova, *O Rego da Filloa* en Barreiros ou *O Rego de Paxarín* en Trabada. Ademais tamén se obtivo unha cantidade considerable de ribeiras no concello de Barreiros, como *A Veiga das Ás* na parroquia de Conforto ou *A Veiga dos Trobos* en Cabarcos.

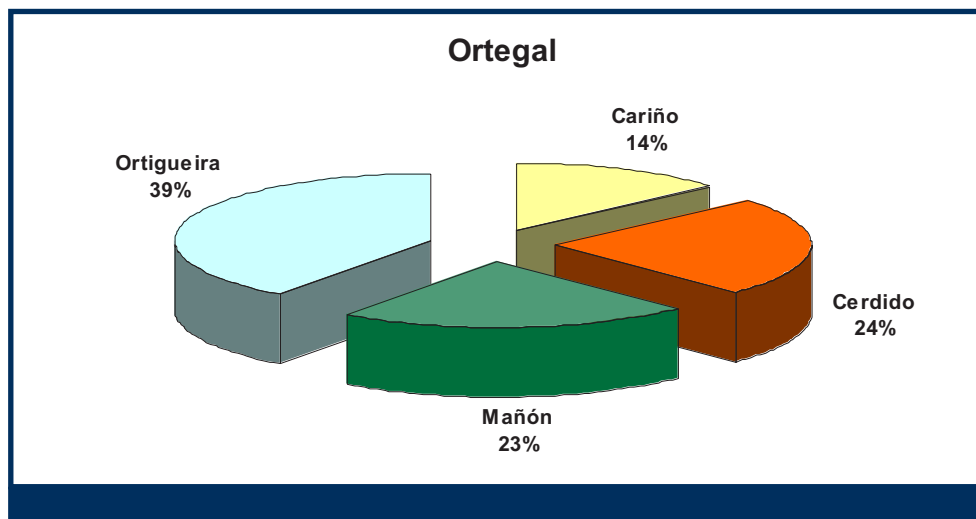
Por último, as **vías de comunicación** tamén están presentes na toponimia da zona, a meirande parte en nomes que identifican camiños como *O Camín do Pedregal* na parroquia de Cedofeita (Ribadeo); *O Camín dos Arrieiros* na parroquia de San Cosme de Barreiros ou *A Caenlla* na Pontenova. Tamén existen topónimos que indican a presenza de pontes como *A Ponte do Refuxio* na parroquia de Viloudriz (Pontenova) ou *A Ponte da Rocha* en Trabada.

6.4. Ortegal

O traballo de campo da comarca de Ortegal desenvolveuse entre os anos 2004-2006. Para a súa realización contou-se coa presenza de 6 persoas, tres das cales realizaron o seu labor no concello de Ortigueira.

Porcentaxe da toponimia acadada en Ortegal

Os concellos **costeiros** da comarca son Cariño, Mañón e Ortigueira. O seu litoral caracterízase, ao igual que na Mariña lucense, por ser moi accidentado, con acantilados e con abondosas praias. Os informantes achegaron nas enquisas de campo nomes de rías, de ribeiras, de cons, de illas ou illotes, de puntas, de areais... Por exemplo, no concello de Ortigueira recolléronse nomes de cons como *A Noiva* ou *A Mexilloeira*. En canto aos nomes de puntas pódense citar, entre outras, no concello de Mañón *A Punta da Barra* ou *A Punta do Preguntoiro* e en Cariño *A Punta dos Aguillóns*. Tamén hai topónimos rexistrados como illa ou illotes, tal é o caso das illas dos *Tres Irmáns* ou *A Gabeira* en Cariño e *A Gavioteira* no concello de Ortigueira. Topónimos referidos a praias existen, entre outros, *A Praia dos Cabalos* en Cariño, *A Praia de Esteiro* en Mañón ou *A Praia de Concha* en Ortigueira.

A semellanza desta comarca coa Mariña lucense tamén se manifesta na orografía, xa que as áreas montañosas aparecen moi preto da costa e os vales manteñen unha estrutura uniforme, sendo relativamente amplos na súa desembocadura e máis estreitos nos tramos medio e final.

Os concellos que achegan máis información toponímica relacionada cos **accidentes terrestres** son Cerdido e Ortigueira. Nos dous concellos recolléronse nomes de cotos como, por exemplo, *O Coto da Forca* na parroquia da Barqueira (Cerdido) ou *O Coto das Ovellas* no Couzadoiro (Ortigueira) e nomes de chairas como, entre outras, *O Chao das Albardas* en Cerdido ou *O Chao das Escalas* en Loiba (Ortigueira). Tamén son abundantes nesta comarca os topónimos que fan referencia a penas ou penedos como, por exemplo, *Os Seixos de Rande* en Ortigueira ou *As Penas Bicudas* e *As Penas Galladas* en Cerdido.

Os recursos forestais son un elemento fundamental na economía da comarca. Ao igual que a Mariña, a produción de eucalipto tivo un forte arraigamento neste espazo, cubrindo case por completo as áreas de monte e circunscribindo o arborado autóctono a pequenos redutos. Con todo, a actividade agropecuaria aínda segue a ser puxante na comarca, sobre todo na gandería, concedéndolle importancia aos pastos e prados.

Todo isto reflíctese na toponimia relacionada coas **terras**, principalmente en concellos como Cerdido ou Mañón, que son concellos máis rurais. Na actualidade existen terreos que son eucaliptais, pero no estudo do xenérico do topónimo comprobamos que o tipo de cultivo ou arboredo era diferente. Así, no concello de Cerdido recolléronse nomes como *A Caxigueira da Rocha*, *O Souto da Balsa* e *O Horto Vello*; en Ortigueira

hai formas como *A Fraga Vella* en Espasante e en Cariño menciónase *O Prado das Ánimas* en Casares. Este espallamento do sector forestal na zona provocou incluso a creación de novos topónimos como sucede no concello de Cerdido coa forma *O Pinar Vello*, na parroquia da Barqueira.

A comarca de Ortegal é predominantemente rural, cun tipo de asentamento formado por pequenas aldeas con escaso número de habitantes e vivendas. Este poboamento é o que domina nos vales interiores e zonas montañosas como se pode comprobar

nos topónimos referidos ás **entidades de poboación** maiores (nesta zona empregan o xenérico **lugar**) con case 500 nomes recompilados. Fronte a este dato, atópanse os nomes clasificados como **parte de lugar**, que non superan os 30 topónimos. Por exemplo, no lugar de *Sancho*, na parroquia de Landoi (Cariño), acháronse 4 partes de lugar: *A Paradela de Arriba*, *A Paradela*, *O Souto Chao* e *A Casa Vella*.

Os recursos relacionados co **patrimonio histórico** e monumental de Ortegal son abundosos. A toponimia permite comprobar a antigüidade dos asentamentos da poboación nesta comarca coa existencia de varios castros como, por exemplo, *O Castro da Moura* en Cariño ou *O Castro de Romeo* e *O Castro de Cerdido*, os dous no concello de Cerdido; nos xacementos antigos como o da *Cova das Figueiras* en Cariño ou *A Cova do Tesouro* en Cerdido. En canto ao grupo de construcións civís destacan os nomes de pazos como *O Pazo da Lama* en Mañón ou *O Pazo da Cerca* en Cerdido.

Dentro das construcións de tipo relixioso hai que salientar as da vila de Ortigueira como *O Convento de San Domingos*. Tamén se pon de relevo na comarca a abundancia de topónimos referidos a cruceiros, fundamentalmente en Cerdido, como por exemplo, *A Cruz da Pasadiña* ou *O Cristo da Cruz Encarnada*, na parroquia da Barqueira.

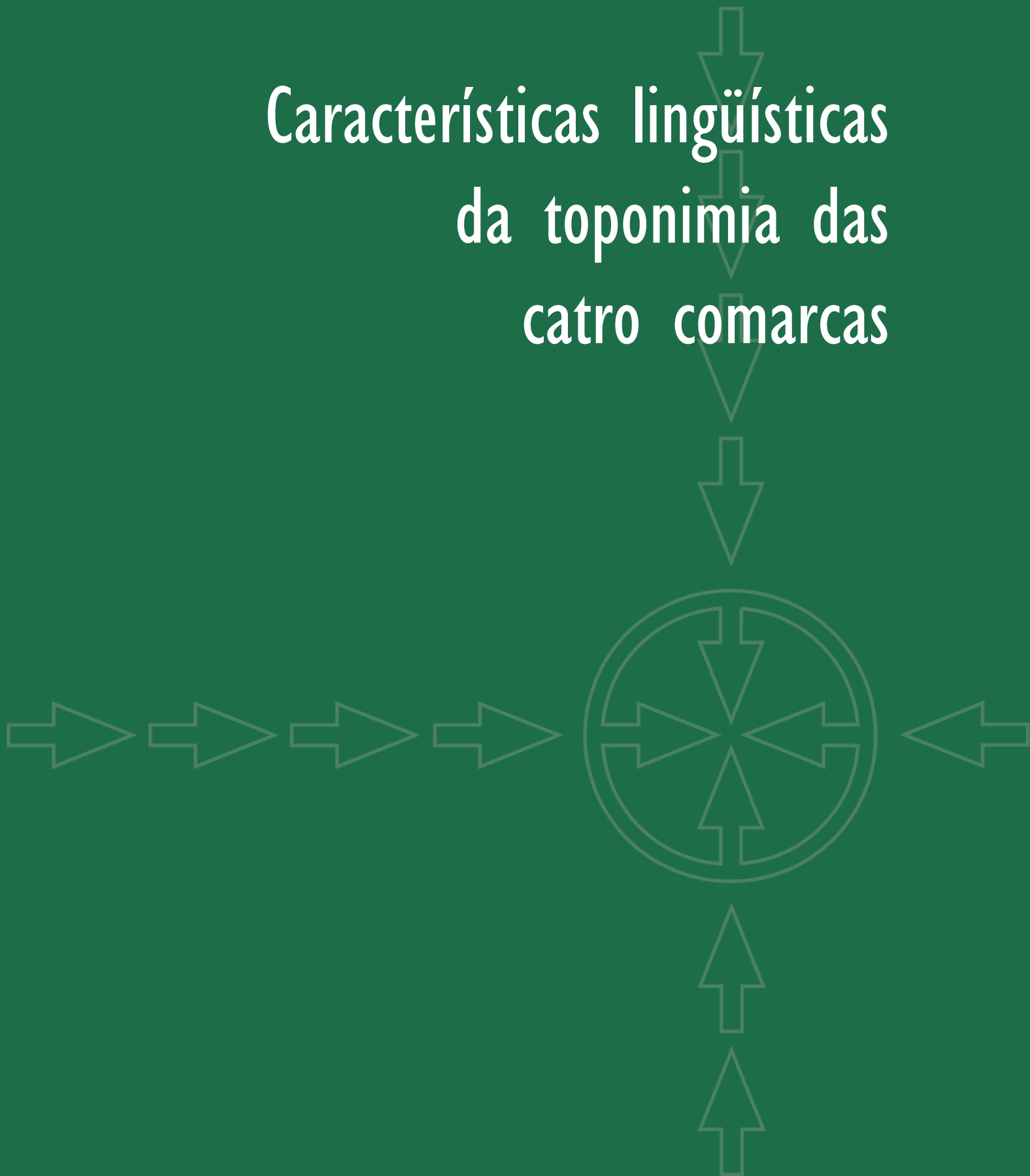
Outro elemento cultural cunha gran presenza na zona son os muíños. Por exemplo, na parroquia da Barqueira (Cerdido) rexistráronse nomes de muíños como *O Batán*; *O Muíño de Esteiro* na parroquia de Feás (Cariño) e *O Muíño de Landrove* no concello de Ortigueira.

A **rede fluvial** da comarca está composta por tres concas: no leste o *Río Sor*, no centro o *Río Mera* e no oeste o *Río das Mestas*. Todos estes ríos reciben a auga de múltiples regatos como *O Regato da Fraga* en Cariño, *O Rego das Travesas* en Cerdido ou *O Rego da Besta* en Ortigueira. Na hidrotponimia da zona destaca a cantidade de nomes clasificados como terras asolagadas: en Cerdido, entre outras, recolleuse o topónimo *As Brañas de Riazón* e *as Brañas de Carracedo* e en Ortigueira *A Gándara Chá*.

A toponimia relacionada coas **vías de comunicación** dá a coñecer a existencia dun número considerable de camiños reais no territorio, como *O Camiño Real da Abelleira* ou *O Camiño Real de Montoxo* na parroquia da Barqueira (Cerdido).

Características lingüísticas da toponimia das catro comarcas

Os nosos antepasados bautizaron cada un dos lugares na lingua que sabían e falaban, que non era outra que o **galego**.

Os topónimos son herdanza ou resíos de antigas linguas desaparecidas ou pouco coñecidas. Así na toponimia aparecen palabras galegas que se usaban antigamente nunha determinada zona e que se perderon co paso do tempo ou por contaminación do castelán.

A inmensa maioría dos topónimos transmitíronse de xeración en xeración por vía oral, de pais a fillos e así sucesivamente ata chegar aos nosos días. Moitos deles conservan as formas e os trazos lingüísticos que caracterizan cada unha das distintas variantes do galego, son un fiel reflexo do galego falado en cada zona e das palabras que se usaron noutros tempos. Moitas delas hoxe xa non teñen vida na fala cotiá.

Ao non existir unha forma escrita do topónimo nin normalizada, as distintas xeracións polas que se transmite oralmente adoptan a forma que lle supón un menor esforzo articulatorio na súa pronunciación, o que provocou que neste longo camiño de transmisión oral sufriran un proceso de evolución lingüística os máis afortunados e se perderan polo camiño os menos afortunados. O obxecto dun estudo lingüístico diacrónico interesante sería ver a través da toponimia viva dun lugar o grao de deturpación lingüística sufrido polos topónimos e cales son os fenómenos máis comúns polos que se viron afectados.

As deturpacións moitas veces veñen motivadas pola imposición da lingua castelá e sobre todo nas zonas orientais de Galicia, como poderían ser os casos das Mariñas Central e Oriental, onde a proximidade coas linguas de Asturias e León puido influír neste proceso.

Vexamos pois a través da toponimia destas comarcas algunhas características do galego desta zona e que diferencian estes topónimos dos doutras zonas de Galicia.

Atendendo á distribución xeográfica e á maneira de se combinaren os fenómenos diferenciadores das falas galegas, o profesor Francisco Fernández Rei estableceu tres grandes complexos lingüísticos ou bloques dialectais: occidental, central e oriental, delimitados por isoglosas de fenómenos fonéticos distintivos e que á súa vez teñen subáreas e microsubáreas.

A zona que nos ocupa estaría en dúas áreas: A comarca de Ortegal, A Mariña Occidental e A Mariña Central estarían dentro do Bloque Central do galego e A Mariña Oriental xa entraría no Bloque Oriental. Ao mesmo tempo, as tres primeiras formarían parte da Área Mindoniense e a cuarta, da Área Asturiana (comparte algúns trazos lingüísticos coas falas do occidente de Asturias).

As diferenzas básicas entre estas áreas consisten:

1. Nunha parte da Área Mindoniense, rexístrase a gheada e na Área Asturiana non existe este fenómeno.
2. O plural das palabras rematadas en -n faise na Área Mindoniense en -s (can /cas) e na Asturiana en -is (can / cais).

A continuación ofrecemos unha pequena mostra doutros trazos diferenciadores dos topónimos destas comarcas ademais das características fonéticas, morfolóxicas e léxicas que a singularizan dentro do conxunto da toponimia galega, do mesmo xeito que a fala desta zona ten uns trazos dialectais distintos aos doutras falas galegas.

7.1. Fenómenos máis comúns que afectan ao VOCALISMO

- **Son moi frecuentes as asimilacións, disimilacións, palatalizacións e labializacións nas vogais átonas dos topónimos das 4 comarcas.** A maior parte destes casos son comúns a toda a toponimia galega, rexistrándose as mesmas realizacións nun mesmo topónimo en calquera parte de Galicia.

Exemplos: *A Dovesa* (por *A Devesa*); *O Rigueiro* (por *O Regueiro*); *A Abilleira* (por *A Abelleira*); *A Zarrada* (por *A Cerrada*); *A Curtiña* (por *A Cortiña*), *O Arieiro* (*O Areeiro*)...

Hai que destacar un trazo diferenciador en topónimos como *A Zarrada*, *O Zarrado*, *O Zarrón*, *Os Zarros*... que só se rexistran nos concellos da comarca da Mariña Oriental como Trabada e A Pontenova,

mentres que nas outras dúas Mariñas e en Ortegal aparecen as formas *Os Cerrados* (Cerdido, Foz...), *O Cerrado da Braña* (Xove), *O Cerrado Cativo* (Ouro), etc.

- **Frecuentes casos de síncope da vogal átona:** *A Croa* (por *A Coroa*); *A Preira* (por *A Pereira*); *A Cruña* (por *A Coruña*), *A Cruxeira* (por *A Curuxeira*) en Mañón, Ouro, A Pontenova, etc.

- **Frecuentes casos de -a protético:** *As Amoreiras* (por *As Moreiras*) en Burela; *A Abidueira* (por *A Bidueira*) en Barreiros e Lourenzá; *A Avesada* (por *A Vesada*) en Burela; *A Abaira* (por *A Baira*) en Trabada; etc.

- **Conservación do timbre aberto** en nomes que conteñen as palabras **fonte** e **ponte** e á vez, **a abertura non etimolóxica de e, o trabados por nasal** tan só na toponimia da Mariña Oriental. Este é un fenómeno exclusivo desta zona fronte ao galego do resto de Galicia.

Exemplos: *A Fonte Bendita* (Trabada), *A Fonte da Señorita* (Ribadeo), *Ponte da Ermida* (Trabada), *Ponte de Liñeiras* (A Pontenova), *O Val Quente* (A Pontenova)...

Ditongos e hiatos:

- **Ditongación do e aberto por influencia das falas asturianas na toponimia dos concellos da zona oriental:** *As Carreiras* (por *As Carreiras*) *O Pozo da Lontreira* (por *Lontreira*) na Pontenova; *A Esqueira* (por *A Esqueira*) en Trabada, etc.

- **Ditongo -ai-** nas 4 comarcas en topónimos como *A Aira*, *A Abelaira*, etc fronte a -ei- noutras zonas de Galicia (*A Eira*, *A Abeleira*...)

A pesar de que a solución -ai- é a maioritaria nesta zona, os técnicos de campo rexistraron o topónimo *A Abeleira*, *A Eira Vella*, *A Eiroá*... en Mañón, Cerdido e Ortigueira, convivindo coa solución -ai-.

- **Ditongo -oi-** maioritario en topónimos como *O Cabradoiro* (*Viveiro*), *O Cargadoiro* (*A Pontenova*, *Ouro*, *Viveiro*), *O Folgadoiro* (*Foz*), *O Lavadoiro* (*Mondoñedo*, *Ouro*, *Ribadeo*...), *O Limpadoiro* (*A Pontenova*), *O Chivadoiro* (*Foz*), *O Pasadoiro* (*Trabada*, *Ouro*, *A Pontenova*, *O Vicedo*), *O Pousadoiro* (*Cariño*, *Ouro*, *Viveiro*), *A Corredoira* (*Trabada*, *A Pontenova*, *Cariño*, *Cerdido*)... fronte ao ditongo -ei- (*O Lavadeiro*, *O Pasadeiro*...) nestes mesmos topónimos en moitos concellos do centro de Galicia, ou -ui- (*O Lavadiuro*, *A Corredura*) rexistrado nas terras do occidente da Coruña situadas ao norte da Ría de Muros, e -ou- (*O Lavadoiro*, *O Pasadoiro*, *A Corredoura*...) rexistrado no centro e sur da provincia de Pontevedra.

No entanto, rexístrase esporadicamente nas catro comarcas o ditongo -ou- convivindo con -oi-: *A Escoura en Alfoz*, *O Valadouro*... pero *A Escoira* en Mondoñedo, *A Escoirama* en Ouro; *O Escourido* en Ouro, Mondoñedo, Viveiro, A Pontenova, Xove...

- Un trazo que distingue a toponimia da Mariña Oriental e parte da Central da das outras comarcas é a presenza de iode en formas como ***O Pacio*** e *A Cortiña do Pacio* (por *A Cortiña do Pazo*) na Pontenova; *O Pacio* e *Carreira de Pacios* en Trabada; *O Pacio* e *O Pacio de Tovar* en Mondoñedo; ***Fervencias*** (por *Fervenzas*) na Pontenova, etc. Probablemente este mantemento dun iode latino sexa unha reacción culta ou cultista que irradia desde Lugo.

- **Existen casos de fonética sintáctica cando dúas vogais se xuntan na cadea falada** nas catro comarcas. É un fenómeno común inherente á propia lingua: *Albariña* (*A Albariña*), *Ospiñeiro* (por *O Espiñeiro*), *Armida* (*A Ermida*), *Ascanavada* (*A Escanavada*), *Arreboladas* (*As Reboladas*), *Arredondas* (*As Redondas*), *Osalgueiros* (*Os Salgueiros*), *Campelo darriba* (*Campelo de Arriba*), *O Canto dabaixo* (*O Canto de Abaixo*)...

7.2. Fenómenos máis comúns que afectan ao CONSONANTISMO

- **Gheada:** a gheada non existe no bloque oriental do galego polo que na toponimia da Mariña Oriental non se rexistrou. Este fenómeno escóitase nalgúns concellos costeiros da Comarca de Ortegal e da Mariña Occidental, pero só nos nomes achegados polos informantes de maior idade. A gheada é un fenómeno en retroceso en toda esta zona das Mariñas.

Exemplo: [aghieira] e [a caghalleira] en Xove; [anada longha] en Cariño; [a caxigheira] ou [a fonte do trigho] en Cerdido, [a felgheira] en Ortigueira, etc.

- **Perda do -d- intervocálico**, rexistrado sobre todo na toponimia das comarcas de Ortegal e da Mariña Oriental pero é común ás falas de toda a zona. Ex: *A Pena do Valao* (por A Pena do Valado) e *O Valao* (por O Valado) en Cerdido; *A Chousa do Lombao* (por A Chousa do Lombado) *O Morao* (por O Morado) en Mañón...

- **Mantemento do -l- latino intervocálico** só na toponimia da comarca da Mariña Oriental fronte ás outras e ao resto de Galicia, que o perden en nomes como: *A Costa do Molín* ou *O Molín Vello* en Trabada; *O Cerrado do Molín* en Ribadeo... que convive coa forma *muín* (*O Muín da Rega* na Pontenova ou *O Muín de Agrelo* en Ribadeo), fronte ás formas *A Costa do Muíño*, *A Fraga do Muíño*... nas outras comarcas.

- **Palatalización de l- inicial e de -l- intervocálico nalgúns topónimos da Mariña Oriental**. Nas outras non se dá este fenómeno.

Exemplo: *Mellide* (por Melide) en Ribadeo; *Nocellido* (por Noceledo) en Barreiros; *Villarín* (por Vilarín) aínda que este pode ser castelanismo, *Os Gallanos* por (Os Galanos) e *Xancallado* (Xan Calado) na Pontenova.

7.3. Fenómenos máis comúns que afectan á MORFOSINTAXE

- **O resultado do sufixo latino -OLA é -úa** só na toponimia da Mariña Oriental, fronte ao resultado -oa (*A Moa* en Mondoñedo) ou -oá (*Nogueiroá* en Ourense) que atopamos nas outras comarcas.

Exemplos: *A Lagúa* na Pontenova fronte *A Lagoa* no Vicedo, O Valadouro...; *Figueirúa* na Pontenova fronte *a Figueiroa* en Cariño ou Viveiro; *A Eirexúa* na Pontenova fronte *A Eirexo* en Ribadeo....

- **O resultado da terminación latina -ANUM é -ao** en todas as Mariñas e en Ortegal, común a toda a Galicia Central e Oriental, mentres que noutras zonas de Galicia e no galego estándar é en -án.

Exemplos: *O Chao* e *A Fonte do Chao* en Ourense; *A Fraga de Fontao* en Foz; *Armeao* en Lourenzá; *O Fontao* en Xove, Foz, Barreiros...

- **O resultado da terminación latina -INUM é en -ín** na toponimia da comarca da Mariña Oriental (excepto Barreiros) fronte a -iño, das outras comarcas.

Exemplos: *A Peza do Muín*, *O Espín*... (Trabada); *A Veiga do Muín*, *O Cabozo de Paxarín*, *O Camín Grande*, *O Campín*, *O Carballín*... (A Pontenova); *O Camín Real* (Ribadeo)...

Na Mariña Oriental tamén se rexistra o sufixo **-illo**, inexistente nas outras comarcas. Exemplos: *A Merendilla* en Ribadeo; *O Cabozo do Vaquillo* e *O Cercadillo* na Pontenova; *Os Remendillos* ou *A Costa da Casilla* en Barreiros.

- **Plural dos nomes rematados en -N**: existen distintas solucións con distribución dialectal que dependen das isoglosas que dividen o bloque central do oriental.

Nos concellos da comarca de Ortegal, da Mariña Occidental e a Central rexistrouse a terminación en -s.

Exemplos: *A Fraga dos Aguillós* (Ourense), *Os Calaxós* (Mañón), *Os Campós* (Ortigueira), *Fondós* (Foz), *Os Brañós* (O Vicedo), *Os Bullós* (Cariño), *Os Castrillós* (Burela)...

Na Mariña Oriental rexistrouse en -is, aínda que nalgúns concellos convive con -s, concretamente na parte máis próxima á Mariña Central.

Exemplos: *Os Coucillois*, *Os Vedrois*, *Campois*... na Pontenova pero *Os Bogallós* (A Pontenova); *Fondoís* (Ribadeo), pero *A Cortiña dos Ladrós* (Ribadeo).

- **Plural dos nomes rematados en -L**: o mesmo que no caso anterior existen distintas solucións con distribución dialectal que dependen das isoglosas que separan o bloque central do oriental. Tamén inflúe se o topónimo contén unha forma viva na fala oral ou xa fosilizada, e por último, interveñen factores como a idade ou estudos da persoa que usa o topónimo.

Nas comarcas de Ortegal, Mariña Occidental e Central o habitual é en **-s** na xente de idade, na xente nova ás veces pronuncian o topónimo rematado en **-les**.

Exemplos: *Centeás* (Mondoñedo), *Os Novás* (Alfoz), *Allás* (Viveiro), *Currás* (O Valadouro), *Carballás* (Burela e Lourenzá)...

Na Mariña Oriental o habitual é que fagan o plural en **-is**, aínda que tamén hai plurais en **-les** pero por distinto motivo que no caso anterior; aquí débese ao mantemento do **-l-** intervocálico na fala desta zona lindante con Asturias.

Exemplos: *Os Areais*, *A Fonte dos Cais*, *Os Carballais*, *Os Pedragais*... na Pontenova; *Os Rosais*, *Os Xuncais*... en Barreiros; *O Chao dos Nabais*, *Os Lodais*... en Trabada; *Os Casais* en Ribadeo, etc.

Pero nas zonas máis occidentais deste concello tamén se rexistra algunha solución en **-s** común á das outras comarcas: *A Pena de Currás* (A Pontenova), *A Veiga dos Fulgueirás* (Ribadeo), etc.

- **Vacilación do xénero para un mesmo topónimo nun mesmo concello en toda a zona de estudo**: *O Cal/A Cal*

- Existen as formas **atrais** e **detrais** na comarca de Ortegal, Mariña Central e Occidental. Non existe na Mariña Oriental.

Exemplos: *Detrais da Capela*, *Detrais do Monte*, *A Leira de Atrais*, *Trais da Candorca*... en Ourel; *Detrais do Muíño* (Alfoz); *Aló Detrais* (O Vicedo), etc.

7.4. LÉXICO

- Aquí citaremos algúns xenéricos locais singulares desta zona que non se usan ou non se rexistraron na toponimia doutras partes de Galicia. Isto non é máis que unha pequena mostra da valiosa información lingüística que se obtén nas enquisas toponímicas.

Adra: como topónimo só se rexistrou nalgúns concellos da comarca de Ortegal e da Mariña Occidental. Polo significado, 'parte que corresponde a cada veciño nun monte comunal', debeu ser un xenérico de uso habitual na fala cotiá. Exemplos na toponimia: *A Adra Grande* (Ourel); *A Adra da Cruz*, *A Adra do Campo*... (Mañón); *A Adra dos Chaos* (O Vicedo), etc.

Anella/o: como topónimo só se rexistra no concello de Cerdido, noutro tempo debeu ser un xenérico común para designar un prado ou pasteiro, esta é unha das acepcións deste vocábulo que se recollen nos dicionarios galegos. Ex: *A Anella*, *As Anellas*, *Os Anellos*, *O Coto da Anella*... en Cerdido.

Gouño: nome que se rexistrou sobre todo nos concellos da Pontenova e Trabada para designar a unha pedra pequena e redonda. Ex: *O Gouño Branco* ou *Os Gouñinos* (A Pontenova). É o que se chama *coio* na zona oriental de Ourense.

Goxa: nome que se emprega só na Mariña Oriental e que se rexistrou sobre todo no concello de Barreiros para denominar aos hórreos con piares de pedra e corpo de madeira. No *Dicionario de dicionarios* defínese como un cesto de grandes dimensións, pero debeu acabar nomeando tamén aos cabozos. Hai outros nomes do hórreo que coinciden con nomes de recipientes. Exemplos na toponimia: *A Goxa da Folgueirosa* e *Goxe* en Barreiros.

Oillo: na costa de Ribadeo empregan este nome para denominar as furnas dando lugar a topónimos como *O Oillo Cheirón*, *O Oillo Caído*, *O Oillo do Mar*, *O Oillo das Calaveras*...

Panda: este nome está moi repetido nas catro comarcas obxecto de estudo, debeu ser un xenérico co significado de elevación ou curvatura do terreo. Ex: *A Panda* en Xove, Ortigueira, Mañón, Alfoz, O Vicedo..., *A Panda do Río*, *A Pandela*, *O Chao da Panda*, *O Prado da Panda*...

Ronca: nome xenérico que se usa só na costa da Mariña Occidental para denominar a unha punta de forma redonda que se introduce no mar. Ex: *O Roncadoiro* (Viveiro); *A Ronca de Ancares* e *A Ronca da Cova Moura* (Burela); *A Punta de Roncadoiro* (Xove); *A Ronca* (O Vicedo), etc. Como topónimo fai referencia ao ruído da auga...

Roñeira ou rouñeira: termo que se emprega no concello da Pontenova para referirse a unha acumulación de pedras pequenas soltas, sería sinónimo de pedregal. Exemplos: *A Roñeira da Fontaiña*, *A Roñeira do Val do Teixo*.... (A Pontenova).

Seno: nome que empregan no concello de Xove para denominar un pequeno entrante de mar na terra. Ex: *O Seno da Sombriza*...

Tombo/a: termo que se usa nas tres Mariñas, pero con especial relevancia na Oriental, para designar unha pequena elevación do terreo, sería sinónimo do *outeiro*, *lombeiro*... usado noutras partes de Galicia. Exemplos na toponimia: *O Tombo Grande* e *A Tomba* (Ouro); *O Tombín* e *A Tomba* (A Pontenova); *O Coto da Tomba* (Cerdido); *O Tombedo* (Trabada); *O Tombiño* (Mondoñedo); *O Tombo* (Foz); *O Tombo de Freire* e *O Tombo dos Seixos* (Barreiros), etc.

- Outras curiosidades léxicas:

É importante destacar que o único topónimo que se usa en toda esta zona para identificar as paraxes onde abundaban os fentos é **folgueira** (coas variantes *Felgueira*, *Filgueiro*, *Falgueira*...), sendo o máis significativo o feito de que este nome tamén designa á planta, mentres que noutras áreas de Galicia onde existe *Filgueira*, *Felgueira*, etc son sempre un colectivo que convive coa palabra *Fental*. Ex.: *O Folgueiral* (Trabada); *O Folgueiro* (Xove); *A Veiga das Folgueiras* (Xove); *A Falgueira* (O Vicedo); *A Felgueira* (Ouro), etc.

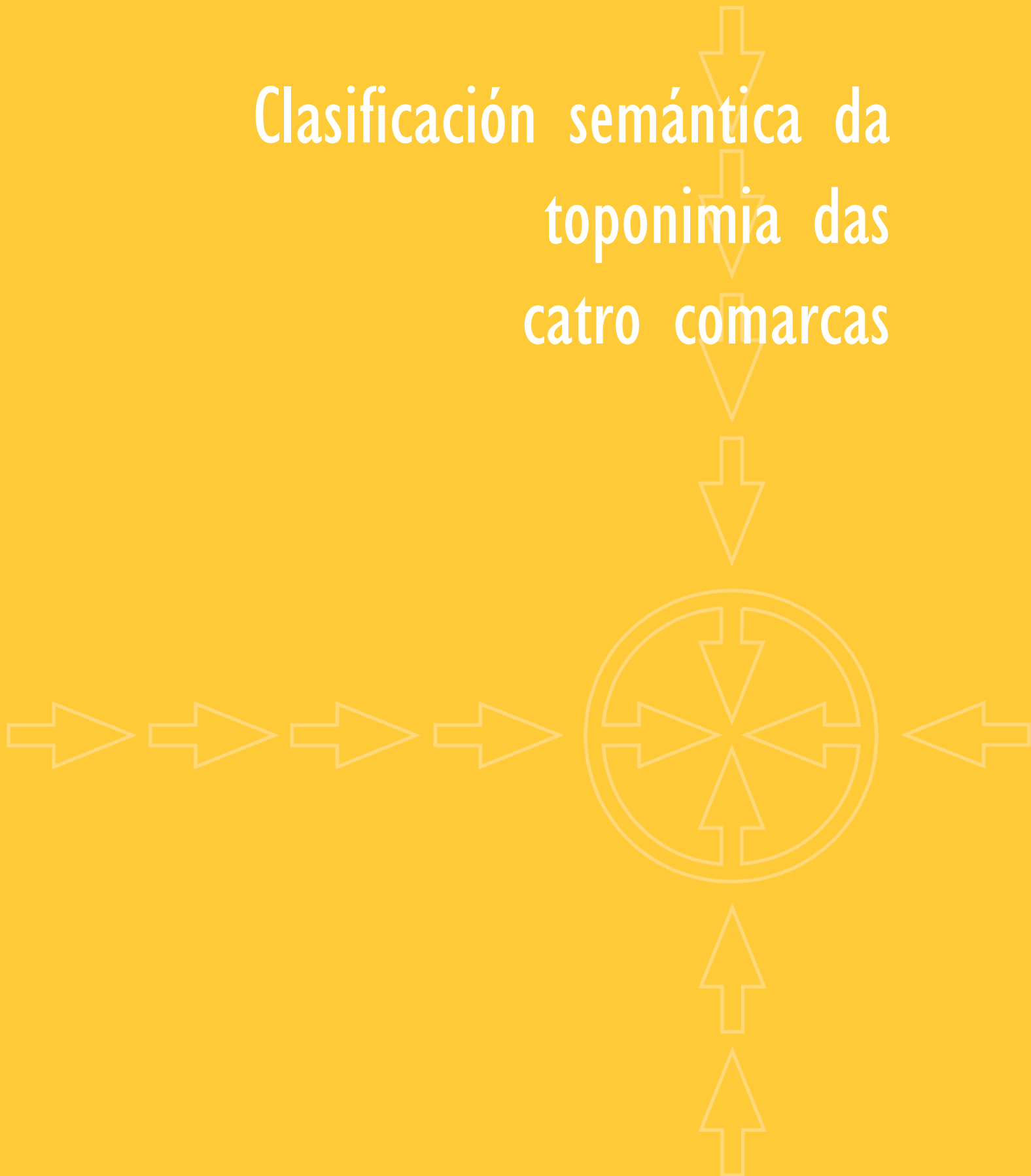
O mesmo podemos dicir do topónimo que denota a existencia da árbore que produce mazás. En toda esta zona só se rexistra a forma **Maciñeira** ou **Manciñeira**, fronte ás *Maceiras* e *Mazairas* do resto de Galicia. Exemplos: *Os Maciñeiros* (Alfoz), *A Manciñeira* (Ouro), *As Maciñeiras* (Cariño), *A Maciñeira* (Ortigueira), etc.

Outra diferenza entre a toponimia de toda esta zona coa doutras zonas de Galicia atópase nos topónimos referidos á presenza dos animais, e concretamente dos porcos. Na comarca da Mariña Central úsase a palabra **cocho**, polo tanto só imos atopar nomes como *O Cochón* (Foz), *O Valadouro*, *Lourenzá*... *O Cochoeiro* en Mondoñedo, *Os Cochoegos* en Ribadeo, etc, fronte ás outras Mariñas e á maior parte de Galicia onde o común é atopar a forma porco que dá lugar a topónimos como *O Porcado* ou *A Pena do Porco* (Ouro), *As Porcas* (Xove), *A Porqueira* (Viveiro)...

Tamén dentro das 4 comarcas que estamos a tratar, rexistramos unha diferenza substancial no uso de dúas formas distintas para chamar a un mesmo animal. Así, na Mariña Oriental abundan nomes como *O Raposo* ou *As Raposeiras* fronte a unha presenza maioritaria, nalgún concello exclusiva, de nomes como *O Golpe* ou *as Gulpilleiras* nas outras 3 comarcas.

Os topónimos castelanizados tamén abundan. O maior grao de castelanización dos nomes obsérvase naqueles que teñen que ver coa igrexa, tales como *A Iglesia* ou *A Capilla* en moitos lugares destas comarcas. Tamén se rexistrou o topónimo *A Dehesa* en moitas paraxes da Pontenova no lugar da forma galega *A Devesa*, propia e común en toda Galicia. Afortunadamente a meirande parte dos nomes deturpados por influencia do castelán serán agora normativizados pola Comisión de Toponimia da Xunta e será restituída a súa forma inicial, a galega.

Clasificación semántica da
toponimia das
catro comarcas

Calquera clasificación de topónimos baseada en criterios semánticos é convencional, así o poidemos observar nas clasificacións propostas por investigadores do eido da toponimia como O Padre Sarmiento, Elixio Rivas Quintas, Gröhler, Emili Casanova, Maximiano Trapero, Xosé Lluís García Arias, Javier Terrado Pablo... Polo tanto, nós propoñemos a seguinte síntese das distintas motivacións dos nomes de lugar.

Os exemplos están tirados dunha base de datos onde xuntamos os máis de 38.000 topónimos recollidos nos concellos das 4 comarcas, polo que os nomes aparecerán clasificados por comarcas, especificando entre parénteses o concello ao que pertencen. Non incluímos a parroquia porque o obxectivo deste apartado é amosar o significado dos nomes, a situación pasa a un plano secundario.

8.1. Orónimos

Nomes referidos á orografía do terreo. As montañas constitúen o elemento máis destacado da natureza, o que fixo que desde sempre o home sentise veneración por elas. A súa nomenclatura pertence aos estratos máis primitivos, universais e conservadores en todos os países. Algúns veñen perpetuándose por milenios e superpoñéndose a distintos estratos, o que deu lugar a esclarecedoras tautoloxías.

Abondan as metáforas antropomorfas: *Moa*, *Cabezo*, *Costa*...

Podemos establecer as seguintes subtipoloxías:

8.1.1. Nomes que indican unha elevación do terreo:

- **Mariña Occidental:** *A Atalaia* (Cervo); *A Cabeza da Fonte*, *A Mota* (Ouro); *O Cotelo* (O Vicedo); *O Picouto* (Xove)...
- **Mariña Central:** *A Torre*, *O Pico da Costa* (Lourenzá); *O Alto das Barrosas* (O Valadouro); *O Lombo da Besta* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *A Lomba*, *O Pico do Outeiro* (A Pontenova); *A Croa*, *Os Outós* (Trabada); *A Picota* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *O Monte da Herbeira* (Cariño); *O Coto da Forca* (Cerdido); *O Outeiro* (Mañón)...

8.1.2. Nomes que indican unha depresión do terreo:

- **Mariña Occidental:** *A Valgada* (Ouro); *O Val* (Xove); *O Val do Naseiro* (Viveiro)...
- **Mariña Central:** *A Valiña* (Mondoñedo); *As do Val* (Foz); *O Valiño* (Lourenzá)...
- **Mariña Oriental:** *A Valguiña* (A Pontenova); *Os Valiños* (Ribadeo)...
- **Ortegal:** *A Queivanca* (Cerdido); *A Coviña* (Ortigueira)...

8.1.3. Nomes que indican unha vertente do terreo:

- **Mariña Occidental:** *A Costa de Xudreiro* (Viveiro); *A Costa do Oso* (Xove); *A Ladeira* (Ouro)...
- **Mariña Central:** *A Costa* (Mondoñedo); *A Costaneira* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *A Costa Caída* (A Pontenova); *A Costa do Molín*, *As Infestas* (Trabada); *O Penso* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Costeira* (Cerdido); *A Costa Vella* (Mañón); *O Penso* (Cariño) ...

8.1.4. Nomes que indican un chairo do terreo:

- **Mariña Occidental:** *A Chaíña* (Ouro); *O Chao do Souto* (O Vicedo)...
- **Mariña Central:** *Chao de Lapide* (O Valadouro); *Os Chaos* (Burela)...
- **Mariña Oriental:** *O Chaín* (Trabada); *Chao das Medas* (A Pontenova)...
- **Ortegal:** *A Chaeira* (Cerdido); *O Chao* (Ortigueira); *O Chao de Liñares* (Cariño)...

8.2. Nomes relativos aos accidentes costeiros e ás embarcacións

A toponimia do mar é outro aspecto moi interesante da onomástica. É un mundo descoñecido para moitas persoas alleas ao mundo mariñeiro. Os pescadores e mariñeiros poñíanlles nome a todas as rochas e cons do mar, á area que coa baixada da marea queda á vista facendo ás veces de auténticas leiras onde labouran as mariscadoras... en definitiva nomeaban todos aqueles puntos de referencia necesarios para a navegación e para identificar as zonas onde abundaba un determinado tipo de peixe ou de marisco, ao igual que en terra fixeron os agricultores coa abundancia dun determinado tipo de planta, cun cultivo, da presenza dun animal...

- **Mariña Occidental:** *A Carabela, O Có de Portelo* (Cervo); *A Illa Coelleira, O Areal* (O Vicedo); *As Dunas, O Puntal* (Viveiro); *A Praia de Esteiro, O Seno da Sombriza* (Xove)...
- **Mariña Central:** *A Balea, A Dorna, Con de Ola* (Burela); *A Furada das Anduriñas, A Goleta, A Ría de Fazouro* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *Arealonga, Caneiro das Lanchas, O Esteiro* (Barreiros); *A Enseada de Cegoñas, O Ollo Cheirón* (Ribadeo)...
- **Ortegal:** *O Cabo Ortabade, Os Cantís do Cadro, O Esteiro* (Cariño); *O Porto do Barqueiro, A Punta do Preguntoiro* (Mañón); *As Tres Rías* (Ortigueira)...

8.3. Constitución ou morfoloxía da terra

Nomes referidos á conformación da terra, ao tipo de terra, se é barrenta, se é de mala calidade porque ten moitas pedras, se é un areal formado polas enchentas do río, etc

- **Mariña Occidental:** *A Areosa* (Viveiro); *A Barrosa* (Xove); *A Cascalleira* (Ouro)...
- **Mariña Central:** *O Barreiro* (Mondoñedo); *A Granda* (Alfoz); *O Barridal* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *A Granda* (Barreiros); *As Areas* (Trabada); *O Pedregal* (Ribadeo)...
- **Ortegal:** *A Barrosa* (Cariño); *O Gandarón* (Mañón)...

8.4. Litotopónimos (as pedras)

Nomes referidos a terreos onde abunda a pedra, a lugares que destacan pola existencia dunha pedra de grandes dimensións, lugares de onde se extraía pedra para as construcións e os propios nomes dos grandes penedos motivados pola forma dos mesmos, polos animais que viviron neles, por lendas como as dos mouros, etc.

- **Mariña Occidental:** *A Canda, A Moa* (Ouro); *As Laxes* (O Vicedo); *A Pedralba* (Xove); *A Pedra do Rei Pillado* (Cervo); *O Penedo do Galo* (Viveiro)...
- **Mariña Central:** *Monte de Lapide* (O Valadouro); *Os Pedrouzos* (Foz); *A Rocha* (Mondoñedo); *A Pedra Moura* (Lourenzá); *A Peneda* (Alfoz)...
- **Mariña Oriental:** *As Louseiras* (Barreiros); *A Pena das Dez* (A Pontenova); *A Pena Grande, Os Pedrós* (Trabada); *Lousido* (Ribadeo)...
- **Ortegal:** *A Laxe* (Mañón); *A Pedra Chá, As Penas dos Golpes* (Cerdido); *A Pedreira* (Cariño); *A Pena do Vento* (Ortigueira)...

8.5. Hidrotopónimos (as augas)

Son os nomes relativos ás augas. As correntes de auga son un elemento natural permanente. Os seus nomes son primitivos e igualmente permanentes como os das montañas. Os ríos son en moitos casos fronteiras naturais que serviron de división entre termos territoriais de parroquias, concellos e provincias. A importancia da auga en todas as épocas fixo que sempre fose divinizada e venerada. É o signo da fertilidade da terra e da curación do home, tanto as fontes milagreiras como as augas caldas que deron pé á creación de tantos balnearios en Galicia.

Nomes relativos á existencia de fontes, regueiros, ríos, veigas, ribeiras, presas, pozas e pozos, lagos e lagoas, lamas, lameiros, regas, corgas e corgos, cales, barcias ou barxas, etc. Todos eles teñen como denominador común a presenza da auga.

- **Mariña Occidental:** *A Cal, A Fonte Branca, A Lama, A Veiga do Lago, Os Corgos (Xove); A Caleira, A Fonte Cega, A Lameira, A Rega, O Rego do Aro (Ouro); A Fonte da Voz, A Lamestra, A Ribeira do Frade, O Pozo da Ferida (Viveiro); A Insua, A Lagoa, A Poceira (O Vicedo)...*

- **Mariña Central:** *A Caleira, A Fonte da Uz, O Navallo, O Rego da Sardiña (Mondoñedo); A Barcia (Lourenzà); A Fonte da Grela, As Lamigueiras, A Regachá, As Fontiñas, O Río de Masma, O Banzado (Alfoz); A Fonte do Cura, A Regueira, Río Ouro (Lourenzà); A Lagoa, Os Laguiños (Burela); A Lamela, A Veiga da Lavandeira, A Fonte do Sapo, As Ribas (Foz); A Ribeira, As Lamas, A Lama do Foxo, A Poza da Onza (O Valadouro)...*

- **Mariña Oriental:** *A Fonte da Señorita, As Veigas Dragas, O Río Eo (Ribadeo); A Fonte das Fachas, A Lamela, A Regata, A Veiga Castelá, O Rego Aberto (Barreiros); A Fonte das Donas, A Lagúa, A Pingarela, A Poceiroa, As Lamiñas, Lamarzáis, O Brañal, Os Córragos (A Pontenova); A Fontiña, A Lavandeira, A Veiga de Abres, O Rego do Bispo (Trabada)...*

- **Ortegal:** *A Fervenza, Os Corgos, Río das Mestas (Cerdido); A Fonte da Virxe, O Veigón (Ortigueira); A Cal da Malata, A Fonte Quente, As Lavadoiras, A Rega da Fieira (Mañón); A Fonte Taberneira, Os Ríos (Cariño)...*

8.6. Fitotopónimos (flora silvestre e doméstica)

Son aqueles nomes que se refiren á flora dun lugar, ás plantas e á vexetación. Son topónimos que identifican lugares onde abunda un tipo determinado de planta ou hai unha única planta que destaca pola súa singularidade.

Podemos diferenciar distintos grupos dentro dos fitotopónimos:

8. 6.1. Nomes relativos á existencia ou abundancia de árbores:

Árbores froiteiras:

- **Mariña Occidental:** *A Abelá, A Cerdeira, A Pereira, Os Pereiros (Xove); A Cereixiña, A Manciñeira, O Pomar (Ouro); A Pereira Parda, A Castiñeira, As Figueiras, O Pomariño (Viveiro); A Naranxeira, A Nogueira, As Ameixeiros, Os Castiñeiros (O Vicedo)...*

- **Mariña Central:** *A Abelaira (Ouro); A Maciñeira, Cerdeirido, O Pesegueiro, Os Manciñeiros (Alfoz); A Noz Pereira, A Pumarega, Cornide, A Pavieira (Mondoñedo); As Castiñeiras Verdes, Nogueiredo (Lourenzà); Castiñeiro Longo, O Figueiral, O Souto, O Pomariño (Foz); As Cerdeiras, A Pereira Sidral, O Pesegueiro (O Valadouro); A Pomedá (Burela)...*

- **Mariña Oriental:** *A Amoreira, A Castañeda, As Guindeiriñas (Trabada); A Cerdeiriña, A Figueira, As Castiñeiras, As Nogueiriñas (A Pontenova); A Pereira Sindiña (Ribadeo); A Pumarega, As Cerdeiriñas, Nogueiredo, O Souto Grande (Barreiros)...*

- **Ortegal:** *A Figueira, O Pumar (Ortigueira); A Nogueira, A Figueira, O Souto do Curro (Cariño); A Pumarega, As Maciñeiras, Os Pereiros (Cerdido)...*

Outras árbores:

- **Mariña Occidental:** *A Alameda, A Caxigueira, O Acivro (Viveiro); A Bidueira, A Fraga dos Loureiros, Os Vimbieiros, Os Carballás, O Amieiro (Xove); A Abeleira, A Carballeira, O Salgueiral, Os Acivreiros, As Fragas, O Carballal, O Caxigal, Os Buxeiros (Ouro); O Abelaedo, O Piñeiro (Cervo); Carballido, O Carballo Longo, O Loureiro, Sanguñido (O Vicedo)...*

- **Mariña Central:** *A Abidueira, A Caxigueira, As Teixeira (Alfoz); A Carballeira, A Landeira, O Bosque (Mondoñedo); Teixido, Lourido, O Piñeiro (Lourenzà); O Campo do Álamo, O Chao do Bidreiro, O*

Salgueiro, O Piñeirón (Foz); Carballás, O Sabugueiro (Burela); Carballido, Freixido, A Fraga (O Valadouro)...

- **Mariña Oriental:** *A Abeneira, A Carballa, O Amieiral (Barreiros); A Carba, A Bidueira, Acevedo, O Bosque (Trabada); A Carballeira, A Salgueira, A Abelaira, (A Pontenova); A Caxigueira, A Rebolada (Ribadeo)...*

- **Ortegal:** *A Ameneira, A Caxigueira, O Carballo Branco (Cerdido); A Fraga Vella, O Loureiro (Ortigueira); A Acivreira, O Bidueiral, O Piñeiro (Mañón); Carballo Torto, A Fraga da Fervenza, Os Bieiteiros (Cariño); O Freixo (Mañón)...*

8.6.2. Nomes relativos a plantas e herbas silvestres:

- **Mariña Occidental:** *A Cana, Carracedo, O Xuncal, O Pirixel (Viveiro); A Felgueira, A Ortigueira, A Lestegueira (Ouro); A Folgueirosa, O Plantío, As Hedradas (Xove); A Xunqueira, O Cadaval (O Vicedo)...*

- **Mariña Central:** *Miravales (Mondoñedo); A Folgueirosa (Lourenzà); Montes do Carrizo, Xuncas, As Orxás (O Valadouro); O Rego dos Cardos, O Xardín, O Xunqueiro (Alfoz)...*

- **Mariña Oriental:** *A Espiñeira (Barreiros); A Folgueirosa, As Ortigueiras, O Muruxal (A Pontenova); As Carrizas, A Serapia, Porrais (Trabada); As Xunqueiras (Ribadeo)...*

- **Ortegal:** *A Ervella, A Hedrosa (Ortigueira); A Felgarosa (Cerdido); O Cadaval, O Plantío, O Xuncal (Cariño); Cardineiras, A Felgueira (Mañón)...*

8.6.3. Nomes relativos a plantas arbustivas e matogueira:

- **Mariña Occidental:** *A Xesteira, Os Abruñeiros, O Espiño, O Uzal, Toxoso, O Torgo (Ouro); As Toxeiras (Xove); A Bouza Grande, O Cadaval, A Espiñareda (O Vicedo); O Xestal (Viveiro)...*

- **Mariña Central:** *A Carqueixa, O Queirogal, O Toxal Mouro (Mondoñedo); A Bouza (O Valadouro); A Bouza da Cabana (Mondoñedo); A Silvarosa, Carpacide, O Queixal (Foz); Os Matos (Burela)...*

- **Mariña Oriental:** *As Uceiras, A Silvela (A Pontenova); O Xestal (Barreiros)...*

- **Ortegal:** *A Bouza (Cariño); A Bouza Redonda (Ortigueira); O Espiño, O Xestal (Cerdido)...*

8.6.4. Outros:

A Cachopa Queimada (Xove); A Cachopa (A Pontenova); A Cañota (Cerdido)...

8.7. Zootopónimos (fauna salvaxe e doméstica)

Nomes referidos á fauna dun lugar, á acción dos animais sobre os lugares ou a lugares polos que circulaban certo tipo de animais: paxaros, insectos, lobos, cervos, raposos, serpes... Incluiremos aquí tamén os nomes referidos aos peixes e mariscos.

8.7.1. Mamíferos salvaxes:

- **Mariña Occidental:** *A Furada do Golpe (O Vicedo); A Lobeira, A Pasada do Lobo (Xove); A Pena do Lobo, A Pena do Golpe (Viveiro); A Pena do Carneiro, A Pena do Oso, O Cal dos Corzos, Os Esquíos (Ouro)...*

- **Mariña Central:** *A Pena do Cervo (Mondoñedo); O Campo das Lebres (Burela), A Cruz da Lobeira (Foz); O Pé do Lobo (Alfoz)...*

- **Mariña Oriental:** *A Garduñeira, A Pasada do Lobo, A Pena do Raposo (A Pontenova); A Cruz do Lobo, A Fonte do Golpe (Barreiros)...*

- **Ortegal:** *A Golpa, Coto dos Cáparos (Cariño); As Penas dos Osos (Cerdido); A Conexeira (Mañón); A Pouta do Lobo, As Lebres (Ortigueira)...*

Nomes referidos á existencia de trampas para cazar estes animais:

- **Mariña Occidental:** *A Armada (Viveiro); A Armada das Cordas, Os Montes do Foxo (Ouro)...*

- **Mariña Central:** *As Voltas de Trapa, O Lazo (Mondoñedo); A Trapa (Foz); O Foxo (O Valadouro); O Foxo (Burela)...*

- **Mariña Oriental:** *A Armada da Raposa (A Pontenova); A Trapa (Trabada); A Pena Trapa (Ribadeo)...*

- **Ortegal:** *Chao do Foxo, O Foxo Vello, O Rego da Trapa (Cerdido)...*

Goridas e tocos:

- **Mariña Occidental:** *A Golpilleira* (Viveiro); *As Ratoeiras* (Ouro)...
- **Mariña Central:** *As Golpilleiras* (Foz); *As Teixoeiras* (Alfoz) ...
- **Mariña Oriental:** *A Paleira* (Barreiros), *O Toco*, *As Raposeiras* (A Pontenova)...
- **Ortegal:** *A Cova do Oso* (Ortigueira), *O Coto da Teixoeira* (Cerdido); *A Cova do Teixo* (Mañón) ...

8.7.2. Insectos e vermes:

- **Mariña Occidental:** *A Abelleira* (Xove); *A Costa dos Grilos*, *Moscallos*, *As Samesugas* (Ouro); *Mosqueiros* (O Vicedo); *A Ponte do Saltón* (Viveiro)...
- **Mariña Central:** *A Abelleira* (Burela); *A Formigueira*, *A Pena das Formigas*, *Os Mosqueiros* (Alfoz); *O Saltón* (O Valadouro); *A Vermeosa* (Mondoñedo)...
- **Mariña Oriental:** *A Abelleira*, *A Veiga dos Trobos* (Barreiros); *Os Chousos do Mosqueiro*, *O Zarrón das Carrachas* (A Pontenova); *O Penedo do Enxamio* (Trabada); *Os Grilos* (Ribadeo)...
- **Ortegal:** *A Avispeira* (Cerdido); *O Formigueiro* (Cariño), *A Pulgueira* (Ortigueira)...

8.7.3. Réptiles e anfibios:

- **Mariña Occidental:** *A Fonte das Ras* (Ouro); *A Fonte das Cobras* (Xove); *Chao da Sapeira* (O Vicedo); *O Cal da Serpe* (Viveiro)...
- **Mariña Central:** *Furada da Serpe* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *A Chousa das Cobras* (Trabada); *A Cova das Serpes*, *O Rego das Serpes* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Fonte do Sapo*, *A Pena do Lagarto* (Ortigueira)...

8.7.4. Aves e paxaros:

- **Mariña Occidental:** *A Costa dos Pombos* (Xove); *A Anduriña*, *O Souto dos Cucos* (Ouro); *A Buxateira* (Ouro); *A Miñoteira*, *A Curuxeira*, *A Fonte dos Paxariños*, *O Campo das Gaivotas*, *O Corveiro* (Viveiro); *A Perdiz*, *A Franxoeira* (Ouro); *O Bufeiro* (O Vicedo)...
- **Mariña Central:** *A Agueira*, *A Corveira*, *As Cabreiras*, *Furada das Andoriñas* (Foz); *A Galiñeira*, *Pena do Voitre* (Lourenzá); *A Azoreira*, *As Paxariñas* (O Valadouro); *A Fraga das Curuxeiras*, *O Gabián* (Alfoz); *A Gralleira* (Burela); *A Valiña dos Pombos* (Mondoñedo)...
- **Mariña Oriental:** *A Curuxeira*, *A Moteira*, *O Pombal*, *O Nío do Bixato* (Trabada); *A Falcoeira*, *A Lagoa dos Patos* (Barreiros); *A Pedra dos Corvos*, *A Punta de Cegoñas* (Ribadeo); *A Fonte da Perdiz*, *O Penedo do Nío do Corvo* (A Pontenova)...
- **Ortegal:** *A Agueira*, *A Falcoeira*, *A Curuxeira* (Mañón); *A Gavioteira* (Ortigueira); *A Corveira*, *O Coto do Gabián*, *O Pombeiro* (Cerdido)...

8.7.5. Mamíferos domésticos:

- **Mariña Occidental:** *A Cova dos Cas*, *A Boqueira dos Bois*, *A Lama da Ovella*, *O Cu do Porco*, *A Porqueira* (Xove); *A Cova da Poltra*, *A Pasada das Bestas*, *A Furada dos Asnos*, *A Vacariza*, *O Salto do Can*, *As Xovencas* (Viveiro); *A Fonte do Cabalo*, *Dente de Can* (Cervo); *A Cabreira*, *A Fonte do Gato*, *O Rabigato* (Ouro)...
- **Mariña Central:** *A Cabrita*, *Os Bois* (Foz); *A Pena da Cabra*, *O Coto Becerro*, *O Cabalar* (Alfoz); *O Cochón*, *O Porto da Vaca*, *A Volta do Burro* (O Valadouro); *O Cocharego* (Lourenzá)...
- **Mariña Oriental:** *A Bacoreira*, *A Pena da Becerra*, *A Fonte das Éguas*, *Os Cochegos* (A Pontenova); *A Cabra Vella*, *A Costa das Ovellas* (Barreiros); *A Pena do Gato*, *O Cocharego* (Trabada); *O Cemiterio das Burras* (Ribadeo)...
- **Ortegal:** *A Fonte das Eguas*, *A Costeira das Mulas*, *O Cucharego*, *O Toural* (Cerdido); *A Costa da Vacariza* (Cariño); *A Pena das Vacas*, *O Prado da Besta* (Ortigueira); *O Xestal dos Años* (Mañón)...

8.7.6. Peixes e mariscos:

- **Mariña Occidental:** *A Centoleira* (Cervo); *A Robaleira*, *Cangrexeiros* (Xove)...
- **Mariña Central:** *A Besugueira* (Burela); *O Rego da Sardiña* (Mondoñedo), *As Carambelas* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *A Mexilloeira*, *O Centolar* (Ribadeo); *As Bogueiras* (Barreiros); *O Rego das Anguías* (Trabada)...
- **Ortegal:** *A Mexilloeira*, *A Pedra da Sardiña* (Ortigueira); *A Ostreira*, *A Sardiñeira* (Cariño)...

8.8. Ergo e Cromotopónimos

Nomes orixinados pola estrutura, forma, cor das terras e dos elementos da paisaxe. É a valoración aspectual do terreo e dos lugares polo ser humano.

8.8.1. Tamaño:

- **Mariña Occidental:** *A Calixa Pequena*, *A Cruz Grande*, *A Pradella Cativa* (Ouro); *A Chousa Grande*, *A Fonte Maior* (Xove); *A Fraga Pequena* (Viveiro); *A Leira Grande* (O Vicedo)...
- **Mariña Central:** *A Fanega*, *A Peza Grande* (Foz); *A Costa Pequena* (Mondoñedo); *O Chao Grande* (Lourenzán)...
- **Mariña Oriental:** *A Menora* (A Pontenova); *A Pena Pequena*, *O Cerrado Grande* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Braña Cativa*, *A Cerca Pequena*, *A Fraga Curta*, *As Figueiras Curtas* (Cerdido); *O Rego Chato* (Mañón)...

8.8.2. Forma e aspecto:

- **Mariña Occidental:** *A Arredoadada*, *A Horta Vella*, *Campo Longo Pena Bicuda* (Viveiro); *A Pena Gorda*, *As Lóngaras*, *Coto Redondo*, *O Muíño Vello* (Xove); *A Boqueira*, *A Leira Longa*, *A Leira Torta* (O Vicedo); *A Pena Redonda*, *A Pena Furada*, *As Penas Partidas* (Ouro)...
- **Mariña Central:** *Fuciño de Can* (Foz); *A Granda Longa*, *A Pena Fendida* (Alfoz); *O Coto Pelado*, *O Lombo Gordo*, *Pedra Picada* (O Valadouro); *O Carballo Furado* (Mondoñedo); *Olo do Cu* (Burela)...
- **Mariña Oriental:** *A Pereira Torta*, *O Redondelo* (Trabada); *Os Alargados*, *A Pena Gradada*, *O Penedo Dereito* (A Pontenova); *A Olga Fonda* (Ribadeo); *O Campo Redondo* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Anada Longa*, *A Cadrada*, *A Fonte Limpa* (Cariño); *A Pena Gallada*, *A Cañota Preñada* (Cerdido); *A Leira Estreita* (Ortigueira); *As Redondas* (Mañón)...

8.8.3. Cor e luminosidade:

- **Mariña Occidental:** *A Albariña*, *A Camposa Verde*, *A Fonte Branca*, *o Cepo Mouro* (Xove); *A Pena Parda*, *As Verdellas*, *O Cal Escuro* (Ouro); *As Penas Brancas* (Viveiro)...
- **Mariña Central:** *A Pedra Branca* (Foz); *A Verdella*, *As Penas Rubias* (O Valadouro); *As Negras* (Burela); *O Penido Verde* (Alfoz); *O Seixo Branco* (Mondoñedo)...
- **Mariña Oriental:** *A Fonte Branca*, *A Pedra Parda*, *O Piago Negro* (Trabada); *O Vermellín*, *O Verdín* (A Pontenova); *O Pozo Negro*, *As Penas Rubias* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Pena Branca* (Cariño); *A Congostra Oscura*, *A Cruz Encarnada*, *As Penas Mouras* (Cerdido); *O Vermellal* (Ortigueira); *O Xestal Mouro* (Mañón)...

8.8.4. Valoración sensitiva do ser humano:

- **Mariña Occidental:** *A Cova Fría*, *A Formosiña*, *Fonte de Auga Doce* (Viveiro); *A Fonte da Preguiza* (Ouro)...
- **Mariña Central:** *A Fontefría* (Alfoz); *Auga Fría* (Foz); *A Fonte Fermosiña*, *A Fonte Quente* (Lourenzán); *O Porto Falso* (O Valadouro)...
- **Mariña Oriental:** *A Fonte do Inferno* (Ribadeo); *A Fonte Fresca* (Barreiros); *A Pedra Galana* (Trabada)...
- **Ortegal:** *A Fonte Boa* (Cerdido); *Os Campos Feos* (Ortigueira); *A Fonte Taberneira* (Cariño); *O Terreo Vello* (Mañón)...

8.9. Nomes que indican situación.

Nomes referidos á orientación e posición do terreo, normalmente marcada por preposicións ou adverbios de lugar: Alto, Tras, Dentro, Entre, Cabo, Fóra, Arriba, Abaixo, Su...

- **Mariña Occidental:** *A Aira de Arriba, As Ramiscas de Dentro, Suacasa Trais da Candorca (Ouro); A Aldea de Abaixo (Cervo); A Cabana do Medio (Viveiro); Cabo da Vila, Sobor da Laxe (Xove); O Canto, As Leiras de Fóra, Sobre da Fonte, Tras das Sebes (O Vicedo)...*
- **Mariña Central:** *Faián de Abaixo, O Recanto (Alfoz); A Lavandeira de Riba, Aquel Cabo (Lourenzà); Altarín de Maseda, Sucaselas (Burela); Altos dos Fortes, O Campo do Medio, Tras do Cambeiro, A Granda de Arriba (O Valadouro); O Alto da Cachopa, A Valiña de Cabo, A Cortiña de Fóra (Mondoñedo); Os Pomariños de Dentro, Sobor do Río, Trasmonte (Foz)...*
- **Mariña Oriental:** *A Fraga de Riba, Suafonte, Tras da Penela (Barreiros); Arriba da Igrexa, Debaixo das Casas, Sobre do Curquido (Trabada); A Costaneira de Abaixo, Os Leiros de Dentro, A Cima da Congostra, Riba do Eiro, Supenide, Sualiñeira, Tralaira (A Pontenova); Cima de Vila, Os Cerrados de Fóra (Ribadeo)...*
- **Ortegal:** *A Cova de Arriba, A Fonte Alta, O Muíño de Dentro, Entre Ceo e Terra, Suahorta (Cerdido); A Regueira de Abaixo, Entrecamiños, Suaigrex (Ortigueira); Cascón de Abaixo, O Coto do Medio, O Castro de Fóra, Socouce, Tralo Bargo (Mañón); A Chousa de Abaixo, Sobre da Forxa, Tras da Balteira (Cariño)...*

8.10. Haxiotopónimos (a igrexa e os santos)

Moitos nomes de aldeas ou paraxes veñen motivados pola existencia de edificios relixiosos onde se veneraba a un determinado santo, por ofrecementos dos veciños aos santos; polo ofrecemento das terras a cambio de misas de ánimas ou de aniversario, pola celebración de determinados actos relixiosos, polas aparicións da virxe e dos santos, ou simplemente referidos ás posesións eclesiásticas.

8.10.1. Relativos aos santos e os milagres:

- **Mariña Occidental:** *A Fonte das Ánimas, A Fonte Santa, A Ponte de Santa Eulalia (Xove); A Santeira, A Fonte de San Antonio, O Souto de Santa Ana, San Martiño (Viveiro); As Leiras das Santas, O Chao da Santa (Ouro); A Fonte de San Xoán, O San Pedro (O Vicedo)...*
- **Mariña Central:** *A Santeira, A Costa do Santo (Foz); Xunto ao Santo, A Santa, Santa Margarida (Mondoñedo); A Fonte Santa, A Veiga de Santo Adrao (Lourenzà); O Santiago (Alfoz)...*
- **Mariña Oriental:** *Chao do Santo (Barreiros); A Santa Mariña, A Fonte da Santa (A Pontenova); A Fonte Sagrada (Ribadeo)...*
- **Ortegal:** *O Santo (Cariño); A Fonte da Virxe (Ortigueira); Santa Ana (Mañón)...*

8.10.2. Relativos a actos relixiosos:

- **Mariña Occidental:** *O Calvario, O Rosario, A Misericordia (Viveiro); O Calvario (Xove); A Cruz do Calvario, As Misas, A Aniversaria, A Horta das Ánimas, A Comulgada (Ouro); O Cómbaro da Misa (O Vicedo)...*
- **Mariña Central:** *Capela de Santa Cristina (Lourenzà); O Prado das Ánimas (Mondoñedo); A Aniversaria (Burela); O Carreiro da Misa (Foz)...*
- **Mariña Oriental:** *A Cruz da Reverencia (A Pontenova); O Monte do Calvario, O Camposanto (Barreiros); O Calvario (Trabada)...*
- **Ortegal:** *A Leira das Ánimas (Cerdido); O Calvario (Cariño); A Aniversaria, Os Chaos do Rosario (Mañón); A Cruz do Rosario (Ortigueira)...*

8.10.3. Relativos a edificios relixiosos:

- **Mariña Occidental:** *A Ermida, A Capela de San Vicente (Xove); Mosteiros, Trala Ermida, A Capela de Lecín, O Campanario, O Chao das Sepulturas (Ouro); A Ermida (O Vicedo); A Capela, A Igrexa (Viveiro)...*
- **Mariña Central:** *A Campá, A Capela de San Amaro (Mondoñedo); O Mosteiro, Capela do Bispo Santo, A Ermida (Foz); O Calvario, A Capela da Gracia, As Ermidas (Lourenzà); A Capela (Burela); A Igrexa de Budián, O Igrexario (O Valadouro)...*

- **Mariña Oriental:** *A Abadía, A Ermida de Santo Estevo* (Barreiros); *O Mosteiro* (Ribadeo); *A Igrexa* (Trabada); *A Capela da Madanela* (A Pontenova)...
- **Ortegal:** *Igrexa de San Xoán, A Ermida* (Cerdido); *A Capela, A Igrexa de Mogor, Monte da Igrexa* (Mañón); *Igrexa de San Roque de Feás, O Campanario* (Cariño)...

8.10.4. Relativos aos representantes da igrexa (curas, freires, bispos...) e ás súas posesións:

- **Mariña Occidental:** *A Abadesa, A Fonte do Bispo* (Viveiro); *A Rega do Cura, A Ponte dos Cregos, O Muro do Bispo, O Abadés, O Muíño do Abade* (Xove); *A Leira do Cura, A Fonte do Crego* (Ouro); *A Chousa do Cura* (O Vicedo)...
- **Mariña Central:** *A Chousa do Cura, Os Prados do Bispo* (Mondoñedo); *O Rego do Cura, A Orde, A Pena do Bispo* (Alfoz); *A Fonte do Cura* (Lourenzá); *A Caxigueira do Cura* (O Valadouro); *O Souto do Crego, A Chousa da Monxa* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *O Monte do Cura* (Trabada); *O Zarrado do Cura, O Capellán* (A Pontenova); *A Fonte do Bispo* (Xove); *A Fonte do Crego* (Ribadeo)...
- **Ortegal:** *A Fonte do Cura, As Freirías* (Cerdido); *O Pío do Cura, A Ribeira do Bispo* (Mañón); *A Punta do Frade* (Cariño)...

8.11. Etnotopónimos (etnias e xentilicios)

Son os nomes relativos ás distintas etnias e nacionalidades dos poboadores destas terras ou de fundadores dos núcleos de poboación, así como aqueles referidos a xentilicios.

- **Mariña Occidental:** *A Cruz do Vasco, Ouraos* (Viveiro); *A Galega, O Prado do Portugués, O Carballés* (Ouro)...
- **Mariña Central:** *A Castellana, O Camiño dos Galegos* (O Valadouro); *Os Catalás, O Catalán* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *A Fonte Castellana; Os Mariñaos* (Trabada); *A Cortiña do Asturiano, A Peza do Castellano, O Santiagués, O Zarrón do Francés* (A Pontenova); *A Veiga Castelá, O Pombal do Arxentino* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *O Asturao* (Mañón); *Os Ribeiraos* (Cerdido)...

8.12. Antropotopónimos (nomes de persoa)

Nomes de persoas ou alcumes que aparecen identificando unha paraxe, unha preseira, un muíño... Normalmente son topónimos orixinados polo nome de pía, apelido, alcume ou profesión do propietario.

8.12.1. Nomes que aluden a un nome xermánico do fundador ou posesor do lugar en cuestión:

- **Mariña Occidental:** *Angán, Toimil, Antimil, Contariz, Sande* (Xove); *Atián, Mosende, Besteburiz, Rexulfe* (Ouro); *Cosende, Rececende* (Viveiro)...
- **Mariña Central:** *Santar, Recemil* (Lourenzá); *Trasmil, Freitemunde* (O Valadouro); *Golmar, Ferragude* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *Rodil, Ramil, Laende* (A Pontenova); *Candamil* (Barreiros); *Vilausende* (Ribadeo)...
- **Ortegal:** *Velaude, Amariz* (Mañón); *Sismundi, Trasende* (Cariño); *Domende, Rediz* (Cerdido); *O Esmolve* (Ortigueira)...

8.12.2. Nomes orixinados polos alcumes dos posesores:

- **Mariña Occidental:** *A Fonte da Gorda, O Muíño do Chirlo* (Ouro); *A Charlateira, As Paponas* (O Vicedo); *A Fonte dos Panchingás* (Viveiro); *O Mingarolo* (Cervo)...
- **Mariña Central:** *O Muíño do Cego* (O Valadouro); *O Cerrado de Pichín* (Alfoz); *O Xiringote* (Burela)...
- **Mariña Oriental:** *A Cortiña da Panturreira, O Cabozo do Paxarín, O Cabozo do Vaquillo* (A Pontenova); *As Cortiñas de Caxoto, O Tartarugo* (Trabada)...
- **Ortegal:** *A Rega de Caruncho, O Muíño do Patarico* (Cerdido); *O Matahomes, O Matagalegos* (Cariño)...

8.12.3. Nomes orixinados polos nomes ou apelidos dos posesores:

- **Mariña Occidental:** *A Pasada da Lucía* (Xove); *A Catalina*, *A Chousa da Micaela* (Ouro); *A Cruz de Pedro García*, *O Muíño de Sánchez* (Viveiro); *A Leira de Vidal* (O Vicedo)...
- **Mariña Central:** *A Fermín* (Mondoñedo); *O Cerrado de Chaíño*, *María Arteira* (O Valadouro); *A Chousa das Matildas* (Foz); *A Cortiña de Penelas*, *María Rica* (Lourenzá); *O Coto de Blas* (Alfoz)...
- **Mariña Oriental:** *As Marianas*, *A Carballeira dos Aguirres* (A Pontenova); *A Peza de Roque*, *As Rodrigas* (Trabada); *A Veiga de Gómez* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Pena de Xan Rodrigo*, *Os Travesos de Xan Rei* (Cerdido); *Os Garcías* (Mañón)...

8.12.4. Nomes relativos á profesión do posuidor:

- **Mariña Occidental:** *A Capitana*, *A Chousa do Zapateiro*, *O Lugar dos Caseiros* (Xove); *A Fonte dos Ferreiros* (O Vicedo); *O Capitán* (Viveiro)...
- **Mariña Central:** *O Carboeiro* (Mondoñedo); *O Cociñeiro*, *O Torneiro* (Alfoz); *O Prado do Xastre*, *Os Ferreiros* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *A Olga do Carpinteiro*, *O Cabo do Caldeireiro* (A Pontenova); *A Cortiña do Canteiro* (Ribadeo); *O Camiño dos Arrieiros* (Barreiros); *Os Ferreiros* (Trabada)...
- **Ortegal:** *A Porta do Ferreiro* (Ortigueira)...

8.12.5. Xurisdicións, posesións reais ou señoriais e dignidades nobiliarias

- **Mariña Occidental:** *A Fidalga* (O Vicedo); *A Ribeira da Señora* (Ouro); *O Casal do Conde*, *A Pena do Rei*, *O Reguengo* (Xove); *O Real*, *O Muíño do Marqués* (Viveiro)...
- **Mariña Central:** *O Reguengo*, *O Marquesado* (O Valadouro); *O Real* (Lourenzá); *A Fonte do Rei* (Foz); *O Señorío* (Alfoz)...
- **Mariña Oriental:** *A Marquesa* (Trabada); *A Veiga do Conde*, *A Fonte da Condessa*, *O Cabo do Fidalgo* (A Pontenova); *O Monte do Señor*, *A Fonte da Señorita* (Ribadeo)...
- **Ortegal:** *A Fortaleza* (Cerdido); *A Leira da Raíña*, *As Regas dos Señores* (Mañón)...

8.13. Ecotopónimos (os traballos da agricultura)

Todos aqueles nomes que fan referencia a traballos agrícolas tradicionais que se facían nestas zonas e aos cultivos que se botaban. En definitiva, son nomes relativos á transformación da terra polo home e aos seus hábitos económicos.

8.13.1. Nomes relativos aos CULTIVOS que se botaban:

- **Mariña Occidental:** *A Espiga*, *O Semilleiro* (Viveiro); *A Leira das Aveas*, *As Trigueiras* (Ouro); *A Liñarega*, *A Millarega*, *As Centieiras*, *O Patacal* (Xove); *A Paineira* (Viveiro); *Os Liñares*, *O Trigal* (O Vicedo)...
- **Mariña Central:** *A Liñeira*, *A Milleira* (Foz); *As Aveas*, *Os Liñares* (O Valadouro); *Os Centeás* (Mondoñedo); *Os Aveás* (Lourenzá); *O Millaral* (Burela)...
- **Mariña Oriental:** *A Trigueira* (Trabada); *As Pataqueiras*, *A Liñeira* (A Pontenova); *Os Pibidás*, *A Fabega* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Centeira*, *A Nabeira*, *A Avieira* (Cariño); *A Liñarega*, *A Paineira* (Cerdido); *Millarido*, *O Fabeiro* (Ortigueira); *O Feal* (Mañón)...

8.13.2. Nomes relativos aos TRABALLOS realizados na labranza e á creación de novas fincas:

- **Mariña Occidental:** *A Arada*, *A Raña* (Viveiro); *A Estibada*, *As Cavadas*, *As Leiras Novas*, *A Queimada*, *A Senra*, *As Cernadas* (Ouro); *A Roza Vella* (Cervo); *As Labradas*, *O Restrebio*, *O Enxertado* (O Vicedo); *Os Rozados* (Xove)...
- **Mariña Central:** *A Estibada*, *A Roza Sucada* (O Valadouro); *A Seara* (Foz); *A Senra* (Lourenzá); *Os Barbeitos*, *A Roza da Leña* (Burela); *A Restreba* (Mondoñedo)...
- **Mariña Oriental:** *A Enxertada* (Barreiros); *A Novada*, *A Restreba*, *As Aradiñas*, *A Cavada Vella* (A Pontenova); *A Seara* (Trabada)...

- **Ortegal:** *A Labrada, A Seara* (Cerdido); *A Cernada, O Valado* (Cariño); *As Cavadas, As Labradías* (Mañón)...

8.13.3. Nomes relativos aos tipos de TERRAS en función da calidade e do uso que se lle daba:

- **Mariña Occidental:** *A Aira do Escairo* (Ouro); *A Aira Vella, Barbeito* (Viveiro); *A Campiña, A Leira da Chave, O Eito das Curripas, O Tarreo de Vilares* (Ouro); *A Pradella, A Cortiña do Campo, O Prado da Moa, Os Agros* (Xove); *A Camposa, A Eiroá, A Horta da Porta, As Viñas* (O Vicedo)...
- **Mariña Central:** *A Aira do Muíño, O Prado Novo, O Terreo* (Mondoñedo); *A Hortiña, O Prado da Gadaña, As Viñas de Mourente* (Foz); *Os Comariños, As Cortiñas* (Alfoz); *As Bacelas, O Campo do Choio* (Burela); *As Latas, As Cortiñas do Pateiro* (Lourenzá); *O Campelo, O Nabal Vello* (O Valadouro)...
- **Mariña Oriental:** *A Aira do Xuco, A Pradeira, O Pouleiro* (A Pontenova); *A Cortiña da Rocha, O Pradín* (Trabada); *A Camposa* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Poula, A Leira Cascada* (Cariño); *A Campeira, O Terreo Novo* (Cerdido); *A Horta do Souto* (Ortigueira); *A Cortiña* (Mañón)...

8.13.4. Nomes relativos á DIVISIÓN da terra e ao ACOUTAMENTO da mesma, así como aos FOROS que se pagaban polas terras.

- **Mariña Occidental:** *A Cancela, A Peza do Viso, As Quintas, As Sétimas* (Ouro); *A Chousa da Fonte, O Cerrado Grande* (Xove); *A Adra do Xestoso, As Cercadas* (O Vicedo); *As Tercias, O Marco* (Viveiro)...
- **Mariña Central:** *A Peza Grande, As Chousiñas, A Cancela da Brea, As Sortes* (Foz); *As Cancelas, As Cercas* (Mondoñedo); *As Cerradas* (Alfoz); *O Cerrado da Golpa, As Quintas* (Burela); *As Chousas do Escoria, O Portelo, As Pezas da Ponte* (O Valadouro)...
- **Mariña Oriental:** *A Cancela Vella, A Cerca de Fermín, A Cerralla* (Barreiros); *A Chousa Grande, A Peza do Muín* (Trabada); *A Zarrada, A Zarralla de Porrás, O Zarrón de Xuga* (A Pontenova); *O Tallo* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Coutada* (Cerdido); *A Cerca Pequena, Os Quintos* (Cariño); *O Chousón, O Marco, As Tercias* (Mañón)...

8.14. Sociotopónimos (a vida social)

Nomes relativos a acontecementos da vida social e comunitaria, así como os relativos a feitos históricos acontecidos en distintas épocas.

- **Mariña Occidental:** *A Demanda, A Pasada da Feira, O Rego dos Nenos* (Ouro); *As Merendas, As Parcerías, O Campo da Putería* (Viveiro); *A Forca da Loba* (Xove)...
- **Mariña Central:** *O Campo da Feira* (Foz); *A Volta da Feira, O Xogo dos Bolos, O Souto das Nenas* (Mondoñedo); *A Feira Nova* (O Valadouro)...
- **Mariña Oriental:** *O Souto da Feira* (Barreiros); *A Pedra dos Bolos, O Campo da Festa* (Ribadeo); *O Parladoiro, A Parcería* (Trabada)...
- **Ortegal:** *Os Pleitos, O Campo da Bola* (Cerdido); *A Feira* (Ortigueira)...

8.15. Nomes relativos ás vías de comunicación

Nomes de pontes, pontóns, camiños, calellas, carreiros, portelas, vereas...

- **Mariña Occidental:** *A Carreira de Sargos, O Portigo* (Cervo); *A Carrileira, O Pasadoiro, O Pontón* (Ouro); *A Pontiga, Río das Congostras, As Voltas* (O Vicedo); *A Pontiga, A Pasada das Bestas* (Viveiro); *As Encruceladas, Rego de Brea* (Xove)...
- **Mariña Central:** *As Pontellas, As Calexas* (Alfoz); *O Carreiro* (Burela); *A Brea* (Foz); *O Pontigo, A Ponte Nova, O Camiño Vello* (Lourenzá); *As Carrilleiras, Os Prados da Pontiga* (Mondoñedo); *A Calzada, Os Prados da Congostra* (O Valadouro)...
- **Mariña Oriental:** *A Congostra, As Carreiras, A Pasadiña, As Encruceladas, O Camín Novo* (A Pontenova); *Camiño do Pontigo, A Congostríña* (Barreiros); *A Ponte* (Ribadeo); *O Pontín, A Portela* (Trabada)...
- **Ortegal:** *A Corredoira* (Cariño); *A Fonte de Pontellas, O Camiño Real, O Porto* (Cerdido); *A Carreira, A*

Leira do Pontigo, O Caalexón, O Congostro (Mañón); A Ponte da Pedra (Ortigueira)...

8.16. Asentamentos humanos, edificacións ou establecementos

Nomes relativos á existencia de construcións feitas polo ser humano e a lugares onde viviu o home.

8.16.1. Casas, pazos, vilas e pousadas:

- **Mariña Occidental:** *A Caseta, A Casona (Ouro); A Casa da Torre (O Vicedo); A Casería (Viveiro); A Pardiñeira, A Vila do Medio (Xove)...*
- **Mariña Central:** *A Casilla, Alto da Torre (Foz); A Torre (Lourenzá); A Granxa, O Burgo (Mondoñedo); A Casela (O Valadouro)...* Casilla eran os edificios dos “camineros” que facían as estradas.
- **Mariña Oriental:** *A Vila, As Casiñas... (A Pontenova); A Taberna Vella, Barrio Novo (Barreiros); A Cantina (Ribadeo); A Casiña, As Pardiñeiras (Trabada)...*
- **Ortegal:** *A Casanova, O Hospital (Cariño); A Rega do Casal, As Leiras do Vilar (Cerdido); A Casagrande, O Casón (Mañón); O Vilar, O Casal (Ortigueira)...*

8.16.2. Cabanas, chozas e construcións no monte:

- **Mariña Occidental:** *As Pallazas, Os Curros (Ouro); A Pallarega (O Vicedo); As Cortes (Viveiro); Os Chozos (Xove)...*
- **Mariña Central:** *A Choza (Foz); As Cortellas (Mondoñedo); A Cabanela (O Valadouro)...*
- **Mariña Oriental:** *A Cabaniña (A Pontenova), O Curral (Ribadeo); A Choza (Trabada)...*
- **Ortegal:** *O Celeiro (Cariño); A Fonte da Cabana, A Curripa (Cerdido); As Pallozas, O Curro de Eguas (Mañón); Os Cortellos (Ortigueira)...*

8.16.3. Restos arqueolóxicos e castros:

- **Mariña Occidental:** *O Castelo (Mondoñedo); O Castrillón (Viveiro); A Medorra (Xove)...*
- **Mariña Central:** *O Castrelo (Burela); O Castriño (Foz); Dolmen de Santo Tomé (O Valadouro)...*
- **Mariña Oriental:** *As Penas da Escrita, O Val das Medas (A Pontenova); O Castro (Barreiros)...*
- **Ortegal:** *Castro da Moura, A Mámoa da Fornela (Cariño); A Medoña (Cerdido); As Arcas (Mañón)...*

8.16.4. Cristos, cruceiros:

- **Mariña Occidental:** *O Chao das Cruces, Os Cristos (Ouro); A Cruz da Lousa (O Vicedo); O Río do Cruceiro (Xove)...*
- **Mariña Central:** *O Cristo das Concordas (Alfoz); A Cruz Branca (Foz); O Camiño da Cruz (O Valadouro)...*
- **Mariña Oriental:** *O Cruceiro (A Pontenova); A Cruz do Pobre (Barreiros)...*
- **Ortegal:** *O Prado da Cruz (Cariño); O Cristo (Mañón)...*

8.16.5. Muíños, batáns e pisóns:

- **Mariña Occidental:** *A Veiga do Batán (Ouro); O Muíño da Gaita (O Vicedo); O Muíño da Acea (Viveiro); O Muíño do Viúvo (Xove)...*
- **Mariña Central:** *O Batán (Foz); A Acea (Mondoñedo); O Muíño do Frade (Lourenzá)...*
- **Mariña Oriental:** *A Costa da Acea (Barreiros); O Muín Novo (A Pontenova); A Fonte do Batán (Trabada)...*
- **Ortegal:** *A Presa do Batán (Cerdido); O Muíño do Vento (Mañón)...*

8.16.6. Construcións singulares (hórreos, cabozos, ferrerías, fornos, muros....)

- **Mariña Occidental:** *A Escola, As Murallas (Ouro); O Hórreo do Curral (O Vicedo); A Tafona (Viveiro)...*
- **Mariña Central:** *Cabozo do Pazo (Burela); O Lavadoiro (Lourenzá); O Hórreo (Mondoñedo)...*
- **Mariña Oriental:** *As Bodegas, As Escolas, Os Fornos (A Pontenova); O Cárcere, A Ferrería (Trabada)...*
- **Ortegal:** *A Adega (Cariño); O Lagar (Ortigueira); A Garita (Cerdido)...*

8.17. Nomes motivados por lendas fantásticas ou históricas.

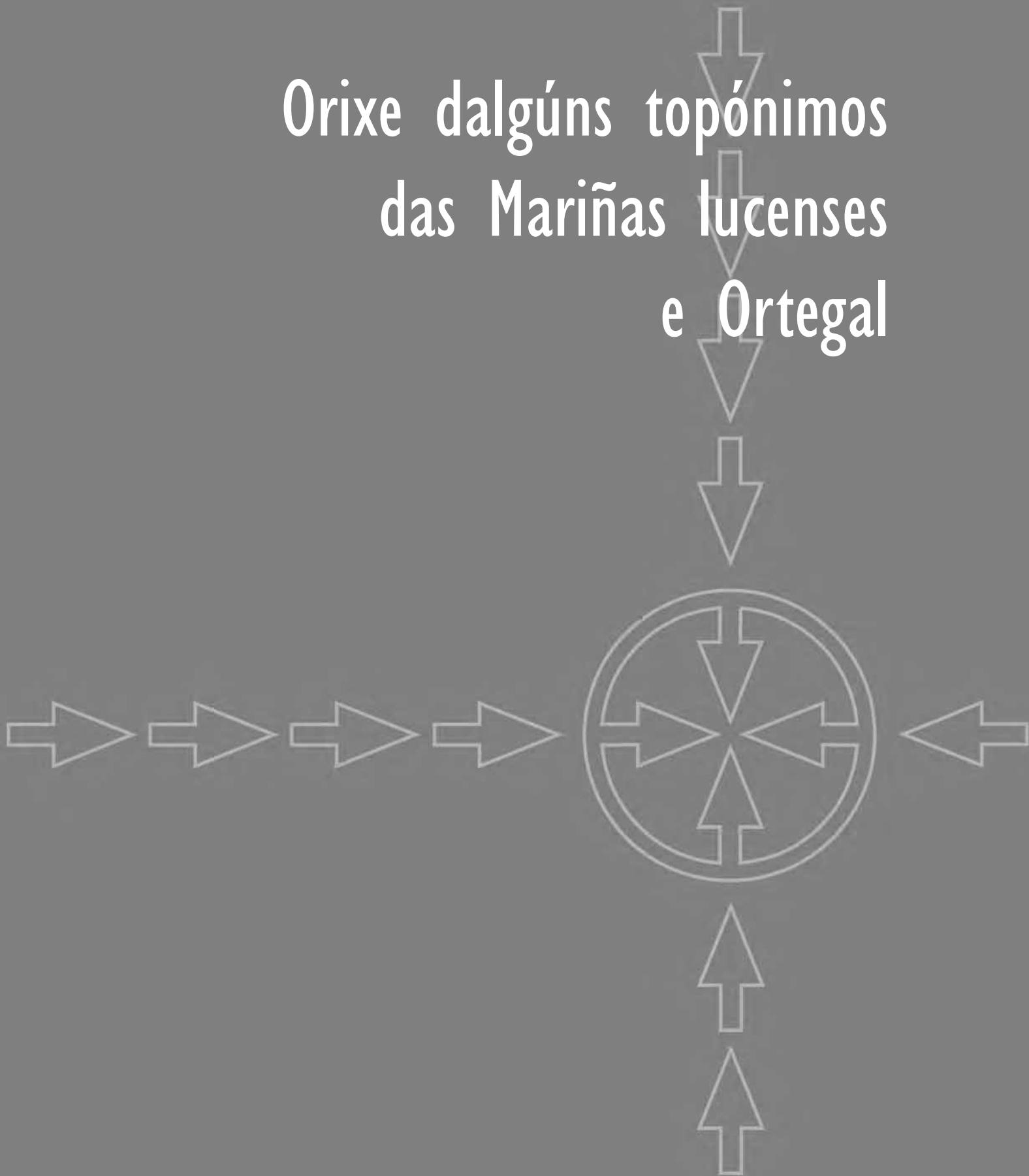
- **Mariña Occidental:** *A Cova da Doncella, A Fonte do Ouro, O Chao do Tesouro, O Pozo da Ferida* (Viveiro); *A Fonte dos Mouros, O Penedo dos Riles* (Xove); *O Pozo Mouro* (O Vicedo)...
- **Mariña Central:** *A Pena que Fala, A Ponte da Comenencia* (O Valadouro); *A Pena Moura, O Penido dos Mouros* (Mondoñedo); *O Chao do Ouro* (Lourenzà); *O Tesouro, A Cova do Ouro* (Foz)...
- **Mariña Oriental:** *Val de Mouros* (Trabada); *A Casa dos Mouros* (A Pontenova); *O Furado dos Mouros* (Barreiros)...
- **Ortegal:** *A Cova do Tesouro* (Cerdido); *O Tesouro* (Ortigueira); *A Moura, O Castro da Moura* (Cariño)...

8.18. Curiosidades

Nomes que por homofonia semellan aludir ao sexo ou aos órganos sexuais aínda que agochen en realidade outros significados.

- **Mariña Occidental:** Os Collós de Trásfaro, O Pito (Cervo); O Rego da Picha Longa (Ouro); O Carallete, A Fonte da Picha, O Campo da Putería (Viveiro)....
- **Mariña Central:** As Tetras da Vinculeira (Burela); A Fonte da Cona da Vella (O Valadouro)...
- **Mariña Oriental:** A Fonte do Picho (Trabada)...
- **Ortegal:** Os Coitos (Cerdido); A Fonte da Crica (Mañón)...

Orixe dalgúns topónimos das Mariñas lucenses e Ortegal

A Mariña

A palabra *mariña* ten orixe no latín MARINA, derivada de MARE 'mar'. Os dicionarios galegos recóllena como substantivo común feminino e o significado de 'beiramar, ribeira do mar, litoral'. Está presente en galego desde as orixes do idioma con ese valor e ten paralelo en todas as outras linguas románicas (port. *marinha*, esp. *marina*, cat. *marina*, fr. *marine*, it. *marina*...).

Na fala de case toda a Galicia occidental costeira, o substantivo *mariña* tivo que competir con pouco éxito cos seus sinónimos *costa*, *ribeira*, *beiramar*, etc., mentres que na fala do litoral do norte tivo maior fortuna. Precisamente foi en zonas setentrionais onde, ademais do seu uso como nome común, quedou consolidado en varios corónimos ou nomes de territorios, que se distinguen facendo acompañar o xenérico *A Mariña* dalgún complemento identificativo (*A Mariña de Betanzos*, *de Pontedeume*, *de Sada*..., *A Mariña ou As Mariñas dos Freires, dos Condes*..., etc.). Usada sen complemento, esta denominación aplicouse para o litoral cantábrico a oriente de Ortegal ata Ribadeo, que foi tradicionalmente coñecido como *A Mariña* por antonomasia, do mesmo xeito que o correspondente plural, *As Mariñas*, se consolidou como macrocorónimo que engloba todas as outras mariñas máis occidentais.

É certo que para denominar *A Mariña* tamén se teñen usado nomes compostos: *A Mariña de Lugo*, ou *Luguesa* ou *Lucense*, pero nunca foron denominacións tradicionais, xa que por forza han de ser posteriores á actual división provincial de 1833. O topónimo simple *A Mariña* xa viña usándose desde séculos atrás para referirse ao litoral da antiga provincia de Mondoñedo. Como apelido de orixe toponímica, «da Mariña» xa se documenta na Idade Media. O actual mapa administrativo de Galicia divide o territorio da Mariña en tres comarcas, identificadas cos adxectivos *occidental*, *central* e *oriental*.

A Mariña Occidental intégrana os concellos de Cervo, Ourense, O Vicedo, Viveiro e Xove. A Mariña Central: Alfoz, Burela, Foz, Lourenzá, Mondoñedo e O Valadouro. A Mariña Oriental: Barreiros, A Pontenova, Ribadeo e Trabada.

Ortegal, Ortigueira

A Comarca de Ortegal está formada polos concellos de Cariño, Cerdido, Mañón e Ortigueira. Na Idade Media, o territorio recibía o nome desta última localidade. «*Et ipsa ecclesia est in territorio Ortigarie*», lemos por exemplo nun documento do ano 1095. Rexistrámolo como *Urticaria*, *Orticaria* e *Ortigaria* no latín dos documentos desa época e anteriores. Esas e outras grafías medievais identifican o actual Ortigueira como un derivado do latín URTICA 'ortiga', o que quere dicir que o significado orixinario do topónimo facía referencia á presenza ou abundancia desa planta no lugar, dun xeito paralelo a outros topónimos da Europa románica que conteñen derivados do latín URTICA (*Ortigueiro*, *Ortigueras*, *Orticedo*, *Ortier*, *Ortière*, *Ourtier*...). O mesmo significado debemos supoñer para Ortegal, que corresponde a un derivado pertencente á mesma familia léxica de *Ortigueira*, só que neste caso mediante o sufixo -al (< latín -ALE). Aplicouse en orixe á punta ou Cabo de Ortegal, e só en datas recentes se empregou para denominación da comarca.

Mondoñedo

A diferenza dos dous anteriores, que son topónimos de orixe latina, o nome de *Mondoñedo* é de orixe prerromana. Na documentación máis antiga a vogal da primeira sílaba é sempre E ou I (*Mindunetum*, *Mendonetu*, etc.), como corresponde ao seu xentilicio *mindoniense*, que constitúe un cultismo. O máis recente estudo sobre o topónimo *Mondoñedo*, da autoría de Edelmiro Bascuas¹, identifica o primeiro elemento *mind-* cunha voz indoeuropea que significa 'monte'. Outros autores teñen sinalado un posible parentesco co éuscaro *mendi* 'monte'.

A cidade de Mondoñedo atópase no fondo dun val, de aí o feito sorprendente de que a semántica etimolóxica do topónimo non se corresponda coa realidade que designa. Isto é debido a un desprazamento do topónimo. A súa localización primitiva era San Martiño de Mondoñedo, no actual concello de Foz, onde a orografía si se correspondía cunha elevación. Os ataques normandos ás costas galegas, entre os séculos VIII e XI, acabaron obrigando á sé episcopal de Mondoñedo a abandonar o seu emprazamento orixinario na costa e retirarse cara ao interior, dun xeito paralelo ao que aconteceu, na Galicia occidental, coa sé de Iria, que tamén deixou o seu lugar inicial, próximo á costa e á

¹ Bascuas, Edelmiro (2001): "Mondoñedo y Valoria", en *Estudios Mindonienses*, nº17; Mondoñedo.

parte navegable do Ulla, para retirarse á actual Santiago de Compostela. O curioso de Mondoñedo é que a sé episcopal, no seu desprazamento, levou con ela o topónimo.

O nome do **Río Masma**, como acontece en xeral cos nomes de todos os ríos importantes, é de orixe prerromana. Na documentación máis antiga que coñecemos, anterior ao ano 1000, xa se rexistra coa forma actual *Masma* ou con variantes como *Másoma*, *Másema*. Interpretase como un nome formado por unha raíz indoeuropea, probablemente hidronímica, e un sufixo con valor aumentativo ou superlativo, de xeito que o seu significado sería equivalente ao de “río Grande”. **Masma** é tamén unha das parroquias do concello de Mondoñedo, que toma o seu nome do nome do río. O nome doutra parroquia, **Argomoso**, alude á vexetación, e fai referencia á presenza ou abundancia de árgoma 'toxo'.

Ribadeo

O nome de **Ribadeo** é un composto de tres elementos: o sustantivo *riba* (< latin RIPA), a preposición *de* e o nome do río Eo. Este último é un hidrónimo de orixe prerromana, que aparece na documentación máis antiga como *Euve*, *lube*, *Euue*, e sobrevive na actualidade con dúas variantes: *Eo*, no nome do río, e *Ove*, no nome dunha parroquia do concello de Ribadeo ².

Da localidade de Ribadeo tomou o seu nome a **Ría de Ribadeo**, como adoita suceder noutras denominacións de rías, que forman o seu nome engadindo ao xenérico *Ría* o nome dunha poboación situada nas súas ribeiras: *Ría de Ferrol*, *Ría da Coruña*, *Ría de Arousa* (= *A Illa*), *Ría de Vigo*...

Unha das parroquias do concello de Ribadeo leva o nome de **Cedofeita**. O topónimo rexístrase latinizado como *Citofacta* no século XII. Coma outros nomes semellantes (no século X había outra *Citofacta* no Salnés), fai referencia á rápida execución dunha obra, neste caso a igrexa parroquial.

Unha localidade da parroquia de **Covelas** (*S. Vincentius de Covelas* en documento do ano 1128) denomínase **As Anzas**. Este topónimo conserva o antigo nome, de orixe prerromana, do río chamado na actualidade *Río Grande*. No mencionado diploma do rei Silo, do século VIII, fálase deste río como *ribulum Alesancia*. É unha forma emparentada con outros hidrónimos prerromanos (como *Alesicos* > hoxe *Esgos*, en Ourense, *Alisontia* > o actual *Eslonza* leonés). Ese *Alesancia* primitivo deu orixe ao galego antigo *Asanza*, e a partir desta forma produciuse unha falsa interpretación do *As*- inicial como se fose un artigo plural, o que levou a engadir un -s final para manter a concordancia.

Trabada

O nome de **Trabada** aparece como *Tabulata*, derivado do latín TABULA, na documentación máis antiga (por exemplo, no chamado “Diploma do rei Silo”, do ano 785, o documento orixinal máis antigo dos conservados na península, onde tamén se rexistra como *lube* o nome do río Eo).

O significado orixinario de *Trabada* foi seguramente hidronímico, relativo ás augas, coma outras formas equivalentes espalladas pola xeografía galega (*Taboada*, *Trabada*) e doutras áreas peninsulares (por exemplo, no nome das *Tablas de Daimiel*, na provincia de Ciudad Real). Xulia Marqués Valea ocupouse recentemente da toponimia do concello de Trabada na súa tese de doutoramento (2002).

O nome dunha das parroquias do concello de Trabada é **A Ría de Abres**. Aparece como *Veiga de Ables* no século XI, e contén un derivado da raíz hidronímica prerromana *ab*- 'auga'.

A Pontenova

O topónimo **A Pontenova** contén un composto transparente, formado por dous elementos de orixe latina: o sustantivo *ponte* e o adxectivo *nova*.

Dúas parroquias do concello da Pontenova son denominadas **Rececende** (San Xoán) e **Santo Estevo de Rece-**

² Bascuas, Edelmiro (2001): *Estudios de hidronimia paleoeuropea gallega*, Anexo 51 de *Verba*, nº118; Santiago de Compostela.

cende. O nome provén do xenitivo dun nome persoal medieval de orixe xermánica *Recesindus*. Tamén ten orixe nun nome persoal de orixe xermánica o topónimo **Vilaoudriz**, correspondente ao latín medieval *Villa Odorici*, ou sexa, a vila (unha explotación rural) dun individuo chamado Odorico.

O nome da parroquia de **Vilameá** fai referencia á súa situación equidistante (*Vilameá* < VILLA MEDIANA 'vila do medio') respecto doutras dúas localidades.

Barreiros

Son moi numerosos na toponimia galega os nomes *barreiro*, *barreiro* e semellantes, mais non sempre estamos en condicións de coñecer o seu significado orixinario, que podería aludir ben á constitución do terreo (derivados de *barro*) ou á orografía (emparentados con *barra*, *barreira*). *Barro* é palabra hispánica de orixe prerromana. O nome de *Barreiros* atopámolo na documentación medieval en latín como *Barrarios* («territorio *Barrarios*» no ano 1101, Tombo de Lourenzá, doc. nº 69).

O nome da parroquia de Barreiros chamada **Celeiro de Mariñaos** contén no seu segundo elemento o xentilicio correspondente á Mariña. O nome *Celeiro* procede do latín CELLARIO 'graneiro'.

O nome do pobo prehistórico chamado dos *Cabarcí*, que vivían na zona cando a chegada dos romanos, sobrevive na denominación de dúas parroquias deste concello **San Xusto de Cabarcos e Cabarcos** (San Xulián).

O Valadouro

O nome do concello do Valadouro é un composto do latín VALLE, a preposición *de* e o hidrónimo *Ouro*, denominación do río principal que atravesa o territorio do concello. A forma actual *Valadouro* é resultado dun fenómeno de asimilación vocálica (*Valedouro* > *Valadouro*). O nome do río *Ouro*, coma outros topónimos semellantes derivados dunha raíz hidrónica indoeuropea OR- (por exemplo, o nome da cidade de Ourense), foi interpretado desde tempos remotos como pertencente á familia léxica do latín AURUM 'ouro', de aí a grafía medieval «*in terra de Aurio*» (ano 1128, Recuero Astray et al., Documentos Medievales del Reino de Galicia: Alfonso VII (1116-1157), pp 26). Ten paralelo outros topónimos galegos (*río Ouro*, *río Oulo*, *Oira*, etc.) e de fóra de Galicia (por ex., o vasco *Orio*).

O nome das parroquias de **Recaré** (San Xiao) e de **San Tomé de Recaré**, no concello do Valadouro, procede do xenitivo do nome persoal *Recaredus*, de orixe xermánica. Resulta significativa a particular solución en -é deste topónimo, fronte ao resultado normal en galego -ei (RECAREDI > *Recarei*).

O nome da parroquia de *Frexulfe* procede tamén dun nome persoal medieval de orixe xermánica, *Froiulfus* ou *Freiulfus*.

O nome da parroquia de **Ferreira** e da localidade tamén chamada **Ferreira** ou **Ferreira do Valadouro** fai referencia á industria do ferro, coma outros topónimos emparentados (*Ferrería*, *Ferreira Vella*, *O Mazo*, *O Machuco*, *Ferreiros*, *Ferreiroa*, etc.)

Ourol

A orixe do topónimo Ourol semella conter o xenitivo dun nome persoal masculino *Auriolus*, de orixe latina, pertencente á familia léxica de AURUM 'ouro' e amplamente documentado en Galicia nos séculos X e XI. O nome de *Ourol* sería, polo tanto, o resultado dunha medieval *Villa Aurioli*, propiedade dun individuo chamado *Auriolus*.

O nome da parroquia de **Ambosores** contén no seu segundo elemento o nome do río **Sor**. Este nome aparece como **Saure** na documentación medieval en latín (por exemplo, nun documento do ano 747: «*Ortigaria ripa Saure, ecclesia sancti Iacobi...*»). É un hidrónimo de orixe prerromana, e o seu significado orixinario sería 'río'. Tamén é un hidrónimo de orixe prerromana o primeiro elemento *Amb-* (o mesmo de *Ambía*, *Ambasmestas*, etc.); a interpretación dese *amb-* ou *ambo-* como o adxectivo indefinido *ambos* levou a crear un plural *-sores*, para manter a concordancia (mais non hai dous ríos *Sor*, senón un só).

O nome da parroquia de **Xerdiz** contén o resultado do xenitivo dun nome persoal medieval de orixe xermánica *Gertericus*.

Burela

O nome de *Burela* contén un diminutivo mediante o sufixo latino -ELLA (que en galego dá o *resultdo-ela*) dunha forma prelatina **bora*. Ten paralelo nos nomes das parroquias pontevedresas de *Bora* e *Borela*, para os cales se ten sinalado parentesco co substantivo común *burato*, *buraco*, o que significa que procederían dunha raíz indoeuropea *bor* 'perforar' (cf. inglés *bohre*, latín *forare*, etc.). Fronte a esta hipótese, recentemente Edelmiro Bascuas identifica estes topónimos como pertencentes a unha raíz hidrónica, tamén indoeuropea, o que significa que farían referencia ás augas.

Viveiro

Viveiro é topónimo de orixe latina, e contén o resultado galego do latín VIVARIUM. Aparece como *Vivario* e *Terra de Vivario* en documentación anterior ao ano 1000, e posiblemente o seu significado orixinario facía referencia a un viño ou plantación.

O nome da parroquia de **Chavín** procede de *Flavinii*, xenitivo dun nome persoal de orixe latina *Flavinus*.

Como sucede en xeral con todos os nomes de ríos de certa importancia, o nome do **río Landro** é un hidrónimo de orixe prerromana. Emparentado co nome deste río está o da parroquia de **Landrove**, que contén un segundo elemento -*bre*, característico da toponimia prerromana galega (*Sillobre*, *Barallobre*, *Canzobre*, *Lestrove*, *O Grove*...), emparentada co celta *briga* 'altura, fortificación'. *Landrove* significaría, xa que logo, 'o castro do Landro'. O paso do primitivo *Landrobre* a *Landrobe* ou *Landrove*, con perda do R da última sílaba cando hai outro R na penúltima, é paralelo do que se dá no paso do latín *propriu* ou *ad retrare* ao galego *propio*, *arredar*.

O nome da parroquia de **Santo André de Boimente** procede do xenitivo de *Bonimentius*, un nome persoal de orixe latina que tivo uso en Galicia ata o século X.

Xove

O nome de **Xove** provén probablemente dun nome persoal masculino de orixe latina *Iovius*, a partir da forma do xenitivo, *Iovii*. Este nome *Iovius* foi empregado como adnomen por algúns emperadores romanos, e tivo certa difusión como nome persoal en todo o imperio a partir do século IV. Unha forma derivada *Iovinus* continuou tendo moito uso na onomástica persoal do noroeste hispánico. Na Mariña Oriental, un vilar dun tal *Iovinus* deu orixe ao topónimo da Pontenova *Vilarxuvín* < VILLARE IOVINI.

O topónimo correspondente ao Xove actual aparece como *love* na documentación do século XII do mosteiro de Monfero.

Unha das parroquias de Xove é **Portocelo**. O nome provén do latín PORTUCELLUS, diminutivo de PORTUS. *Portocelo*, pois, vén significando "portiño".

Cervo

O topónimo *Cervo* semella estar emparentado con outros topónimos galegos (*Cervantes*, *Cervaña*, *Cérvora*, etc.) que aparentemente pertencen á familia léxica do común *cervo*, nome de animal, mais que pola súa morfoloxía (por exemplo, por sufixos como os -*antes*, -*aña*, -*ora* dos exemplos) se revelan como topónimos de orixe prerromana. Dada a presenza de formas semellantes aplicadas a cursos fluviais (por ex. o nome do *río Cerves* ourensán), nos máis dos casos estes topónimos non han de facer referencia á fauna, senón que son propiamente hidrónimos prelatinos e no seu significado aluden ás augas.

Unha das parroquias do concello de Cervo é **San Román de Vilaestrofe**. Este topónimo é un composto do latín *villa* e o xenitivo dun nome persoal medieval de orixe xermánica *Astrulfus*.

O Vicedo

O nome do concello do Vicedo (antigamente chamado de *Riobarba*, polo nome doutra das súas parroquias) contén un derivado mediante o sufixo correspondente ao latín -ETU, usual na toponimia galega para designar colectivos

relativos á flora (*Carballedo, Reboredo, Freixedo*, etc.). Neste caso, o nome semella derivar dun latín VICETU, posiblemente formado a partir de VICIA, nome de certa planta chamada en galego *veza* ou *erbellaca* (de nome científico *Vicia sativa*), mais non posuímos documentación suficientemente antiga que permita corroborar esta hipótese etimolóxica.

No século XIX o actual concello do Vicedo chamouse **Río Barba**, que é na actualidade o nome dunha das súas parroquias. Barba é un topónimo de orixe prelatina, emparentado con outros como *Barbantes, Río Barbantiño, Río Barbaña*, etc., que conteñen unha raíz hidronímica *bar-*.

O nome da parroquia de **Suegos**, coma outros *Suegos* e *Suevos* da xeografía galega, fai referencia a un poboamento de xente de orixe sueva, o pobo xermánico que chegou ao noroeste peninsular no século V e constituiu no territorio da Gallaecia o primeiro reino independente surxido logo da caída do imperio romano.

Foz

O nome da vila e o concello de *Foz* fai referencia á desembocadura do río Masma, do mesmo xeito que recibe o nome de *A Foz* a desembocadura do río Miñor, na enseada de Baiona, ou *Figueira da Foz* a do río Mondego en Portugal. Na forma *foz* deses topónimos deberon de confluír o latín FAUCEM 'boca' e o latín FALCEM 'fouce', por alusión á curva formada polo curso fluvial.

O nome da parroquia de **Fazouro** é unha disimilación dun orixinario **Fozouro*, relativo á *foz* do río *Ouro*.

A parroquia de **San Martiño de Mondoñedo** é o emprazamento primitivo da sé de Mondoñedo, e nela tivo orixe o topónimo, como dixemos.

O primeiro elemento do nome da parroquia chamada **Santa Cilla do Valadouro** é un haxiotopónimo que contén dos resultados galegos do nome persoal de orixe latina *Caecilia*.

Alfoz

Alfoz é un substantivo de orixe árabe, que designaba na Idade Media un territorio administrativo. Neste caso faría referencia ás terras pertencentes á xurisdición da localidade de Castro de Ouro, onde reside a capitalidade do actual concello de Alfaz.

O nome da parroquia de **Adelán** procede de *Atilane(m)* ou *Atilani*, acusativo ou xenitivo do nome persoal medieval de orixe xermánica Átila, o mesmo nome dun célebre rei do pobo dos hunos.

O segundo elemento do nome da parroquia do **Castro de Ouro** é o nome do río Ouro, cuxa etimoloxía expuxemos ao falarmos do topónimo *O Valadouro*. Emparentado co hidrónimo *Ouro* está tamén o nome da parroquia chamada **As Oiras**.

Lourenzá

O nome de *Lourenzá* contén un adxectivo derivado mediante o sufixo latino -ana a partir do nome persoal Laurentius ('lourenzo'), tamén de orixe latina. Atopámo-lo amplamente documentado en latín na Idade Media coa forma Laurentiana, o que confirma esta etimoloxía. Na súa orixe o topónimo faría referencia á propiedade ou señorío dun individuo medieval chamado *Laurentius* (VILLA LAUENTIANA).

Caso singular na toponimia galega, os nomes de todas as parroquias do concello de Lourenzá conteñen o nome de Lourenzá. Unha é a parroquia propiamente chamada de *Lourenzá*, que ten por advocación Santa María, e as demais son haxiotopónimos que fan referencia ás advocacións respectivas: **San Tomé de Lourenzá, San Xurxo de Lourenzá, Santo Adrao de Lourenzá**, conteñen o mesmo segundo eteñen o mesmo nome do concello (Lourenzá)

Mañón

O nome do concello de Mañón é moi probablemente de orixe prerromana, mais non estamos en condicións de sinalar a súa etimoloxía certa. Aparece na documentación máis antiga coas formas *Maanione, O Maannon, Maañon*, e

aínda na actualidade convive a denominación oficial (Mañón) xunto coa variante trisilábica (Maañón) que é continuadora das formas antigas.

O nome do cabo chamado de **Estaca de Bares** e o da parroquia de **Bares** conteñen un hidrónimo prerromano coa raíz *bar-*, á cal fixemos referencia ao tratarmos do topónimo *Río Barba*.

O primeiro elemento do topónimo **As Grañas do Sor** procede do latín GRANIA ou GRANEA, derivado de GRANUS 'cereal'. En xeral, as *grañas* ou *granxas* medievais eran explotacións agrícolas dependentes dun mosteiro. Ao hidrónimo prerromano **Sor** xa fixemos referencia máis arriba.

Tamén tería relación con institucións monásticas o nome da parroquia de **Mogor**, para a cal se ten defendido un étimo a partir do latín monacorum. O seu significado sería, polo tanto, 'A dos monxes'.

O primeiro elemento do nome da parroquia chamada **As Ribeiras do Sor** é o resultado galego do latín RIPARIA, derivado de RIPA 'beira, ribeira'

Cariño

O nome do actual concello de Cariño aparece documentado na idade media como *Carinio*, *Carinno*, *Villa de Carino*: «*per terminos certos de rivulo Ortigaria, usque in terminos de Carinio*» (ano 932, doc. de Celanova, nº 501), «*portionem mea in uilla de Carino*» (ano 1101, doc. de Xubia, nº 17). Aparentemente contén un nome persoal de orixe latina CARINIUS, derivado de CARUS 'querido', mais non podemos desbotar a posibilidade de que conteña un derivado dunha raíz prerromana CAR- 'pedra', alusiva á orografía do terreo.

O nome de parroquia de **Feás** é un fitotopónimo alusivo á vexetación; contén o resultado do latín FOENALES, derivado colectivo de FOENU, galego *feo* 'xunco' (distinto de *feno* 'herba', que ten a mesma orixe).

Landoi contén o xenitivo dun nome persoal de orixe xermánica *Lando*, *-nis* (variante de *Nando*, *-nis*).

O nome da parroquia de **Sismundi** é tamén o resultado do xenitivo dun nome persoal medieval de orixe xermánica *Sismundus*.

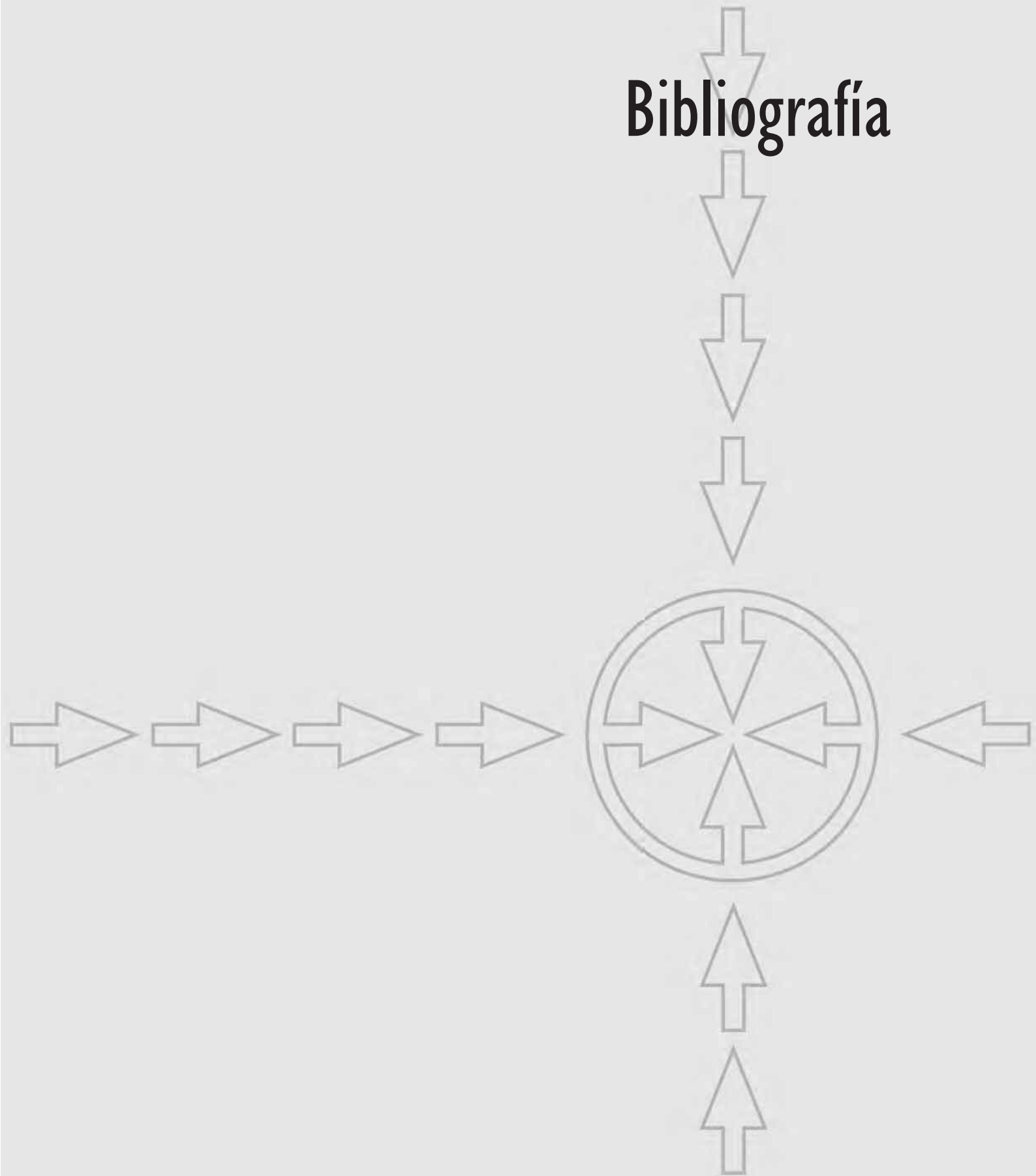
Cerdido

O nome do concello de *Cerdido* é un fitotopónimo, isto é, fai referencia á flora. A súa orixe está no latín QUERCETU, ou máis propiamente na variante vulgar CERCETU, relativo á presenza ou abundancia de carballos ou aciñeiras. Sería un composto formado a partir de CERCUS, variante de QUERCUS, mediante o sufixo colectivo latino -ETU.

Confirman esta etimoloxía as formas medievais como *Sancto Martino de Cezido* (documento de Xubia, nº 50, ano 1152).

O nome da parroquia **da Barqueira** contén un derivado de *barca*. O da parroquia chamada **Os Casás** é o plural do común *casal*, termo medieval derivado de *casa*, que designaba unha explotación gandeira ou agrícola constituída por unha vivenda principal e outras construcións anexas.

Bibliografía

- **ARES VÁZQUEZ, N.** (1996): “**Toponimia do concello de Viveiro**”, *Estudios Mindonienses: Anuario de estudos histórico-teolóxicos de la diócesis de Mondoñedo-Ferrol*, nº 12, páxs. 603-618, Mondoñedo.
- **BASCUAS, E.** (2001): “**Mondoñedo y Valoria**”, *Estudios Mindonienses: Anuario de estudos histórico-teolóxicos de la diócesis de Mondoñedo-Ferrol*, nº 17, Mondoñedo.
- **BASCUAS, E.** (2002): **Estudios de hidrotoponimia paleoeuropea gallega**, Verba, anexo 51, Servicio de Publicacións e Intercambio Científico, Santiago.
- **CABEZA QUILES, F.** (1992): **Os nomes de lugar. Topónimos de Galicia: a súa orixe e o seu significado**, Ed. Xerais, Vigo.
- **CABEZA QUILES, F.** (1992): **Os nomes da terra. Topónimos galegos**, Ed. Toxosoutos, Noia.
- **CARRÉ ALVARELLOS, L.** (1977): “**Toponimia sueva y gótica de la provincia de Lugo**”, *Bracara Augusta*, 31, Câmara Municipal de Braga, Braga.
- **COROMINAS, J.** (1954): **Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana**, 4 vols., Ed. Gredos, Madrid.
- **COROMINAS, J. e PASCUAL, J. A.** (1980): **Diccionario crítico etimológico Castellano e Hispánico**, 6 vols., Ed. Gredos, Madrid.
- **FERNÁNDEZ REI, F.** (1990): **Dialectoloxía da lingua galega**, Ed. Xerais, Vigo.
- **FERREIRO, M.** (1997): **Gramática histórica galega. Lexicoloxía**, Ed. Laiovento, Noia.
- **FERRO RUIBAL, X.** (dir.) (1992): **Diccionario dos nomes galegos**, Ir Indo Edicións, Vigo.
- **MENÉNDEZ PIDAL, R.** (1968): **Toponimia perrománica hispana**, Ed. Gredos, Madrid.
- **MORALEJO LASO, A.** (1977): **Toponimia gallega y leonesa**, Picro Sacro, Santiago.
- **PEINADO, N.** (1949): “**La toponimia galaico-romana**”, *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo*, 8, páxs. 319-325, Lugo.
- **PIEL, J.M.** (1947): “**Nomes de possessores latino cristãos na toponímia asturo-galego-portuguesa**”, *Biblos. Revista da Facultade de Letras*, 23, 1, páxs. 143-202; 23, 2, páxs. 283-407, Coimbra.
- **PIEL, J.M.** e KREMER, D. (1976): **Hispano-gotisches namenbuch**, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- **RIVAS QUINTAS, E.** (1979): **Toponimia de Marín**, Verba, anexo 18, Servicio de Publicacións e Intercambio Científico da Universidade de Santiago, Santiago.
- **SARMIENTO, M.** (1998): **Onomástico etimológico de la lengua gallega**, edición e estudio por J. L. Pensado, 2 vols., Fundación Pedro Barrié de la Maza, A Coruña.
- **Diccionario da Real Academia Galega**, RAG/Xerais/Galaxia, 1997.
- **Gran Enciclopedia Gallega**, Silverio Cañada Ediciones, Santiago-Gijón, 1974.
- **Nomenclátor de Galicia. Toponimia oficial das provincias, concellos, parroquias e lugares**; Consellería de Presidencia, Relacións Institucionais e Administración Pública e Consellería de Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia, Santiago, 2005.

